Obsah

1. Úvod....3
1.1. Pojem všeobecného osobnostního práva....4
1. 2. Předmět všeobecného osobnostního práva....8
2. Pojem morální satisfakce....12
3. Pojem materiální satisfakce....13
4. Historický vývoj....15
5. Platná právní úprava....20
5. 1. Ústavní rovina....20
5. 2. Veřejnoprávní rovina....21
5. 2. 1. Trestní právo....21
5. 2. 2. Správní právo....26
5. 3. 1. § 13 občanského zákoníku....37
5. 3. 1. 1. Význam....38
5. 3. 1. 2. Podmínky odpovědnosti za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti....39
5. 3. 1. 3. Neoprávněnost zásahu....40
5. 3. 1. 3. 1. Neoprávněnost zásahu obecně....40
5. 3. 1. 3. 2. Důvody vylučující protiprávnost....42
5. 3. 1. 3. 3. Právo na kritiku, kritika osob veřejně činných....45
5. 3. 1. 4. Příčinná souvislost a zproštění....51
5. 3. 1. 5. Subjekt odpovědnosti za neoprávněný zásah....52
5. 3. 1. 6. Občanskoprávní prostředky ochrany osobnosti....54
5. 3. 1. 6. 1 Občanskoprávní prostředky ochrany osobnosti obecně....54
5. 3. 1. 6. 2. Upuštění od neoprávněného zásahu....59
5. 3. 1. 6. 3. Odstranění následků neoprávněného zásahu....60
5. 3. 1. 6. 4. Přiměřené zadostiučinění (morální satisfakce)....62
5. 3. 1. 6. 5. Náhrada nemajetkové újmy v penězích (materiální satisfakce) 64
5. 3. 1. 6. 6. Výše náhrady nemajetkové újmy v penězích....69
5. 3. 2. Škoda na zdraví § 444 občanského zákoníku....73
5. 3. 2. 1. § 444 – škoda na zdraví....74
5. 3. 2. 2. § 445 – ztráta na výdělku....78
5. 3. 2. 3. § 446 – náhrada za dobu pracovní neschopnosti....79
5. 3. 2. 4. § 447 – náhrada po pracovní neschopnosti....79
5. 3. 2. 5. § 447a – náhrada za ztrátu na důchodu....81
5. 3. 2. 6. § 448 – náhrada při usmrcení....82
5. 3. 2. 7. § 449 náklady léčení a náklady pohřbu....83
5. 3. 2. 8. Odškodnění budoucích nároků a snížení náhrady soudem....84
5. 4. Speciální úprava ve zvláštních zákonech....85
5. 4. 1. tiskový zákon....86
5. 4. 1. 1. Právo na odpověď....87
5. 4. 1. 2. Dodatečné sdělení....90
5. 4. 2. Zákon o provozování televizního a rozhlasového vysílání....95
5. 4. 3. Autorský zákon....96

6. Předpoklady uplatnění právních prostředků ochrany.....100
7. Časové hledisko.....102
8. Úprava v návrhu nového občanského zákoníku.....104
9. Úvahy de lege ferenda.....106
9. 1. Principy evropské skupiny deliktního práva 106
9. 2. Úprava institutu ochrany osobnosti fyzické osoby.....111
10. Závěr.....112

1. Úvod

Kdysi dávno, za časů starých Sasů a dalších starých evropských kmenů, platil zvyk, který má mnoho společného s tématem mé rigorózní práce. Za zabitého člena rodiny platila druhá rodina pozůstalým zvláštní pokutu. Peněžní pokuta měla vyvážit smrt člověka a jejím zaplacením bylo vše vyřešeno.

Škoda byla v průběhu historického vývoje chápána jako majetková ztráta na věci a jako takovou je ji možno bez velkých obtíží vyjádřit v peněžní jednotce. V právní terminologii škoda, jakožto určitá a určitelná újma, zahrnuje skutečnou škodu (damnum emergens) spočívající ve zmenšení existujícího majetku poškozeného a ušlý zisk (lucrum cessans), který je důsledkem nezvětšení majetku poškozeného, ke kterému by se zřetelem k obvyklému chodu věcí jinak došlo.

V souvislosti s rozvojem ochrany lidských práv a svobod ve 20. století se institut škody, přesněji řečeno nemajetkové (imateriální, nehmotné, ideální) újmy začíná uplatňovat při ochraně fyzické osoby proti neoprávněným zásahům ze strany třetích osob do jejích osobnostních práv. Tato škoda se neprojevuje ve zmenšení majetku poškozeného, ale v újmě v jeho osobní, rodinné či společenské sféře. Imateriální újma je tedy způsobena na imateriálním neboli nehmotném statku fyzické nebo právnické osoby.

Ve své rigorózní práci bych chtěla čtenáře seznámit s institutem morální a materiální satisfakce v občanském právu. Tento fenomén, v souladu s neustálým rozvojem moderní demokratické společnosti, nabývá na stále větším významu. Ústředním bodem je ochrana hodnot osobnosti fyzické osoby. Tím se také zvyšuje úloha občanského práva při úpravě všeobecného osobnostního práva. Úvodní kapitoly jsou věnovány uvedení do problematiky ochrany osobnosti fyzické osoby. Vysvětluji zde základní pojmy této materie, jako je všeobecné osobnostní právo a jeho předmět a formy zadostiučinění, tedy morální a materiální satisfakce. Stěžejní část mé práce je

věnována podrobnému výkladu ustanovení § 13 OZ, jež upravuje prostředky ochrany fyzické osoby před neoprávněnými zásahy do její osobnosti. Mým záměrem bylo podat komplexní pohled na tuto problematiku zaměřený na výklad pojmů, jejich uvedení do kontextu a širších souvislostí s důrazem na bohatou judikaturu soudů v této oblasti, abych čtenáři poskytla ucelený pohled na prostředky ochrany osobnosti fyzické osoby. K tomu se dále váže kapitola věnovaná škodě na zdraví a nároků s ní související. Institut imateriální újmy a s ním se pojící satisfakce je v českém právu upraven v několika zákonech, které jsou speciální úpravou k občanskému zákoníku. Proto jsem do své práce zařadila kapitoly týkající se tiskového zákona, zákona o provozování televizního a rozhlasového vysílání a autorského zákona. Nechybí ani úprava z veřejnoprávní roviny, a to práva trestního a správního. Nezbytným prvkem je také výklad ústavního základu ochrany osobnosti fyzické osoby. Závěrečné kapitoly jsou věnovány předpokladům uplatnění právních prostředků ochrany a s tím spojená problematika promlčení. Nechybí ani poznámky k návrhu nového občanského zákoníku a úvahy de lege ferenda. K nim náleží i principy evropského deliktního práva.

1.1. Pojem všeobecného osobnostního práva

Všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu chápeme „jako souhrn stejnorodých (homogenních) právních norem, které upravují právo, resp. jednotlivá dílčí práva, jejichž předmětem je osobnost fyzické osoby jako celek, resp. jednotlivé hodnoty tvořící součásti celkové fyzické a morální integrity osobnosti fyzické osoby jako individuality a suveréna a jejichž subjekty mají vůči ostatním subjektům rovné právní postavení a zásadní autonomii vůle.“[1] [2] V občanskoprávní teorii se objevilo odlišné nazírání na důvody, které vedou k zařazení všeobecného osobnostního práva do systému občanského práva. Podle jednoho, dnes již překonaného, názoru každý

1 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 57

2 Zároveň je nutné upozornit na rozdíl mezi všeobecným osobnostním právem, které náleží každé fyzické osobě bez dalšího a právem duševního vlastnictví, které náleží jen určitým fyzickým osobám, tzn. těm, které svou tvůrčí duševní činností vytvořili nehmotný výsledek požívající ochrany.

neoprávněný zásah do osobnostních práv způsobuje majetkovou újmu. Ochrana osobnosti tedy slouží k ochraně majetkových zájmů dotčené fyzické osoby. Jiný názor zužuje působení právních prostředků jen na jejich ochrannou funkci, což ve svém důsledku vede k nežádoucímu oslabování úlohy občanského práva. Dnešní pojetí všeobecného osobnostního práva směřuje k nejširší integraci s občanským právem. To plně odpovídá ústřední roli svobodného člověka a jeho nezadatelných osobnostních práv. Další polemika vzniká ohledně charakteru všeobecného osobnostního práva. Zda existuje jako právo jednotné (tzv. monistické pojetí), jak bylo popsáno výše či naopak „jako soustava dílčích osobnostních práv, která odpovídají jednotlivým chráněným hodnotám osobnosti fyzických osob“[3] (tzv. pluralitní pojetí). Obě pojetí však společně vychází z fyzické a morální jednoty osobnosti fyzické osoby a považují okruh jednotlivých chráněných hodnot za neúplný, který je nutno neustále doplňovat. Monistické pojetí všeobecného osobnostního práva je převážně spojeno s ochranou osobnosti zakotvenou v právním řádu ve formě tzv. generální klauzule. Přednost této úpravy spočívá v uzavřeném (tzv. numerus clausus) okruhu upravených absolutních subjektivních občanských práv, který zároveň umožňuje pružně reagovat na vývoj v pojetí ochrany osobnosti fyzické osoby a přiznat ochranu i dalším jejím hodnotám, i když nejsou v zákoně výslovně uvedeny.

„Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu jako jednotné právo a v jeho rámci jednotlivá dílčí osobnostní práva v subjektivním smyslu tvoří jeden z druhů konkrétních subjektivních občanských práv jako jednoho ze základů subjektivních soukromých práv a slouží k seberealizaci a k všestrannému rozvoji fyzické osoby.“[4] Subjektivní občanská práva lze třídit podle různých kritérií. Nejvýznamnějším z nich je třídění subjektivních občanských práv na ryze osobní, resp. osobnostní práva (non property rights, Persönlichkeitsrechte) a majetková práva (property rights, Vermögensrechte). Majetková práva se vyznačují určitým ekonomickým obsahem, který plyne z jejich podmíněnosti hospodářským zájmem a jako taková jsou penězi

3 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 62

4 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 88

ocenitelná, dojde-li k jejich porušení. Na druhé straně „subjektivní občanská osobnostní práva se upínají buď na osobnost každé fyzické osoby jako individuality, resp. na jednotlivé hodnoty, tvořící celistvost její osobnosti v její fyzické a morální jednotě, aniž by byla bezprostředně podmiňována přímými ekonomickými zájmy subjektů, anebo na materiální výsledky tvůrčí duševní činnosti jako zvláštního projevu osobnosti určitých skupin fyzických osob v podobě zejména autorského díla, uměleckého výkonu či vynálezu. Lze tedy shrnout, že subjektivní občanské osobnostní právo zabezpečuje nemajetkové (morální – duchovní) zájmy fyzické osoby, které nepodléhají ohodnocení v penězích.“[5] Je právem absolutní povahy, které působí vůči všem (erga omnes) ostatním subjektům (fyzickým i právnickým osobám) s rovným právním postavením a z kterého pro tyto osoby vyplývá povinnost zdržet se jakéhokoliv neoprávněného zásahu do tohoto práva. Toto pojetí však plně neobstojí, protože v praxi není každý s každým v absolutním občanskoprávním vztahu. Toto nazírání je tedy do jisté míry fiktivní.

Subjektivní občanské všeobecné osobnostní právo představuje pro každou fyzickou osobu možnost „nakládat v mezích právního řádu podle svého uvážení a sebeurčení co nejšíře se svou osobností, resp. s jednotlivými hodnotami za účelem její realizace ve společnosti, jakož i ochrany jejích zájmů, potřeb a preferencí.“[6] Fyzická osoba realizuje toto oprávnění, které však není absolutně neomezené, především sama.[7] Proto například „advokát nemůže a nesmí být bez souhlasu klienta iniciátorem řízení, které klienta omezuje v jeho právech,“[8] protože omezení způsobilosti k právním úkonům je neoprávněným zásahem do práv každého občana a zhoršuje jeho právní postavení. Tato omezení odpovídají vyvažování zájmů oprávněné fyzické osoby na straně jedné a zájmů ostatních subjektů (fyzických i právnických osob) nebo veřejného zájmu na straně druhé. Možnost nakládání se vyznačuje tzv. principem elasticity, který znamená, že po odpadnutí určitého omezení se možnost fyzické osoby co nejširšího

5 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 89

6 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 92

7 Může spočívat v užívání jednotlivých osobnostních hodnot, disponování s nimi (pozitivní složka) a také v ochraně před neoprávněnými zásahy ze strany jiného subjektu (negativní složka). Řádný výkon obou těchto složek upevňuje právní jistotu a bezpečnost občanskoprávního postavení fyzické osoby.

8 K 254/99

nakládání bez dalšího obnoví do své původní podoby.

Ještě je nutné dodat několik poznámek k základním rysům všeobecného osobnostního práva. Toto právo náleží bez dalšího (a priori) každé fyzické osobě jako individualitě a suverénu. Jejím imanentním znakem je osobní, neboli nemajetkový charakter všeobecného osobnostního práva. Z toho vyplývá, že neoprávněný zásah do práv na ochranu osobnosti fyzické osoby se neprojevuje v majetkové sféře dotčené fyzické osoby, a proto vzniklou nemajetkovou újmu nelze bezprostředně vyjádřit v penězích. Jak již bylo řečeno, právo působí vůči všem ostatním subjektům; fyzickým a právnickým osobám s rovným právním postavením, tzn. že má absolutní relevanci. Právo náleží fyzické osobě výlučně po celou dobu jejího života a umožňuje ji „po celou dobu svého života nakládat v mezích právního řádu se svou osobností, resp. jejími jednotlivými hodnotami a vyloučit tak kterýkoliv jiný subjekt s rovným právním postavením. Výlučnost všeobecného osobnostního práva je v určitých směrech prolomena (omezována) s ohledem jak na oprávněné zájmy třetích osob, tak na veřejné zájmy.“[9] K dalšímu determinujícímu znaku tohoto práva patří jeho nepřevoditelnost (nezcizitelnost). Fyzická osoba se tedy nemůže tohoto svého práva vzdát, převést ho dohodou na jinou osobu, být ho jiným způsobem zbavena (ani zákonem) či přejít sukcesí nebo v důsledku smrti fyzické osoby. „Je totiž co do svého obsahu původně (originálně) vzniklým osobnostním právem, čili zvláštním osobnostním právem (sui generis).“[10] Právo je také nepostižitelné výkonem rozhodnutí (exekucí). Nic však nebrání, aby výkonu rozhodnutí podléhaly jednotlivé majetkové nároky vzniklé v důsledku neoprávněného zásahu. Všeobecné osobnostní právo je časově neomezené, což znamená, že trvá po celou dobu života fyzické osoby (od jejího narození až do její smrti a také před jejím narozením, tj. početím, za předpokladu, že se dítě narodí živé). Posledním charakteristickým znakem je jeho nepromlčitelnost a neprekludovatelnost.

9 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 97

10 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 99

1. 2. Předmět všeobecného osobnostního práva

„Předmětem všeobecného osobnostního práva je osobnost každé fyzické osoby jako individuality a suveréna, resp. jednotlivé hodnoty (statky, stránky, atributy, popř. projevy osobnosti fyzické osoby), tvořící celistvost její osobnosti v její fyzické (tělesné) a morální jednotě, se kterou, resp. se kterými fyzická osoba jako oprávněný subjekt nakládá ve společnosti vůči všem ostatním subjektům s rovným právním postavením. Neodmyslitelnou součástí je též stanovení právních záruk umožňujících nerušenou realizaci osobnosti ve vztahu k ostatním subjektům. Jde především o neoprávněné zásahy, které se v moderní společnosti v důsledku působení celé řady činitelů (zejména v důsledku rozvoje vědy, techniky, hromadných informačních prostředků) násobí i ze strany právně rovných subjektů. Osobnost fyzické osoby, resp. její jednotlivé hodnoty jsou dynamické pojmy, tj. pojmy, které nejsou jednou provždy dané, a tudíž neměnné.“[11] Jejich obsah je odvislý od celé řady různých faktorů, jako jsou celkový průběh života a životní podmínky fyzické osoby, kultura a tradice společnosti a rozvoj vědy a techniky.

K nejdůležitějším hodnotám osobnosti každé fyzické osoby patří život, zdraví (i zdraví psychické) a tělo fyzické osoby, či jinými slovy řečeno, tělesná integrita a její nedotknutelnost. Lidské tělo není věcí v právním slova smyslu, ani je-li část těla od něho oddělena. Lidské tělo jako takové nesmí být zdrojem finančního prospěchu. Důležitou hodnotou je osobní svoboda, jež dává fyzické osobě možnost samostatného rozhodování a jednání. Omezit ji v podobě jiného jednání může pouze zákon. S osobní svobodou je velmi úzce spjata rovnost fyzických osob, protože bez rovnosti není ani svobody. Proto neoprávněným zásahem je každé neoprávněné porušení rovnosti. K tomu Vrchní soud v Praze ve svém rozsudku konstatoval, že „neobslouží-li v restauraci osobu romské národnosti jen pro její původ, jde o rasově diskriminační jednání, které je neoprávněným zásahem do jejich osobnostních práv, konkrétně do jejich důstojnosti ve značné míře.“[12] Další výslovně chráněnou hodnotou je jméno. Zákon chrání jak křestní

11 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 120

12 1 Co 62/2003

jméno, tak jméno rodové (příjmení). „O jménu vlastním to platí pouze tehdy, stalo-li se pro určitou osobu buď natolik příznačným, že tvoří v rodině či ve společnosti již samo o sobě dostatečný individualizační znak anebo tvoří-li nutný doplňující znak individualizace fyzické osoby; za těchto podmínek platí tento závěr i o části jména, či i jen o počátečních písmenech jména, popř. pro zdrobnělinu vlastního jména.“[13] Chráněno je také jméno krycí (pseudonym) a přezdívka, jestliže je možné s ní identifikovat fyzickou osobu, a to alespoň u části veřejnosti.

Čest a důstojnost jsou jedněmi z nejzávažnějších hodnot osobnosti fyzické osoby. Pokud jde o lidskou důstojnost, požívají ji všechny fyzické osoby stejnou, tzn. rovnou nezávisle na svém postavení ve společnosti. Naproti tomu, „pokud jde o základní právo na čest, uplatňuje se toto právo ve více sférách. Jedná se o soukromou sféru, sféru společenskou, občanskou a profesionální, přičemž poslední tři lze označit za sociální sféru. V první sféře jde vlastně o ochranu soukromí, v jehož rámci se nepochybně uplatňuje i právo na čest. Zásadně je však věcí každého, co a v jakém rozsahu z této sféry uvolní jako informaci pro okolní svět. Jinými slovy, v tomto segmentu zpravidla platí naprosté informační sebeurčení. Sféra sociální, občanská a profesionální reflektují sociální povahu základních práv, resp. odrážejí fakt, že jednotlivec žije ve společenství a vstupuje s ostatními členy do komunikace, přičemž skrze své chování, ba dokonce skrze své samotné bytí, ovlivňuje ostatní členy společenství. V této druhé sféře již neplatí naprosté informační sebeurčení, do této sféry lze za určitých podmínek vstupovat, neboť se v ní mohou vyskytovat fakta, která mohou být předmětem oprávněného veřejného zájmu. Sociální sféry, tak mohou být narušeny proporcionálními zásahy veřejné moci za účelem ochrany zájmů společenství. Vnější okraj sociální sféry jednotlivce tvoří tzv. veřejná sféra. Jedná se o ten segment lidského života, který může vnímat a nebo brát na vědomí každý. V této sféře neexistují prakticky žádná omezení pro šíření pravdivých faktů z ní. Je zřejmé, že tato sféra lidského života se zcela kryje s profesionální sférou osob působících ve veřejném životě.“[14]

13 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 124

14 IV. ÚS 23/05

K chráněným hodnotám osobnosti fyzické osoby dále zahrnujeme podobu fyzické osoby, tj. její charakteristické rysy, které znázorňují její individualizovaný tělesný vzhled, zejména tvář a postavu a také projevy osobní povahy. „Obsahem práva na podobu je užívací a dispoziční právo ve vztahu k zachycení podoby fyzické osoby, zatímco obsahem práva k podobizně je užívací a dispoziční právo subjektu ve vztahu k ní. V pozitivním smyslu toto právo zahrnuje oprávnění užívat podobiznu sám, a to jakýmkoliv způsobem, případně též sdělovat jiným souhlas k jejímu užívání. V negativním smyslu toto právo zahrnuje oprávnění bránit se proti neoprávněnému použití podobizny. Ze skutečnosti, že fotografie žalobkyně (sportovkyně) byla uveřejněna jako koláž, a že šlo o reklamní kalendáře a katalog žalovaného, však takový zásah proti důstojnosti žalobkyně a její vážnosti ve společnosti nelze dovozovat.“[15]

Poslední hodnota, kterou se budu blíženji zabývat, je soukromí. V souvislosti se soukromím je v dnešní době stále aktuální otázka používání kamerových systémů. Vyvstává otázka, „do jaké míry je za současného právního stavu sledování jednotlivých fyzických osob prostřednictvím videokamer v některých obchodech, bankách, jakož i na veřejných prostranstvích (náměstích a ulicích) měst a obcí za účelem zvýšení bezpečnosti lidí a jejich majetku neoprávněným zásahem do práv fyzických osob na ochranu jejich osobnosti, jmenovitě do jejich práva na soukromí.“[16] V místech jako jsou obchody a banky, kde jsou návštěvníci upozorněni na monitorovací činnost pomocí kamerového systému, nepůjde o neoprávněný zásah do jejich osobnosti. Platí totiž, že návštěvník svým vstupem do označených prostorů dává konkludentní souhlas s tím, aby byl on sám a jeho chování monitorováno. Jinak je třeba nazírat na situaci, kdy kamerový systém slouží ke sledování provozu na veřejných prostranstvích, náměstích, ulicích za účelem zvýšení bezpečnosti lidí a majetku. Jestliže se město nebo obec z důvodu prevence před porušováním práv (kriminalitou) rozhodne monitorovat veřejná místa kamerovým systémem, je žádoucí, aby před jejich instalací a používáním vhodným způsobem veřejnost upozornila (v úvahu přichází vyhláška v budově

15 30 Cdo 1873/2006

16 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 133

obecního úřadu, na vývěskách); tím spíše, že za současného právního stavu neexistuje žádná veřejnoprávní úprava této problematiky. Kamerovým systémem pořízené snímky fyzických osob smí být použity jen k účelu, ke kterému byly pořízeny a jejich uchovávání jen na dobu nezbytně nutnou k naplnění sledovaného účelu. Zároveň musí být šetřena podstata zkoumaných osobnostních práv fyzické osoby, tzn. že jejich použití nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy fyzické osoby.

2. Pojem morální satisfakce

Neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby může dojít k ohrožení[17] nebo porušení její integrity, což má za následek vznik nemajetkové újmy, tedy takové újmy, která se „nepromítá do majetkové sféry postižené fyzické osoby a jež v důsledku toho nelze vyčíslit přesně v penězích. Vznikají pro původce tohoto neoprávněného zásahu zvláštní občansko právní sankce za nemajetkovou újmu.“[18] Pojem nemajetkové, nehmotné, imateriální, ideální či také morální újmy (moral injury, Nichtvermögensschaden) není v našem právním řádu blíže specifikován, přestože jej nacházíme v několika právních předpisech.[19] „Dotvářen je naukou a některými zobecňujícími tendencemi v soudních rozhodnutích. Z hlediska etymologického je třeba dovodit, že se jedná o opak újmy majetkové. Újma (škoda) nemajetková pak vzniká ve sféře mimomajetkové, to znamená zvláště ve sféře osobnostní, resp. osobní, která bývá chápána velmi široce. I přesto může mít (a často má) jistý majetkový reflex, resp. důsledky, i na sféru majetkovou, byť někdy jen nepřímo.“[20]

Pojem morální satisfakce není zákonem nikde definován a jeho výklad je tak přenesen na právní teorii a právní praxi. Morální satisfakce jako ryze osobní právo slouží k vyvážení a zmírnění nepříznivých následků protiprávního zásahu do osobnostních práv fyzické osoby. Tato forma zadostiučinění má primární charakter a z toho vyplývající přednost před peněžitou satisfakcí. Může být naplněna různorodou škálou nápravných prostředků, kromě peněžité formy. Výjimkou je tzv. symbolické odškodnění. Typickými nápravnými prostředky jsou omluva, odvolání pomlouvačného výroku či konstatování neoprávněného zásahu ve výroku soudu.

17 Je výrazem důsledného uplatnění principu prevence.

18 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 145

19 Například v občanském zákoníku, autorském zákoně nebo zákoně o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem

20 Telec, I., Tůma, P. Autorský zákon. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 424

3. Pojem materiální satisfakce

Materiální satisfakce představuje subsidiární prostředek sloužící ke zmírnění újmy vzniklé osobnosti fyzické osoby. Materiálním zadostiučiněním jsou, jednoduše řečeno, peníze. Subsidiarita tohoto nápravného prostředku vyplývá z možnosti jeho uplatnění. Základním předpokladem totiž je, že se nejeví postačujícím morální zadostiučinění a že byla ve značné míře snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti. Tato forma zadostiučinění sleduje nejen nápravu a vyrovnání vzniklé nemajetkové újmy, ale zároveň plní funkci individuální a generální prevence. V obecné rovině tak nepřímo vychovává k úctě k právům ostatních osob a přímo působí na konkrétního původce neoprávněného zásahu, kterého má odradit od pokračovaní v zásahu nebo spáchání zásahu nového. Jinými slovy „smyslem náhrady nemajetkové újmy v penězích je dát do vztahu míru újmy na hodnotách lidské osobnosti s konkrétním finančním vyjádřením náhrady takovéto nemajetkové újmy.“[21] Odstrašující účel peněžité satisfakce má podstatný význam u recidivy neoprávněného jednání. Odstrašujícím působením je třeba „čelit sociálně patologickému nebezpečí ekonomizace výnosů a nákladů protiprávního jednání. Bylo-li by zadostiučinění pokaždé či převážně, paušalizujícně, jen nízké bez ohledu na okolnosti, mohlo by to vést k objektivně nežádoucí myšlence, že se zásahy mohou původci vyplatit, zejména docílí-li jimi svého přímého či nepřímého obchodního nebo jiného hospodářského výsledku.“[22]

„Objevují se názory, podle kterých je potřeba, aby se v současných společenských podmínkách, kdy jde o přiznávání peněžitého zadostiučinění někdy o poměrně vysoké částky, kdy se někdy s neoprávněným zásahem cíleně spojuje dosažení majetkového prospěchu (typicky u bulvárního tisku) začalo uvažovat o represivní úloze peněžité satisfakce. To by vyžadovalo vázat tuto peněžitou satisfakci na zavinění

21 30 Cdo 427/2007

22 Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 157

původce neoprávněného zásahu. Opodstatněně je však namítáno, že by docházelo k nežádoucímu oslabování občanskoprávní ochrany osobnosti dotčených fyzických osob, které v této oblasti tvoří z povahy věci zpravidla „slabší stranu“.“[23]

23 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 148

4. Historický vývoj

Úprava všeobecného osobnostního práva prošla specifickým vývojem, který se nezastavil ani v dnešní době. Nehledě na historické a společenské zvláštnosti v průběhu vývoje společnosti v jednotlivých zemích, rýsuje se stále zřetelněji snaha o účinnější ochranu osobnosti fyzické osoby. Původně sporadická ochrana pouze některých dílčích hodnot osobnosti fyzické osoby se rozrůstala v souvislosti s rozvojem sociálních a ekonomických poměrů, zejména hospodářství, vědy, techniky, demokracie a tradic. Za mezníky ve vývoji ochrany osobnosti lze považovat tisk (noviny) a s ním spojené otázky zabezpečení ochrany cti a důstojnosti fyzické osoby a dále především druhou světovou válku, která nastolila hledání odpovědí na otázky právních záruk ochrany osobnosti.

Státy východní a střední Evropy se po druhé světové válce vydaly cestou budování tzv. reálného socialismu, kde nebylo místo pro nerušený a plynulý vývoj a formování občanskoprávní ochrany osobnosti fyzické osoby. Určitý pokrok započal v 60.letech v naší republice, Polsku a Maďarsku. Došlo k určitým legislativním změnám. Ty však nenašly své relevantní uplatnění ve společenské a soudní praxi. Soudy povětšinou rozhodovaly spory urážek na cti nebo tiskové spory, jelikož politické okolnosti a obavy z možných následků bránily dotčeným fyzickým osobám v ochraně jejích práv. Změna začíná po listopadu 1989.

„První základy všeobecného osobnostního práva, které nelze z historického hlediska odtrhnout od ideje lidských a občanských práv a svobod vůbec, lze v dlouhodobém vývoji lidské společnosti spatřovat již v antické filozofii a v myšlení o přirozeném právu u sofistů a stoiků.“[24] Některá ustanovení chránící osobnost fyzické osoby znal již zákon 12 desek. Ochrana se poskytovala proti úmyslnému jednání spočívajícím v útocích proti tělesné integritě tzv. vztažením ruky, iniuria facti (reálné iniurie) a byla stíhána pevnými pokutami. „Novou situaci vytvořil prétorský edikt. Tzv.

24 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s.39

obecný edikt (edictum generale) již připouštěl širší výklad a zahrnoval vedle skutkové urážky i urážku slovní (iniuria verbis), rsp. urážku jakýmkoliv nepřímým činem. Dále byly zavedeny tzv. speciální edikty (např. odčinění veřejné nadávky, odčinění útoku na cudnost žen a mladých lidí).“[25] Tato ochrana byla poskytována na základě actionis iniuriati. Později k ochraně osobnosti sloužily tzv. actiones neboli soukromoprávní žaloby. Urážka na cti, iniuria byla starým deliktem římského práva. Osoba se jí mohla dopustit slovními projevy, posunky, útoky na cudnost nebo bráněním ve výkonu práv jiné osoby či užívání věcí veřejných. Iniuria předpokládá zlý úmysl a může být provedena přímo nebo nepřímo (na manželce, dětech). Poškozenému náleží actio iniuriarum aestimatoria, což je infamující, osobní žaloba, aktivně ani pasivně nezděditelná. Delikt byl odčiněn přiznáním a zaplacením peněžité pokuty. Peněžitá částka se přiznávala podle volného uvážení postiženého, prétora a soudu a to nezávisle na vzniku majetkové škody. Takto pojatá sankce splňovala represivní funkci a tím i funkci soukromého trestu. Závěrem je třeba dodat, že „římské právo ještě nevytvořilo obecný pojem všeobecného osobnostního práva a v důsledku toho ani jeho obecnou ochranu.“[26]

V období feudalismu si ochranu cti či důstojnosti musel zajistit svépomocí (krevní msta, později i souboj, výkupné, různé druhy pokut) sám poškozený. Pokuty měly represivní charakter, sloužily jako náprava nemajetkové újmy a zároveň ve většině případů vylučovaly nárok na náhradu škody. Za porušení důstojnosti ženy náležela náhrada otci nebo manželovi. Osobnost fyzické osoby se dostává do popředí v souvislosti s rozvojem kapitalismu, vědeckým a hospodářským pokrokem a přirozenoprávní teorií, která postupně „vyústila v ideu práv člověka a občana.“[27] Hlavními představiteli tohoto směru byli Locke, Montesqieu a Rosseau. Toto nazírání na člověka našlo svůj odraz v Deklaraci nezávislosti Spojených států (1776) a Deklaraci práv člověka a občana (1789) ve Francii. Se stěžejním postulátem, že všichni

25 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 40

26 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 40

27 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 41

lidé se rodí a zůstávají svobodní, jsou nadáni přirozenými nepromlčitelnými lidskými právy. „Tyto akty přispěly k položení právně-politických a teoretických základů moderního pojetí vztahu státu jako mocenského reprezentanta společnosti a občana v oblasti společensko-politické, právě tak jako v oblasti občanova osobního života a individuálních svobod. Spolu s tím byl položen i základ práva, které je spjato s osobností každé fyzické osoby, neboli všeobecného osobnostního práva uplatňujícího se ve vztahu k jiným právním subjektům s rovným právním postavením.“[28] Ochrana je však poskytována normami trestního a správního práva, což odpovídá názoru, že imateriální újma nemůže být nahrazena materiálními prostředky.

„V dalším vývoji dochází k posunutí chápání újmy na osobnosti fyzické osoby, což s sebou „přináší i určité „zhmotnění“ jednotlivých hodnot osobnosti fyzické osoby a myšlenky, že nemajetkovou újmu je namístě zmírňovat rovněž materiálním (peněžitým) plněním. Začalo se rozšiřovat chápání jednotlivých hodnot osobnosti fyzické osoby (např. lidského těla) jako předmětu vlastnického práva (tzv. vlastnické – proprietární teorie).“[29]

Vliv přirozenoprávní teorie je patrný i v Obecném zákoníku občanském (ABGB). V ustanovení § 16 bylo zakotveno, že člověk je subjektem přirozených práv, které zákony mohou jen uznat nebo za určitých podmínek omezit. Část tehdejší rakouské teorie z tohoto dovodila existenci všeobecného osobnostního práva a z něj neuzavřený výčet jednotlivých osobnostních práv. Historickoprávní škola (s předním představitelem von Savignym) na druhé straně odmítala myšlenku i existenci subjektivního všeobecného osobnostního práva. Názor byl opřen o argument, že „toto právní odvětví chrání toliko majetkové vztahy“[30] a to se projevilo v omezení zadostiučinění za nemajetkovou újmu.

28 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 42

29 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 42

30 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 43

Obecný zákoník občanský z roku 1811 zabezpečoval nápravu nehmotné škody ochranou jména a dostiučiněním. Jestliže bylo někomu upíráno právo užívat svého jména anebo ublíženo neoprávněným užíváním jeho jména (krycího jména), mohl se poškozený žalobou domáhat zdržení se takového jednání. Byla-li zároveň tímto jednáním způsobena poškozenému škoda, měl právo na náhradu této újmy, za předpokladu, že škůdce jednal zaviněně, ať již z úmyslu nebo z nedbalosti. V kapitole třinácté byla upravena náhrada škody a dostiučinění. Zákoník pod pojmem škoda rozumí každou újmu, která byla někomu způsobena na jmění, právech anebo na jeho osobě, tedy újmu majetkovou i nemajetkovou. Pod imateriální újmu řadila tělesné poškození, pohlavní čest ženy, osobní svobodu a čest. Při poškození na těle se poškozenému hradily léčebné útraty, újma na výdělku, bolestné a újma způsobená zohyzděním. Obecný občanský zákoník upravoval také škodu způsobenou svedením ženy (imateriální újma spočívala ve zmenšení vyhlídky na sňatek), zbavením osobní svobody a nactiutrháním.

Československý stát převzal tzv. recepčním zákonem č. 11/1918 právní předpisy platné na území bývalého Rakouska-Uherska. V českých zemích nadále platí Všeobecný občanský zákoník z r. 1811, na Slovensku se užívá uherské občanské právo opíraje se především o právo obyčejové. Všeobecné osobnostní právo je chráněno v rámci odpovědnosti za škodu, neplatnosti právních úkonů a zvláštním trestněprávním zákonem č. 108/1933 Sb., o ochraně cti. 1. ledna 1951 nabývá účinnosti československý občanský zákoník č. 141/1950 Sb., který ukončuje právní dualismus v oblasti občanského práva na našem území. Pozitivním počinem se však stal až občanský zákoník z roku 1964, který „u nás poprvé zakotvil obecnou (generální) úpravu všeobecného osobnostního práva jako jednotného práva a v jeho rámci úpravu jednotlivých osobnostních práv v určitém celku včetně úpravy jednotlivých základních prostředků ochrany.“[31] Byl vytvořen základ pro důslednější ochranu osobnosti fyzické osoby, i když její uplatňování v praxi pokulhávalo. „Většina sporů o ochranu osobnosti

31 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 52

se týkala pouze drobných urážek na cti; v ostatním byla judikatura soudů velmi chudá.“[32]

Avšak v důsledku vlivu socialistické právní doktríny bylo přiznání peněžitého zadostiučinění zcela vyloučeno. Na tento institut bylo nazíráno negativně a argumentováno tím, že relutární satisfakce je „v rozporu s pravidly morálky socialistického člověka. Přestože zákon formu zadostiučinění nepředepisoval a hypoteticky tak mohla být peněžitá satisfakce přiznána již v době před 29.3.1990, tedy dnem, kdy nabyl účinnosti zákon č. 87/1990 Sb. výslovně zakotvující tento institut, v reálné praxi socialistické justice byl obdobný postup zcela vyloučen. V plně demokratických státech, nezatížených socialistickými paradigmaty v právním uvažování, byly přitom tendence zcela opačné, dovozující dokonce právo na náhradu nemajetkové újmy i za situace, kdy je zákon výslovně nezakotvoval.“[33]

Po listopadu 1989 nastala potřeba zmodernizovat občanskoprávní úpravu, aby odpovídala potřebám demokratizace, nového politického a sociálního uspořádání společnosti. Novela č. 87/1990 Sb. zakotvila peněžitou neboli materiální satisfakci jakožto komplementární doplněk k morální (nepeněžité) satisfakci, na kterou vzniká nárok, jestliže by se morální satisfakce nejevila jako postačující. Obecnou občanskoprávní úpravu všeobecného osobnostního práva doplňuje řada speciálních zákonů; zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon), zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, zákon č. 101/2000 Sb.,o ochraně osobních údajů, zákoník práce a zákon č. 285/2000 Sb., transplantační zákon.

V neposlední řadě se také rozvíjí rozhodovací činnost obecných soudů i Ústavního soudu České republiky.

32 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 54

33 24 C 66/2001

5. Platná právní úprava

5. 1. Ústavní rovina

Ústavněprávní základ ochrany osobnosti fyzické osoby se nachází v Listině základních práv a svobod. Ta představuje katalog občanských politických, hospodářských, sociálních a kulturních práv a to jak ve sféře práva veřejného, tak soukromého. „Prostředky ochrany veřejného práva a soukromého práva se při ochraně osobnosti fyzické osoby navzájem doplňují a tak vytvářejí komplexní systém její ochrany. Všeobecné osobnostní právo je všeobecným a osobnostním právem proto, že patří nerozlučně každé fyzické osobě jako individualitě a suverénu (rys všeobecnosti) a dále že jeho předmětem jsou nehmotné hodnoty (statky, stránky) lidské osobnosti v jejím celku, neboli v její fyzické (tělesné) a morální jednotě (rys osobnostní). V rámci takto jednotně chápaného všeobecně osobnostního práva existuje neuzavřený okruh jednotlivých dílčích osobnostních práv.“[34] Jmenovitě v čl. 1 (lidé jsou svobodni a rovni v důstojnosti a právech), čl. 3 odst. 1 (základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu zde vypočítaných znaků), čl. 4 (povinnosti mohou být ukládány toliko na základě zákona a v jeho mezích a jen při zachování základních práv a svobod), čl. 6 (právo na život), čl. 7 (nedotknutelnost fyzické osoby a jejího soukromí), čl. 8 (stíhání a zbavení svobody jen z důvodů a způsobem, který stanoví zákon), čl. 10 (lidská důstojnost, osobní čest, dobrá pověst a jméno, ochrana před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života), čl. 12 (nedotknutelnost obydlí), čl. 13 (listovní tajemství, tajemství jiných písemností a záznamů), čl. 14 (svoboda pohybu a pobytu), čl. 17 (svoboda projevu a právo na informace) a čl. 31 (ochrana zdraví) Listiny.

34 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 16-17

5. 2. Veřejnoprávní rovina

5. 2. 1. Trestní právo

Ustanovení § 43 trestního řádu vymezuje pojem poškozeného pro trestněprávní účely. Poškozený je stranou v trestním řízení a rozumí se jím ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví (bez ohledu na to, zda mu vznikla majetková škoda), způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem (příčinná souvislost je vztah nezávislý na vědomí a vůli pachatele). Dále oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný.[35] Pojem poškozeného je třeba odlišovat od pojmu oběť trestné činnosti, kterou se podle zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví. Za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže této osobě zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat.

Trestní řád chápe škodu „v širším slova smyslu; jako škodlivý zásah do práv a zájmů dotyčného subjektu, které jsou chráněny zákonem, i když takový zásah nemá za následek vznik nároku na náhradu škody.“[36] Ublížením na zdraví se rozumí „takové poranění nebo onemocnění, které poruchou tělesných nebo duševních funkcí znesnadňuje výkon obvyklé činnosti nebo má jiný nepříznivý vliv na způsob jeho života; není zcela přechodného rázu, i když zpravidla nezanechává trvalé následky.“[37] Doba trvání je nejméně sedm dní. Majetková škoda je jen skutečně vzniklá škoda, kterou lze vyjádřit v penězích. Nebude jí ani hodnota úplatku, který byl poskytnut v případě trestného činu přijetí (dříve přijímání) úplatku podle ustanovení § 331 odst. 1

35 „To vyplývá z toho, že je v podstatě občanskoprávním odpůrcem spoluobviněného, který mu způsobil škodu, a také v trestním řízení svá práva vykonává proti obviněnému. Proto je logické, že v jednom řízení nemůže zároveň vystupovat ve dvojím vzájemně protichůdném procesním postavení.“ Šámal, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 314

36 R III/1967

37 Strejc, P. Soudní lékařství pro právníky. Skripta. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2000, s. 101

TZ (dříve § 160 odst. 1 TZ), jde o bezdůvodné obohacení, které je možno uplatnit jen v občanskoprávním řízení. Morální škoda je typicky způsobena některými trestnými činy proti lidské důstojnosti nebo hrubě narušujícími občanské soužití. „Terminologie však neodpovídá ustanovení občanského zákoníku, kdy správnější a výstižnější namísto termínu morální škoda by byl termín morální újma. Z dikce ustanovení § 43 odst. 1 TŘ lze pak dovodit, že ten, komu byla způsobena morální újma, není poškozeným, který má podle ustanovení § 43 odst. 2 TŘ nárok na náhradu škody.“[38] Jinou škodou se zde rozumí zejména škoda způsobená na právech, porucha zdraví menší intenzity. Vzniklá škoda musí být v příčinné souvislosti s trestným činem, tzn. skutkem, který je uveden v žalobním návrhu. Skutkem se rozumí též dílčí útok pokračujícího trestného činu, není-li výslovně stanoveno jinak. Na právním posouzení skutku nezáleží.

„Poškozený neztrácí své postavení v trestním řízení ve smyslu ustanovení § 43 odst. 1 TŘ tím, že mu byla již škoda plně nahrazena, třeba ještě před zahájením trestního stíhání, popř. v jeho průběhu. Pojem poškozeného je tedy širší, než pojem subjektu adhezního řízení, když zahrnuje i toho poškozeného, který není podle ustanovení § 43 odst. 3 TŘ oprávněn uplatnit nárok na náhradu škody v trestním řízení.“[39] Poškozeným může být kromě fyzické osoby, právnické osoby také český stát, zdravotní pojišťovna, osoba oprávněná k zabezpečení a úhradě potřeb nezletilého dítěte.[40] Trestní řád poskytuje poškozenému řadu práv sloužících k účelnému uplatnění jeho nároků a k zabezpečení jeho postavení (je stranou) v trestním řízení. Každý poškozený má právo činit návrhy na doplnění dokazování, nahlížet do spisů, s výjimkou protokolu o hlasování, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich částí, zúčastnit se hlavního líčení (o tom musí být vyrozuměn se zachováním nejméně třídenní lhůty k přípravě), doručuje se mu obžaloba, zúčastnit se veřejného zasedání o odvolání, vyjádřit se k věci před skončením řízení a nechat se

38 3 To 183/98

39 Šámal, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 311

40 Nárok na náhradu škody způsobené trestným činem třetí osobě nebo cizí právnické osobě zaviněným porušením povinností při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním může v adhezním řízení uplatnit jen zaměstnavatel (fyzická osoba nebo právnická osoba), u níž je zaměstnanec v době způsobení škody v pracovním poměru. Poškozená třetí osoba nebo cizí právnická osoba může svůj nárok uplatnit pouze vůči zaměstnavateli, u něhož byl pachatel v době činu zaměstnán, nikoli v trestním řízení proti takovému pachateli.

zastupovat zmocněncem. K významným oprávněním náleží právo podat stížnost proti dvěma konečným rozhodnutím v přípravném řízení, a to proti usnesení o zastavení trestního stíhání (§172 odst. 3 TŘ) a usnesení o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 odst. 2 TŘ). Poškozený může dále podat návrh, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil povinnost uhradit mu zcela nebo zčásti náklady související s jeho účastí v trestním řízení a kdykoliv v průběhu přípravného řízení žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu.

Poškozený, který má podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody, jež mu byla trestným činem způsobena, je subjektem adhezního řízení.[41] Adhezní řízení je nedílnou součástí trestního řízení, ve kterém se projednává nárok poškozeného na náhradu škody. Netvoří tedy žádnou samostatnou část řízení, jež by byla po formální stránce nějak oddělena od trestního řízení, splývá s ním (to je patrné zejména pokud jde o dokazování). Zvláštností je, že soud rozhoduje o náhradě škody podle hmotného práva občanského, zákoníku práce, ale řízení probíhá podle trestního řádu. Poškozený musí svůj nárok na náhradu škody uplatnit u soudu způsobem a formou, které nevzbuzují pochybnosti, že poškozený skutečně požaduje náhradu. Nárok podle ustanovení § 43 odst. 3 TŘ však není nárok na zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 1 OZ. Adhezní řízení představuje výjimku ze zásady oficiality, což znamená, že soud nemůže bez podaného návrhu o náhradě škody rozhodnout. Vzniknou-li pochybnosti ohledně uplatněného nároku, musí orgány činné v trestním řízení poškozeného o této okolnosti poučit s tím, že je třeba zjednat nápravu nejpozději v hlavním líčení před zahájením dokazování. Pokud poškozený závadu neodstraní, soud o nároku na náhradu škody vůbec nerozhodne. Poškozený může svůj uplatněný nárok na náhradu škody vzít zpět a soud bude v takovém případě postupovat tak, jakoby poškozený nárok na náhradu škody neuplatnil. Nárok na náhradu škody proti obviněnému může poškozený uplatnit kdykoliv v průběhu trestního řízení, nejpozději však do zahájení dokazování v hlavním líčení, dokonce ještě před zahájením trestního stíhání. Může také učinit návrh na zajištění nároku na náhradu škody na majetku obviněného. Nárok musí být uplatněn vůči určité osobě, tzn. proti konkrétnímu

41 Pojem poškozeného je širší než pojem subjektu adhezního řízení, protože zahrnuje i takového poškozeného, který není oprávněn uplatnit nárok na náhradu škody v trestním řízení.

obviněnému, řádně a včas. Koná-li se společné řízení proti více obviněným, musí uvést, od kterého či kterých obviněných požaduje náhradu škody a zda ji uplatňuje jako solidární odpovědnost, dělenou odpovědnost a nebo podle míry zavinění. Řádně uplatněný nárok předpokládá uvedení údajů, ze kterých bude „patrný důvod a alespoň minimální výše nároku na náhradu škody. K označení důvodu postačí poukaz poškozeného na to, že skutkem uvedeným v žalobním návrhu mu byla způsobena škoda. Výši nároku lze uvést přesnou částkou, minimální výší způsobené škody nebo jiným údajem, z něhož přesná výše jednoznačně vyplývá.“[42] [43] Jestliže je to možné a účelné a poškozený o to požádá, je přípustné i uvedení do předešlého stavu (tzv. naturální restituce). Jak již bylo řečeno, nárok na náhradu škody musí být uplatněn včas, tzn. nejpozději v hlavním líčení před zahájením dokazování (zpravidla výslechem obžalovaného), popř. před vydáním trestního příkazu.[44] V případě zrušení původního rozsudku v řízení o odvolání, dovolání, stížnosti pro porušení zákona a nového řízení u soudu prvního stupně může poškozený podat svůj návrh na náhradu škody jen v případě, že se bude konat celé hlavní líčení znovu. Dále je nutno dodat, že poškozený je oprávněn v průběhu řízení měnit výši požadované náhrady škody až do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě v hlavním líčení a že soud je při svém rozhodování vázán návrhem poškozeného a nemůže mu přiznat více, než bylo požadováno (ne ultra petita partium). Projednání nároku v adhezním řízení nebrání okolnost, že poškozený uplatnil nárok na náhradu škody způsobené trestným činem také v občanskoprávním či jiném řízení. Pokud však soud zjistí v rámci postupu podle ustanovení § 206 odst. 2 TŘ, že již bylo vydáno rozhodnutí o nároku (bez ohledu na jeho právní moc) v tomto řízení, rozhodne, že poškozený nemůže v hlavním líčení uplatňovat nárok na náhradu škody. Řádné uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení na druhou stranu představuje „z hlediska ustanovení § 82 OSŘ zahájení řízení a tvoří překážku zahájeného řízení – litispendence, jestliže žaloba byla podána v občanském soudním řízení až poté, kdy již byl učiněn návrh na přiznání náhrady v trestním řízení.“[45]

42 Šámal, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 316

43 Nelze uplatňovat náhradu škody ve výši, kterou určí znalec, bude požadovat náhradu v plné výši nebo že se připojí s nárokem na náhradu škody.

44 Jedná se o procesní lhůtu, kterou trestní řád neumožňuje navrátit.

45 Šámal, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 319

Poškozený[46] se může výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení (který v té době řízení vede) vzdát svých procesních práv, které mu trestní řád přiznává. Vzdání se práv jen z části patrně není možné, protože takový postup trestní řád nepředpokládá. Orgán činný v trestním řízení poškozeného poučí a dále postupuje jako by takový projev nebyl učiněn. Účelem tohoto ustanovení je „umožnit poškozenému omezení styku s trestním řízením na nutné zákonné minimum a docílit stav, kdy jím bude co nejméně obtěžován. Důsledkem vzdání se procesních práv je, že se nadále vychází z toho, jako by poškozený ve věci vůbec nevystupoval.“[47] Je však přípustné, aby poškozený své prohlášení o vzdání se procesních práv vzal zpět a začal svá práva znovu uplatňovat. Za dobu účinnosti zpětvzetí však nemůže nabýt tato práva.

Je-li počet poškozených mimořádně vysoký[48] a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce, že poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí. Smyslem této právní úpravy je zajistit řádný průběh trestního řízení (v souladu se zachováním zásady rychlosti trestního řízení a jeho hospodárnosti), které by bylo množstvím úkonů souvisejících s právy poškozených ohroženo a zároveň uspokojit nároky těchto poškozených. Rozhodnutí se činí usnesením. Poškození si musí společného zmocněnce zvolit sami. Jestliže si ho nezvolí, ztrácí možnost uplatňovat svá procesní práva v trestním řízení. Jestliže by celkový počet zvolených zmocněnců vzrostl na více než šest a poškození se mezi sebou o výběru nedohodnou, provede výběr (činí tak opatřením) s přihlédnutím k zájmům poškozených soud. Společný zmocněnec vykonává práva poškozených, které zastupuje, včetně uplatnění nároku na náhradu škody v trestním řízení.

46 S jeho souhlasem i zmocněnec poškozeného.
47 Šámal, P. a kol. Trestní řád. Komentář. I. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, s. 319-320
48 Mělo by se jednat o stovky a tisíce poškozených.

5. 2. 2. Správní právo

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod ve svém ustanovení čl. 6 odst. 1 zakotvuje právo na projednání věci v přiměřené lhůtě. Konkrétně stanoví, že každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. K tomuto je třeba podotknout, že aplikovatelnost tohoto článku je omezena na řízení o občanských právech nebo závazcích (civilní část) a dále na řízení o oprávněnosti trestního obvinění (trestní část). „Oba tyto pojmy jsou v judikatuře ESLP vykládány tzv. autonomním způsobem, což v praxi znamená, že ustanovení čl. 6 odst. 1 může být aplikovatelné i na jiná řízení než ta, která jsou ve vnitrostátním právu označována jako civilní či trestní. Na druhou stranu by však taková řízení ESLP nepovažoval za civilní nebo trestní ve smyslu Úmluvy.“[49]

Pro určení přiměřenosti délky řízení zaujímá klíčový význam posouzení počátku a konce lhůty a v tomto smyslu také, zda je lhůta jako taková přiměřená. V civilních věcech je počátek řízení zpravidla spojen se dnem, kdy byl u soudu podán příslušný návrh na zahájení řízení. „Pokud je však před zahájením řízení nutné, aby se stěžovatel obrátil se svým návrhem na příslušný správní orgán, počítá se do délky řízení i doba řízení před tímto orgánem, typicky u restitučních řízení.“[50] V trestním řízení počíná lhůta běžet od sdělení obvinění.[51] Z tohoto pravidla je však připuštěna výjimka a to tehdy, „jestliže se okamžik formálního aktu sdělení obvinění či jiného relevantního úkonu nekryje s okamžikem, kdy se existence podezření projevila na postavení dotčené

49 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 3

50 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 6

51 V České republice běží lhůta od doručení opisu usnesení o zahájení trestního stíhání obviněnému. Výjimka byla judikována v rozsudku Rázová proti České republice, kde běh počátku lhůty spadal v datum zatčení.

osoby.“[52] Tímto dochází k upřednostnění hlediska materiálního před čistě formálním pojetím.

Lhůta ve smyslu ustanovení čl. 6 odst. 1 Úmluvy zahrnuje celé řízení, včetně řízení před odvolacími instancemi. Do lhůty je třeba také započíst řízení před ústavním soudem a to za předpokladu, že jeho rozhodnutí může mít vliv na výsledek řízení před obecnými soudy. „Do délky trestního řízení se v zásadě nezapočítává řízení vykonávací. Při hodnocení délky civilního řízení, v němž bylo přijato konečné rozhodnutí, se do rozhodného období zahrnuje i následné řízení směřující k výkonu tohoto rozhodnutí.“[53] Řízení o návrhu na povolení obnovy řízení se do celkové délky řízení nezapočítává, na rozdíl od řízení po povolení obnovy. Dále je nutné podotknout, že není možné přičítat odpovědnost státu za dobu, kdy se obviněný vyhýbal spravedlnosti nebo kdy bylo řízení přerušeno, což platí zejména pro civilní soudnictví. ESLP vychází na rozdíl od české praxe z toho, že doba přerušení řízení (z důvodu vyčkání rozhodnutí v jiném řízení) se neodečítá od celkové délky řízení. Je však zapotřebí zkoumat, zda v tomto jiném řízení nedocházelo k průtahům v řízení. „Stát ale není odpovědný za dobu, po kterou nebylo možno v projednávání věci na vnitrostátní úrovni pokračovat z důvodu probíhajícího řízení o předběžné otázce před Soudním dvorem Evropské unie.

K závěru, že došlo k porušení práva na rozhodnutí v přiměřené lhůtě, je možné dojít v několika případech. Na prvním místě je to samostatná nečinnost soudu, který v předmětné věci nečinil úkony. Nečinnost je konstatována v případě, že tato doba překročí tři měsíce. Dále k průtahům dochází i v případě, kdy soud je po celou dobu řízení činný, avšak celková délka řízení neodpovídá požadavku přiměřenosti. Porušení práva lze také konstatovat již v průběhu ještě neskončeného řízení, je-li zjevné, že jeho dosavadní délka již není vzhledem k okolnostem případu přiměřená. A v neposlední

52 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 5

53 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 6-7

řadě i tehdy, kdy přípravné řízení trvalo neodůvodněně dlouhou dobu, což ve svém důsledku nemůže zhojit ani rychlé provedení řízení před soudem.

„Při rozhodování o respektování požadavku přiměřené lhůty jako jednoho z aspektů práva na spravedlivý proces zakotveného v ustanovení čl. 6 odst. 1 zvažuje ESLP na jedné straně zájem stěžovatele na rychlém vyřízení věci a na straně druhé obecný zájem na řádném výkonu spravedlnosti. Z toho vyplývá, že neexistuje žádná abstraktně stanovitelná lhůta, kterou by bylo možné považovat za přiměřenou.“[54] Je nutné zdůraznit, že stát nese odpovědnost pouze za průtahy, které jsou mu přičitatelné.

Je tedy potřeba zhodnotit skutečnost, zda vnitrostátní orgány postupovaly při vyřízení věci s péčí, která odpovídala významu řízení pro stěžovatele.

Dále se budu věnovat nejdůležitějším kritériím, které se zohledňují při posuzování přiměřenosti délky řízení. Prvním z nich je složitost věci, jež může vykazovat stupeň od toho, že věc nebyla složitá, vykazovala jistou míru složitosti či byla velmi složitá. K dospění závěru o složitosti řízení, která se rozpadá na složitost skutkovou a složitost právní, je třeba zohlednit množství faktorů. Od množství důkazního materiálu, složitosti předmětu řízení, nutnost koordinace několika současně probíhajících řízení, řízení s mezinárodním prvkem až po potřeby vypracování znaleckého posudku, zajištění vysokého počtu účastníků řízení či změnu taktiky advokáta. V trestním řízeni do popředí vystupuje zejména povaha skutku, o kterém se řízení vede, kdy vyšší míra složitosti je spojena s trestnými činy ekonomické povahy, korupcí a organizovaným zločinem, a s ní související personální, teritoriální a časový rozsah trestné činnosti. V civilních řízeních často dochází k průtahům v řízení ve věcech majetkové povahy, do popředí vystupují restituce a vypořádání spoluvlastnických vztahů. Ospravedlnitelné prodloužení řízení zapříčiněné složitostí po právní stránce může spočívat v řešení otázky příslušnosti soudu, složité aplikace práva (hard cases), problémy spojené s přijetím nové právní úpravy nebo protichůdné závěry příslušných

54 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 7-8

orgánů.

K dalšímu kritériu, chování stěžovatele, je nutné v prvé řadě podotknout, že „stěžovateli nemůže být vytýkáno uplatňování procesních prostředků (řádné a mimořádné opravné prostředky, žádost o odročení, námitka podjatosti, žádost o delegaci na jiný soud, stížnost na postup vyšetřujících orgánů, změna obhájce, žádost o provedení dalších důkazů, odmítnutí výpovědi), které mu k ochraně jeho práv poskytuje vnitrostátní právní řád. “[55] Tomu také odpovídá zásada, podle které stát není odpovědný za průtahy, které vznikly v důsledku potřeby vypořádání s výše uvedenými návrhy. Stejně tak stát neodpovídá za průtahy v řízení zapříčiněné snahou účastníka řízení oddálit rozhodnutí ve věci a to zneužitím procesních práv nebo jinými prostředky. V duchu dispoziční zásady a uplatnění procesních postupů účastníků řízení ale nezbavuje soud povinnosti zajistit přiměřené projednání věci. Spolupráci obviněného s orgány činnými v trestním řízení však očekávat nelze.

Při hodnocení přiměřenosti délky řízení se dále přihlíží k postupu státních orgánů. Řízení by mělo probíhat plynule, s přiměřenými intervaly prováděných úkonů ze strany soudů nebo jiných státních orgánů. Jako nečinnost chápeme dlouhou dobu mezi jednotlivými jednáními, mezi podáním žaloby či obžaloby a nařízením prvního jednání, při předávání spisů mezi orgány, prodlevy při doručování nebo opakovaným rušením rozhodnutí nižších soudů z důvodu vytýkaných chyb, kterých se dopustily (tzv. ping pong). Za předpokladu, že celková délka řízení není nepřiměřená, lze tolerovat mírný průtah v jedné fázi řízení. „Chování jiných účastníků řízeni než stěžovatele (např. spoluobviněných, svědků, znalců) nejsou a priori přičitatelná státu, avšak soudy mají povinnost dbát na hladký průběh procesu a dohlédnout na to, aby průtahy na straně třetích osob nevedly k porušování práv stěžovatele.“[56] Na druhé straně nelze přihlížet k zatíženosti konkrétního soudce, nedostatečné personální a technické vybavenosti soudu

55 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 10

56 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 11

nebo špatné legislativě. Stát se nezprostí odpovědnosti ani za situace, kdy obecný stav přetíženosti soudního systému neřeší. Přechodná přetíženost je ve většině případů chápána jako objektivní okolnost a jako taková není přičitatelná státu. Důležitou roli hraje fakt, zda-li ji bylo možno předvídat či nikoli.

Posledním důležitým kritériem je význam předmětu řízení. Náležitá péče o průběh řízení se odvíjí od významu, který představuje dané konkrétní řízení pro stěžovatele. Vyšší význam tak vyžaduje zvláštní, mimořádnou péči ze strany vnitrostátních orgánů. Mezi svou povahou významnější řízení náleží řízení týkající se života a zdraví jedince, osobního stavu, věcí opatrovnických, pracovněprávních sporů, sociálního zabezpečení a věcí trestních (zejména pokud je obviněný ve vazbě). Kromě předmětu řízení se zvýšená péče vyžaduje i vzhledem k osobě účastníka řízení (nemocní, staří lidé). „Význam řízení pro stěžovatele tak může ospravedlnit (či dokonce přímo vyžadovat) přednostní vyřízení některých věcí bez ohledu na pořadí, v jakém na soud napadly.“[57]

Je věcí státu, aby zabezpečil právní prostředky uvnitř svého vnitrostátního práva, které budou sloužit k účinné ochraně proti vzniku a pokračovaní průtahů v řízení na straně jedné a poskytnou stěžovateli vhodnou nápravu na straně druhé. Ve smyslu ustanovení čl. 13 Úmluvy to tedy znamená, že „právní prostředek nápravy je účinný, pokud umožňuje, buď aby příslušné soudy rozhodly dříve, anebo aby se konkrétní osoba domohla odpovídající nápravy vzniklých průtahů.“[58] V českém právním řádu plní funkci preventivního prostředku nápravy ustanovení § 164 a § 174a zákona č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích. Ustanovení § 164 přiznává fyzické a právnické osobě oprávnění obracet se na orgány státní správy soudů se stížností na průtahy v řízení. Dále má-li účastník nebo ten, kdo je stranou řízení, za to, že v tomto řízení dochází k průtahům, může podat návrh soudu, aby určil lhůtu pro provedení procesního úkonu, u kterého podle jeho názoru dochází k průtahům v řízení. S tím, že návrh na určení lhůty k provedení procesního úkonu není podmíněn podáním stížnosti dle ustanovení § 164.

57 Zimmermann a Steiner proti Švýcarsku, § 29

58 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 14

Návrh na určení lhůty se podává u soudu, vůči kterému jsou průtahy v řízení namítány. Zákon rovněž klade obsahové požadavky na takovouto písemnost. Kromě obecných náležitostí, kdy musí být patrno, kdo návrh podává, označení soudu, vůči němuž směřuje, podepsán a datován, musí být z návrhu patrno o jakou věc a jaký procesní úkon se jedná, v čem jsou podle navrhovatele spatřovány průtahy v řízení a čeho se navrhovatel domáhá. Soud, vůči němuž jsou namítány průtahy v řízení, postoupí do 5 pracovních dnů ode dne doručení návrh na určení lhůty se svým vyjádřením soudu příslušnému o návrhu rozhodnout. O svém postupu informuje navrhovatele. Tento postup se neuplatní za předpokladu, že soud provede do 30 dnů ode dne doruční návrhu všechny procesní úkony, u nichž podle navrhovatele dochází k prodlení. V takovém případě se k návrhu dále nepřihlíží, ledaže navrhovatel výslovně ve lhůtě 3 dnů ode dne, kdy se o provedení úkonů dozví, prohlásí, že na návrhu trvá.[59]

Účinný kompenzační prostředek by měl ve světle judikatury ESLP naplňovat požadavek adekvátnosti výše odškodnění, kdy peněžitá částka poskytnutá v rámci vnitrostátní úpravy nesmí být nepřiměřeně nízká v porovnání s výší, jež by přiznal ESLP. A dále požadavek na rychlost odškodnění, kdy stát musí peněžité částky vyplácet neprodleně.

Přiznání finanční satisfakce je tedy možné, jen za současného splnění dvou

59 Soudem příslušným o návrhu rozhodnout je v občanském soudním a trestním řízení soud nejblíže vyššího stupně, směřuje-li návrh proti okresnímu, krajskému nebo vrchnímu soudu, a Nejvyšší správní soud, směřuje.li návrh proti krajskému osudu ve věci správního soudnictví; směřuje-li návrh proti Nejvyššímu soudu nebo Nejvyššímu správnímu soudu, rozhodne o něm jiný senát tohoto soudu, příslušný podle rozvrhu práce. Účastníkem řízení je navrhovatel. Nestanoví-li zákon o soudech a soudcích jinak, použijí se pro řízení o návrhu na určení lhůty přiměřeně ustanovení části první a často i třetí občanského soudního řádu. Příslušný soud rozhoduje o návrhu na určení lhůty usnesením. Návrh odmítne, jestliže byl podán někým, kdo není k jeho podání oprávněn, anebo jestliže navrhovatel neopravil nebo nedoplnil řádně návrh v určené lhůtě. Jinak o něm rozhodne bez jednání do 20 pracovních dnů ode dne, kdy mu byla věc předložena nebo kdy byl návrh řádně opraven nebo doplněn. Pokud soud, vůči němuž návrh směřuje, již procesní úkon, u kterého jsou v návrhu namítány průtahy v řízení, učinil, příslušný soud návrh zamítne. Stejně bude postupovat, dospěje-li k závěru, že k průtahům v řízení nedochází. Dospěje-li příslušný soud k závěru, že návrh na určení lhůty je oprávněný, protože s ohledem na složitost věci, význam předmětu řízení pro navrhovatele, postup účastníků nebo stran řízení a na dosavadní postup soudu dochází v řízení k průtahům, určí lhůtu pro provedení procesního úkonu, u něhož jsou v návrhu namítány průtahy. Touto lhůtou je soud, příslušná k provedení procesního úkonu, vázán. Je-li návrh uznán jako oprávněný, hradí náklady řízení o něm stát. Usnesení, kterým příslušný soud rozhodl o návrhu na určení lhůty, se doručí navrhovateli a soudu, proti němuž byl návrh podán. Proti rozhodnutí soudu o návrhu na určení lhůty nejsou přípustné opravné prostředky.

podmínek; a to že nemajetkovou újmu nebylo možno nahradit jiným způsobem a samotné konstatování porušení se nejeví jako dostatečné. Jiný způsob náhrady nemajetkové újmy přichází v úvahu v trestním řízení, ve formě zmírnění uloženého trestu. „Zmírnění délky trestu z důvodu nepřiměřené délky řízení v zásadě nezbavuje jednotlivce postavení poškozeného ve smyslu ustanovení čl. 34 Úmluvy. Z tohoto obecně formulovaného pravidla je připuštěna výjimka tehdy, jestliže vnitrostátní orgány dostatečně srozumitelným způsobem přiznaly porušení požadavku přiměřené lhůty a poskytly stěžovateli náhradu ve formě zmírnění trestu. Toto zmírnění musí být měřitelné a výslovné.“[60] V odůvodnění rozhodnutí musí být výslovně uvedeno, že došlo k porušení práva stěžovatele na projednání věci v přiměřené lhůtě a k jakému konkrétnímu snížení trestu v důsledku tohoto porušení došlo.

Prostředek nápravy - konstatování porušení práva na přiměřenou délku řízení by měl být využíván ve výjimečných případech. Ty jsou ospravedlněny situacemi, kdy sám stěžovatel k délce řízení významným způsobem přispěl nebo kdy význam předmětu řízení pro stěžovatele je nepatrný. V hraničních případech se jeví jako vhodné přiznat určitou částku, i když bude výrazným způsobem zkrácena.

Jak již bylo řečeno výše, konkrétní výše odškodnění na vnitrostátní úrovni nesmí být v příkrém nepoměru, tedy nepřiměřeně nízká, oproti částce, kterou by ve stejném případě přiznal stěžovateli ESLP. Soud však přijímá, že částky přiznávané na vnitrostátní úrovni budou zhruba až o polovinu nižší, než částky odvíjející se od článku 41 Úmluvy. Tento přístup tak lépe reflektuje životní úroveň v každé zemi a také odráží fakt, že využití vnitrostátního prostředku nápravy újmy způsobené nepřiměřenou délkou řízení je pro stěžovatele dostupnější a tím pádem i snazší. V rozsudku Apicella proti Itálii bylo deklarováno, že stěžovatel není povinen výši morální újmy prokazovat.

Algoritmus výpočtu finančního zadostiučinění za nemajetkovou újmu způsobenou porušením práva na rozhodnutí v přiměřené době vypadá následovně. V prvním kroku stanovíme tzv. základní částku, která je odvislá o délky předmětného

60 Manuál pro aplikaci zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem, ve znění zákona č. 160/2006 Sb., na případy odškodňování průtahů v řízení, Kancelář vládního zmocněnce pro zastupování České republiky před Evropským soudem pro lidská práva, květen 2006, s. 16

řízení. Od základní částky se následně odečtou nebo přičtou jednotlivá kritéria, která odráží okolnosti daného případu. „Jednotlivá procentní snížení či zvýšení se mezi sebou nejdříve navzájem vykompenzují a poté se o výsledek této kompenzace procentně sníží nebo zvýší základní částka. Jestliže celková délka řízení činí dva roky a méně, pak základní částka činí 15 000 Kč. Za každý další rok trvání řízení se navyšuje o částku 15 000 Kč s tím, že lze stanovit i ekvivalent za kratší časový úsek – měsíc, ve výši 1 250 Kč. Základní částka je dále navyšována či naopak krácena podle míry naplnění jednotlivých dílčích kritérií, aby výsledná částka co nejvíce odpovídala specifikům konkrétního řízení. Ke snížení tedy vede složitost věci; - 20% do určité míry, - 40% velmi, podíl stěžovatele na délce řízení; - 20% částečně, - 40% významně, počet stupňů, na kterých byla věc projednávána; - 20% 3 stupně, - 40% 4 stupně a významu řízení pro stěžovatele; až - 50%[61]. Ke zvýšení dochází z důvodu banality věci: + 20%, že stěžovateli nelze nic vytknout, spíše naopak: + 20%, věc byla projednávána na jednom stupni: + 20%, význam věci pro stěžovatele: až + 50%. Evropský soud pro lidská práva ve svých rozhodnutích Armonas proti Litvě (stížnost č. 36919/02 a Biriuk proti Litvě (stížnost č. 23373/03) nepřímo upozornil na tendence objevující se v postsocialistických zemích, kdy dochází k podhodnocení vzniklé nemajetkové újmy.

Účelem přijetí zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem bylo v prvé řadě zabezpečit poškozeným osobám účinnou náhradu (reparaci) škody a zároveň působit k předcházení škodám. Zákon upravuje odpovědnost státu za škodu způsobenou při výkonu státní moci a odpovědnost územních samosprávných celků za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci svěřené jim zákonem v rámci samostatné působnosti. Z dikce ustanovení § 2 – odpovědnosti za škodu se nelze zprostit - vyplývá, že se jedná o absolutní objektivní odpovědnost, tj. bez možnosti liberace. Zákon pojmy nezákonné rozhodnutí a nesprávný úřední postup nedefinuje a spoléhá, že tak za něj učiní právní teorie a právní praxe. „Obecně lze dovodit, že nezákonné rozhodnutí je rozhodnutí, které se porušením právní normy aplikované na konkrétní případ, v němž se určují subjektivní práva a právní povinnosti účastníků řízení, ocitá v rozporu s

61 Příkladem mohou být bagatelní věci, ale také fakt, že stěžovatelem je právnická osoba.

objektivním právem neboli je nezákonné.“[62] Nezbytnou podmínkou je, aby příslušný orgán určil nezákonnost rozhodnutí. Toto rozhodnutí pro nezákonnost zruší nebo změní. „Nesprávný úřední postup lze vymezit tak, že jde o porušení právní normy, která stanoví předepsaný postup státního orgánu, resp. o porušení účelu postupu státního orgánu, jenž – ať již souvisí s rozhodovací činností státního orgánu či nikoli – nenašel svůj bezprostřední výraz ve vydaném rozhodnutí; v opačném případě by se jednalo o odpovědnost za nezákonné rozhodnutí.“[63]

27. 4. 2006 nabyla účinnosti novela č. 160/2006 Sb., která do zákona přinesla institut zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu, kterou stát a územní celky v samostatné působnosti jsou napříště povinny také hradit. Před účinnosti zákona č. 160/2006 Sb. v českém právním řádu nebyla zakotvena jiná možnost pro uplatnění nároku na náhradu nemateriální újmy za nezákonné rozhodnutí nebo nesprávný úřední postup než žaloba na ochranu osobnosti. Právo na zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu upravuje především ustanovení § 31a tohoto zákona, podle kterého se bez ohledu na to, zda byla nezákonným rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem způsobena škoda, poskytuje se podle tohoto zákona též přiměřené zadostiučinění za vzniklou nemajetkovou újmu. Tento institut směřuje především do oblasti nesprávného úředního postupu spočívajícího v průtazích soudního a správního řízení. Je důležité podotknout, že ustanovení § 31a může dopadat i na další případy nesprávného úředního postupu nebo dokonce nezákonného rozhodnutí. Jinými slovy, že svůj dosah neomezuje pouze na průtahy v řízení. „Zákon zakládá nárok na tzv. přiměřené zadostiučinění, způsobilé kompenzovat vznik nemajetkové újmy, a to bez ohledu na to, zda zároveň vznikla škoda (skutečná škoda nebo ušlý zisk). Nemajetková újma vedle nepříznivých důsledků vyvolaných nepřiměřenou délkou řízení může zahrnovat i jiné negativní dopady nesprávného úředního postupu či nezákonného rozhodnutí zejména do osobnostní integrity poškozeného.“[64]

62 Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. A kol. Občanské právo hmotné 2. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha : ASPI, 2006, s. 528

63 Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. A kol. Občanské právo hmotné 2. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha : ASPI, 2006, s. 530

64 Vojtek, P. Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H.

Primárně přichází v úvahu morální satisfakce. Jestliže by však nemajetkovou újmu nebylo možno nahradit jinak a samotné konstatování porušení práva by se nejevilo jako dostačující, poskytne se materiální (peněžitá) satisfakce. Při určení její výše se přihlédne k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k nemajetkové újmě došlo. V případech, kdy nemajetková újma vznikla nesprávným úředním postupem spočívajícím v neučinění úkonu nebo nevydání rozhodnutí v zákonem stanovené lhůtě nebo není-li zákonem lhůta stanovena, pak ve lhůtě přiměřené, přihlédne se při stanovení výše přiměřeného zadostiučinění rovněž ke konkrétním okolnostem případu, zejména k celkové délce řízení, složitosti řízení, jednání poškozeného, kterým přispěl k průtahům v řízení, a k tomu, zda využil dostupných prostředků způsobilých odstranit průtahy v řízení, postupu orgánů veřejné moci během řízení a významu předmětu řízení pro poškozeného.

Promlčecí doba nároku na poskytnutí zadostiučinění za nemajetkovou újmu je konstruována jako speciální. Je tedy nutné od sebe odlišit nárok založený průtahy v řízení od nároků ostatních. Vždy se však jedná o kombinaci subjektivní a objektivní promlčecí doby, které jsou na sobě nezávislé. Nárok na náhradu nemajetkové újmy podle tohoto zákona se promlčí za šest měsíců ode dne, kdy se poškozený dozvěděl o vzniklé nemajetkové újmě, tedy od doby, kdy v poměrech konkrétní osoby nastaly nepříznivé důsledky, nikoliv od vědomosti o samotné události, která tento důsledek vyvolala. Nejpozději však dojde k promlčení do deseti let ode dne, kdy nastala právní skutečnost, se kterou je vznik nemajetkové újmy spojen (objektivní promlčecí doba). Zákon dále běh promlčecí doby modifikuje, když stanoví, že vznikla-li nemajetková újma nesprávným úředním postupem spočívajícím v neučinění úkonu nebo nevydání rozhodnutí v zákonem stanovené lhůtě nebo není-li zákonem lhůta stanovena, pak ve lhůtě přiměřené, neskončí promlčecí doba dříve než za šest měsíců od skončení řízení, v němž k tomuto nesprávnému úřednímu postupu došlo. „Podle důvodové zprávy se tím podtrhuje význam pohledu na řízení jako na jeden celek, neboť náhradu nemajetkové

Beck, 2007, s. 177

újmy lze požadovat do šesti měsíců od skončení řízení i tehdy, nastaly-li průtahy jen v některé z dřívějších fází řízení.“[65] V této souvislosti se objevil překvapivý právní názor v judikatuře Nejvyššího soudu ČR, který vyslovil názor, že „uplatnění námitky promlčení by mohlo být zcela výjimečně výkonem práva v rozporu s dobrými mravy[66] a to tehdy, jestliže by tato námitka byla pouze prostředkem umožňujícím značně poškodit účastníka právního vztahu.“[67]

Ustanovení § 14 ukládá poškozenému, aby svůj nárok na náhradu imateriální újmy nejdříve uplatnil u příslušného ministerstva nebo jiného ústředního správního úřadu. Toto předběžné projednání nároku je obligatorní podmínkou pro možnost následného projednání věci u soudu. V souladu s touto povinností je v ustanovení § 35 zakotveno tzv. stavení promlčecí doby, jak subjektivní tak objektivní. Ta tedy neběží ode dne uplatnění nároku na náhradu imateriální újmy do skončení předběžného projednání, nejdéle však po dobu šesti měsíců.

V této souvislosti vyvstává otázka nekončící anabáze s tzv. notorickými (chronickými) stěžovateli, tedy osobami, jež neustále zásobují svými žalobami, stížnostmi a podněty orgány veřejné moci, jež jsou nuceny se těmito podáními věcně zabývat. Soudy za minulého režimu často řešily nejzávažnější případy tak, že svým rozhodnutím omezily těmto osobám způsobilost k právním úkonům, konkrétně k jednání s národními výbory a soudy. K tomu se obsáhle vyjádřil Ústavní soud ČR ve svém nálezu sp. zn. I. ÚS 546/03. Z něj jednoznačně vyplývá, že „bráni-li se veřejná moc, v daném případě patrně obtížné komunikaci se stěžovatelem způsobem, že krátí jeho subjektivitu, takže svou komunikaci se stěžovatelem ukončí svým autoritativním výrokem, jímž stěžovateli odejme část jeho právní osobnosti, nelze takový postup shledat za souladný s cílem, která je nezbytný ve svobodné a demokratické společnosti,

65 Vojtek, P. Odpovědnost za škodu při výkonu veřejné moci. Komentář. 2. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 185

66 Dobrými mravy se rozumí souhrn společenských, kulturních a mravních norem, jež v historickém vývoji osvědčují jistou neměnnost, vystihují podstatné historické tendence, sou sdíleny rozhodující částí společnosti a mají povahu norem základních.
3 Cdon 69/96

67 25 Cdo 2905/99

a již proto je třeba její postup považovat za excesivní aplikaci obyčejného práva, v daném případě ustanovení § 10 odst. 2 OZ, a tedy i zásah do základního práva stěžovatele garantovaného ustanovením čl. 5 Listiny. Obtěžování soudu, popřípadě dalších orgánů veřejné moci (správních orgánů), byť i množstvím ne vždy logických podání, nelze řešit popřením subjektivity jednotlivce v její dynamické podobě. Právní subjektivita totiž musí pokrývat i právo jednotlivce na rozvoj jeho osobnosti v podobě interakce s okolím, včetně interakce s veřejnou mocí.“[68] Ačkoli se jedná o rozhodnutí, které je z pohledu orgánů veřejné moci účelné a zároveň účelové, nelze v daném případě odhlédnout od faktu, že jde o nezákonný zásah, jenž je učiněný v rozporu s principem proporcionality.

5. 3. 1. § 13 občanského zákoníku

Současná platná občanskoprávní úprava sankcí v ustanovení § 13 OZ plně odpovídá standardu evropských občanských úprav. „Za tohoto legislativního stavu se těžiště občanskoprávní ochrany osobnosti fyzické osoby zákonitě přesouvá do oblasti její realizace, tj. do praktické činnosti soudů, jejichž úkolem jako nezávislých, objektivních a nestranných státních orgánů je případem občanskoprávní ochrany osobnosti, tj. pro všechny subjekty stejně a zároveň v přiměřené době (bez průtahů) v souladu (konformně) s ústavněprávními základy i mezinárodními úpravami rozhodovat (vykládat a aplikovat).“[69]

68 I. ÚS 546/03

69 Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. A kol. Občanské právo hmotné 2. 4., aktualizované a doplněné vydání. Praha : ASPI, 2006, s. 196

5. 3. 1. 1. Význam

Účelem obecných civilněprávních sankcí je zajistit účinnou ochranu fyzické osoby jakožto oprávněného subjektu. Sankce znamenají pro původce neoprávněného zásahu vznik nové (sekundární) povinnosti, která nastupuje jako následek jeho protiprávního chování. Bude spočívat buď v upuštění od tohoto zásahu (preventivní funkce), odstranění následků neoprávněného zásahu (restituční funkce) nebo poskytnutí přiměřeného zadostiučinění (satisfakční funkce); nepeněžitého, popřípadě peněžitého, jevilo by se nepeněžité zadostiučinění jako nedostačující. „V současné době nelze přehlížet, že fyzické osoby právě neoprávněné zásahy do své osobnosti, tj. do svého vnitřního života pociťují někdy tíživěji než zásahy do svého majetku, chráněné různými majetkovými právy, zejména právem vlastnickým. Lze předpokládat, že tato tendence bude postupně sílit.“[70]

Všechny sankce jsou založeny na ryze objektivním principu, tedy bez zřetele na zavinění. Přísná objektivní odpovědnost (odpovědnost za následek) nevyžaduje ke svému vzniku zavinění, a to ani ve formě nevědomé nedbalosti. Původce neoprávněného zásahu se nemůže své odpovědnosti zprostit ani důkazem, že jednal v omluvitelném omylu.[71] „Osobní přesvědčení může vyloučit zavinění, nikoliv však neoprávněnost (protiprávnost) zásahu jako objektivně existující stav.“[72] [73]

---

70 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 146

71 Například odvoláním na to, že jednal v dobré víře, nebyl si vědom nepravdivosti tvrzení nebo šířil údaje, které měl jen z doslechu.

72 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 147

73 Pro úplnost je třeba zmínit ustanovení § 16 OZ, které upravuje odpovědnost subjektu za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti, kterým způsobí škodu. Odpovídá za ni podle obecných ustanovení občanského zákoníku o odpovědnosti za škodu (§ 415n., § 420 OZ). Poskytuje se náhrada v penězích (relutární restituce) nebo pokud je to možné a účelné a požádá-li (tyto tři podmínky musí být splněny zároveň) o to poškozený uvedením v původní stav (naturální restituce). Sankce je založena na presumpci zavinění. Jestliže neoprávněným zásahem došlo k ohrožení majetkovou újmou, lze uvažovat o aplikaci ustanovení § 417 OZ.

5. 3. 1. 2. Podmínky odpovědnosti za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti

Ke vzniku občanskoprávní odpovědnosti za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti podle ustanovení § 13 OZ musí být splněny tyto hmotněprávní podmínky:

„a) neoprávněný zásah do chráněného všeobecného osobnostního práva fyzické osoby, který je objektivně způsobilý porušit nebo ohrozit osobnost fyzické osoby[74],

b) újma na osobnosti fyzické osoby (nemajetková újma) v její fyzické, psychicko-morálně-sociální integritě; v určitých případech musí tato újma spočívat ve snížení důstojnosti nebo vážnosti fyzické osoby ve značné míře

c) existence příčinné souvislosti mezi a) a b)

Nenaplněním jakékoliv z těchto podmínek je vyloučena možnost vzniku odpovědnosti.“[75] Jak již bylo řečeno výše, neoprávněný zásah je objektivní kategorií nevyžadující ke svému vzniku zavinění jakožto subjektivní kategorii. Odpovědným subjektem může být i nezletilá osoba nebo osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena či zbavena. Kvalitativní stránka kladená na neoprávněnost zásahu nebude naplněna v případě, kdy tvrzení byla pronesena za situace, za níž nevznikla újma fyzické osobě, protože nehrozilo jejich zveřejnění. Původce se může zprostit své odpovědnosti za skutková tvrzení difamující povahy, jestliže prokáže, že jsou pravdivá (tzv. důkaz pravdy). Tento liberační důvod se však neuplatní u skutkových tvrzení, která zasahují do vnitřní (intimní) sféry fyzické osoby. Z toho vyplývá závěr, že předmětem občanskoprávní ochrany podle ustanovení § 13 jsou vždy složky intimního charakteru bez ohledu na jejich nepravdivost, pravdivost nebo zkreslenost.

74 Nazývaná též zásada adekvátnosti.

75 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 170

5. 3. 1. 3. Neoprávněnost zásahu

5. 3. 1. 3. 1. Neoprávněnost zásahu obecně

„Občanskoprávní ochrana osobnosti fyzické osoby se poskytuje jen proti takovému zásahu do jejích osobnostních práv, který lze kvalifikovat jako neoprávněný (protiprávní – nedovolený). Neoprávněným je takový zásah, který je v rozporu s objektivním právem, tj. s právním řádem. Je jím zásadně každé nepravdivé či pravdu zkreslující tvrzení o fyzické osobě, které zasahuje do její osobnosti.“[76] Neoprávněnost zásahu je objektivní kategorií reprezentující negativní hodnocení zásahu. Není možné, aby se pro hodnocení neoprávněnosti zásahu staly rozhodujícími pouze subjektivní pocity dotčené fyzické osoby. Subjektivní kritérium hodnocení s sebou nese riziko vzniku neodůvodněných rozdílů mezi původci neoprávněného zásahu a tudíž nerovnost v jejich postavení, což je v demokratickém právním státě nepřijatelné. Je také možně, že jediným neoprávněným zásahem bude dotčeno více hodnot chráněných všeobecným osobnostním právem. V takovém případě se občanskoprávní ochrana vztahuje na všechny tyto hodnoty.

V souladu s judikaturou Ústavního soudu České republiky i obecných soudů je zásahem forma jak aktivního tak i pasivního chování, tedy opomenutí, nesplnění povinností uložených původci zásahu zákonem. Neoprávněný zásah může být uskutečněn ústně (např. rozšiřováním nepravdivých a difamačních zpráv, kritikou), písemně (např. rozesíláním dopisů, telegramem, v tisku, v knize) nebo jiným chováním, pokud se z něj dá odvodit jeho smysl a význam (např. posuňkem, gestem, karikaturou, obrazovým záznamem ve filmu a televizi). „Otázkou zůstává, zda-li musí být zásah do cti fyzické osoby vždy nezbytně proveden před individuálně neurčeným počtem lidí. Praxe zaujala stanovisko, že postačí, dostalo-li se či mohlo-li se dostat dehonestující tvrzení na vědomí třetím osobám.“[77] K neoprávněnému zásahu do osobnostních práv fyzické osoby může dojít i ze strany orgánů činných v trestním řízení, včetně soudu a

76 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 171

77 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 153

jeho odůvodnění.[78] V poslední době jsou velmi časté neoprávněné zásahy do práva na ochranu osobnosti v souvislosti s lékařskými zákroky.[79]

K tomu Nejvyšší soud České republiky judikoval, že; „došlo-li při uchování zdravotnickým zařízením ke znehodnocení nebo zničení mužských zárodečných buněk, darovaných manželem pro účely umělého oplodnění manželky, jedná se o zásah do reprodukčních schopností dárce. Byl-li takový zásah proveden non lege artis, je

78 „Porušení vytýkaná ve vztahu k odůvodnění soudního rozhodnutí je nutno vždy pečlivě zvažovat s ohledem na funkci tohoto odůvodnění, zejména s ohledem na to, aby bylo soudu umožněno vykonávat jeho funkci, a tedy přesvědčivě, jasně a podrobně vysvětlit, jaký skutkový stav byl v daném případě shledán a jaké je jeho právní posouzení.“ I. ÚS 310/05 Stejně tak „pokud osoba vypovídající před soudem bez vztahu k předmětu výslechu nedůvodně osočí jiného účastníka z nečestného jednání, označí jej hanlivě nebo se jiným způsobem dotkne jeho práva na ochranu cti a vážnosti, může jít o neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti.“ 30 Cdo 1107/2006

79 Provedení lékařského zákroku je zásahem zvenčí, který může být proveden pouze se souhlasem pacienta. To je jedním ze základních pravidel medicínského práva. Každý člověk má právo svobodně se rozhodovat, co má být provedeno s jeho tělem a myslí, nejedná-li se o výjimku z udělení souhlasu. V českém právním řádu je souhlas upraven v ustanovení § 23 odst. 2 zákona č. 20/1966 Sb. , o péči o zdraví lidu a je také definován v Úmluvě o biomedicíně. Jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas. Tato osoba musí být předem řádně informována o účelu a povaze zákroku, jakož i o jeho důsledcích a rizicích a může kdykoli svobodně svůj souhlas odvolat. Každý lékařský zákrok provedený bez souhlasu dotčené osoby je protiprávním zásahem do tělesné integrity a může založit trestněprávní nebo občanskoprávní odpovědnost. Jelikož je zde předmětem ochrany svobodné rozhodování pacienta, nikoliv jeho zdraví, občanskoprávní odpovědnost vzniká vznikem škody, bez ohledu na to, zda byl zákrok proveden tzv. lege artis (v souladu s pravidly lékařské vědy) či byl úspěšný. Souhlas musí být svobodný, informovaný a dán předem po předchozím poučení lékaře o povaze a důsledcích zákroku a o rizicích s ním spojených. Mezi pacientem a lékařem musí existovat vztah důvěry.

Neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby může mít za následek vznik hmotné újmy (škody) i nehmotné újmy (§ 11n. OZ). Typickým případem je provedení krevní transfúze Svědku Jehovovi, který ji odmítl. Vznikla by mu škoda ve formě psychické újmy. Existenci informovaného souhlasu musí prokázat zdravotnické zařízení. Pacient se může domáhat vyslovení, že došlo k neoprávněnému zásahu do osobnostních práv fyzické osoby. Naproti tomu nárok na zdržení se dalších zásahů (který přichází v úvahu jen u opakované nebo pokračující dlouhodobější léčbě) nebo odstranění následků není v oblasti zdravotnictví příliš obvyklé. Jako nejúčelnější prostředek ochrany osobnosti pacienta se jeví morální satisfakce (konstatování, že došlo k protiprávnímu zásahu, omluva, zveřejnění konstatování nebo omluvy) nebo materiální satisfakce, není-li některý z předešlých způsobů zadostiučinění dostatečný.

V zahraničí poměrně časté případy tzv. nechtěných dětí (unerwünschtes Kind) narozených v souvislosti s lékařským pochybením při výkonu gynekologické praxe. První případ tohoto druhu v České republice posuzoval Krajský soud v Brně. Žalobkyně se žalobou podanou v listopadu 2001 domáhala náhrady nemajetkové újmy v penězích ve výši 400 000 Kč proti žalované Nemocnici Jihlava za neoprávněný zásah do svých osobnostních práv. Ten měl spočívat v chybně provedeném umělém přerušení těhotenství, kdy k přerušení došlo pouze u jednoho plodu z dvojčat. V srpnu 2001 se jí narodila dcera. Soud shledal nárok žalobkyně za důvodný a přiznal jí náhradu nemajetkové újmy ve výši 80 000 Kč. V částce 320 000 Kč byla žaloba zamítnuta. Stanovení výše přiznané částky bylo odůvodněno následně. Jako vodítko soud vzal částku 240 000

objektivně způsobilý neoprávněně zasáhnout do osobnostních práv manželů.“[80] Naopak „neoprávněným zásahem do práva na ochranu osobnosti není nevydání zdravotní dokumentace (jejího opisu) zesnulé osoby pozůstalému manželovi.“[81]

Neoprávněným zásahem do práv na ochranu osobnosti však „nejsou projevy, které podle obsahu, formy a cíle lze považovat za upozornění, podněty k řešení nebo žádosti o objasnění a přešetření určitých okolností, byly-li proneseny v prostředí oprávněném věc řešit.“[82]

5. 3. 1. 3. 2. Důvody vylučující protiprávnost

„V určitých případech o neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby nejde, i kdyby se zásah jako odporující objektivnímu právu zdánlivě jevil.“[83] Okolnosti vylučující protiprávnost[84] jsou takové skutečnosti, které původce zásahu ospravedlňují, tzn. že k porušení nebo ohrožení osobnosti fyzické osoby nedochází. Důkazní břemeno tíží původce zásahu, aby prokázal, že zásah byl právem dovolený, tzn. že je zde okolnost, která protiprávnost zásahu vylučuje. Okolnosti vylučující protiprávnost je třeba vážit v každém konkrétním případě. Soud hodnotí závažnost, význam a funkce vzájemně si kolidujících protichůdných zájmů; a to zájmů dotčené fyzické osoby na

Kč poskytovanou rodiči jako jednorázové odškodnění při škodě usmrcením dítěte podle ustanovení § 444 odst. 3 písm. a) OZ. Tento základ snížil o 2/3, které připadají na spoluzavinění žalobkyně za vzniklou situaci. „Bylo totiž prokázáno, že nechtěné těhotenství si žalobkyně přivodila v důsledku svého neodpovědného přístupu k otázce předcházení nežádoucího těhotenství a také v zanedbání stanovených lékařských kontrol po provedení zákroku, v důsledku čehož došlo k marnému uplynutí období prvního trimestru, v němž bylo právně přípustné případný opakovaný zákrok provést. Případný procesní požadavek na rozdělení toho, jaká výše nároku připadá na újmu v podobě psychických obav o vývoj plodu a dítěte po nepovedeném zákroku a jaká na ovlivnění budoucího osobního života žalobkyně v důsledku zmaření práva volby, je irelevantní. V daném případě je nutno posuzovat rozsah nárokované a přiznané nemajetkové újmy jako celek.“ 24 C 66/2001 s. 18, 19

80 30 Cdo 2914/2005
81 30 Cdo 1701/2005
82 28 Cdo 2099/2002
83 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 155
84 Jsou obsaženy přímo v právních normách nebo z nich vyplývají.

straně jedné a zvláštních veřejných zájmů na straně druhé.

Rozhodování soudu se řídí tzv. testovacími hledisky, které „jsou následující:

a) spravedlivost cíle zásahu (legitimita cíle)

b) nezbytnost dosažení cíle

c) způsobilost zásahu dosáhnout cíle

d) šetrnost (vhodnost) prostředku (způsobu) zásahu, zvoleného z více prostředků při minimalizaci újmy (spravedlivost prostředku)

e) přiměřenost zásahu zamýšlenému cíli (přiměřenost v užším smyslu)

Rozhodnutí se opírá o zhodnocení několika důkazů:

a) důkaz empirický, např. rozsah, následky

b) důkaz systémový, spočívající ve zhodnocení zařazení dotčeného práva nebo zásahu v právní soustavě

c) důkaz kontextový, zvažující eventuální další záporné dopady, k nimž by došlo upřednostněním jedné hodnoty oproti druhé

d) důkaz hodnotový neboli zvážení smyslu a významu střetnuvších se hodnot v obecně uznávané hierarchii hodnot“[85]

K jednotlivým okolnostem vylučujícím protiprávnost:

a) o neoprávněný zásah nejde tam, kde dotčená fyzická osoba k zásahu do své osobnosti svolila. Projev souhlasu odpovídá jedné ze základních zásad občanského práva, a to dispoziční autonomii a „v jejím rámci zásadě „volenti non fit iniuria“.“[86] [87] Svolení fyzické osoby přichází v úvahu jen, jedná-li se o takovou hodnotu její osobnosti, se kterou může platně disponovat, tzn. kde neexistuje převládající zvláštní veřejný zájem

85 Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 149-150

86 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 155

87 Ustanovení § 12 odst. 1 OZ upravuje speciální dispoziční oprávnění fyzické osoby – svolení k pořízení nebo použití písemností osobní povahy, podobizny, obrazových snímků a obrazových a zvukových záznamů týkajících se fyzické osoby nebo jejích projevů osobní povahy.

na poskytnutí ochrany i proti vůli dotčené fyzické osoby. Oprávnění se musí uskutečnit ve společensky přiměřených mezích, jinak je stiženo neplatností (§39 OZ). Svolení může být učiněno výslovně (ústně či písemně) nebo konkludentně (per facta concludentia), jestliže bylo projeveno způsobem nevzbuzujícím pochybnosti o tom, co chtěla dotčená fyzická osoba vyjádřit (§ 35 odst. 1 OZ). Platný projev vůle mající formu právního úkonu může udělit jen fyzická osoba plně způsobilá k právním úkonům a to nejpozději do provedení zásahu do osobnosti, jinak je zásah neoprávněný. Dodatečně udělené svolení nemůže neoprávněnost zásahu odstranit. Na druhou stranu je možné svolení kdykoliv odvolat a to bez udání důvodu či odůvodnění.

b) neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby je dále vyloučen v případech, kdy je zákonem (nikoliv předpisem nižší právní síly) výslovně dovolen s ohledem na veřejný zájem. „Jde o situace, kdy nad individuálními zájmy jednotlivých fyzických osob, do jejichž osobnosti je zasahováno, převládá závažnější, významnější a funkčně vyšší veřejný zájem, odůvodněný naléhavými sociálními potřebami, které jsou v demokratické společnosti nezbytné.“[88] Typickým příkladem jsou tzv. zákonné licence v ustanovení § 12 odst. 2 a 3 OZ a další případy upravené jinými zákony (trestní zákon, trestní řád, zákon o péči o zdraví lidu, zákon o rodině) za podmínky, že zásahy byly uskutečněny v jejich rámci a mezích. K tomu Nejvyšší soud ČR judikoval, že „jestliže mělo k tvrzenému zásahu do osobnostních práv dojít při plnění povinností stanovených zákonem č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, tj. při podání revizního protokolu příslušným kontrolním orgánem, jednak při výkonu zákonem stanoveného subjektivního práva žalovanou, a to podáním trestního oznámení vycházejícího z provedené kontroly, tak za této situace je neoprávněnost zásahu vyloučena tehdy, došlo-li k zásahu v rámci úředního jednání a jestliže zásah nevybočil z rámce daného platnými předpisy. V případě Protokolu o výsledku provedení kontroly je hlavním z kritérií pro posouzení této otázky, zda předmětný zásah žalované bezprostředně spočíval v realizaci zákonem stanovených povinností. U podání trestního oznámení je určujícím posouzení, zda z hlediska obsahu a cíle je odůvodněn předmětem provedené kontroly.“[89]

88 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 157

89 30 Cdo 146/2008

c) konečně o neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby nepůjde v případě, kdy k němu došlo v rámci výkonu subjektivního práva[90] nebo kde jiný subjekt plnil právní povinnost uloženou mu zákonem.[91]

I když k zásahu do osobnosti fyzické osoby došlo na základě některé z okolností vylučujících protiprávnost, „zůstává provedený zásah oprávněným pouze tehdy, jestliže se stal přiměřeným způsobem a zároveň není-li v rozporu s takovými oprávněnými zájmy fyzické osoby, na kterých je třeba s ohledem na zajištění elementární úcty k důstojnosti její osobnosti za všech okolností bezpodmínečně trvat.“[92]

5. 3. 1. 3. 3. Právo na kritiku, kritika osob veřejně činných

Výkon práva kritiky jako součást svobody projevu je jedním z demokratických postulátů, který představuje „významný nástroj míry a kvality demokracie ve společnosti“[93] a vytváří předpoklady pro svobodný rozvoj demokratické společnosti a v jejím rámci prostor i pro rozvoj osobnosti fyzické osoby. Jde o výraz participace členů občanské společnosti na veřejných věcech. Svoboda projevu má a musí mít své meze, nepřekročitelné limity. Neomezená kritika může vést k újmě na osobnosti fyzické osoby. Právem aprobovaná je tzv. přípustná (oprávněná) kritika za předpokladu, že nepřekračuje meze věcné a konkrétní kritiky a „nevybočuje z mezí nutných k dosažení sledovaného a zároveň společensky uznávaného (legitimního) účelu (cíle), tzn. že je přiměřená co do obsahu, formy i místa.“[94]

---

90 Práva na svobodu projevu a šíření informací, vyslovení názoru, výkon práva kritiky (čl. 17 Listiny), obecná svépomoc (§ 6 OZ), speciální svépomoc – odvrácení škody (§ 418 odst. 2), petiční právo. Je omezeno ustanovením čl. 18 odst. 1 Listiny a také základními právy jiných osob, tzn. do jejich nezasahování. O neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby půjde v případě, bude-li zneužito. Platí obecný princip, že hranice svobody jednotlivce končí tam, kde začíná svoboda druhého.

91 Výkon práv účastníků v řízení, výkon svědecké a znalecké povinnosti, výkon rozhodovací činnosti státních orgánů.

92 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 159

93 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 159

94 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského

Věcná kritika vychází z pravdivých podkladů a dovozuje z nich hodnotící úsudky. Konkrétní kritika na druhou stranu vychází z konkrétně uvedených skutečností (podkladů)[95] a musí se vyhnout všeobecným soudům nemajících základ v konkrétních skutečnostech. Kritika vybočující z rámce zákonných mantinelů (z obsahu, formy či místa) se může projevit hanobením, ostouzením, pomlouváním, senzací, urážkami, skandalizací, výrazy, jejichž míra expresivity je ve značném nepoměru k cíli kritiky (tzv. intenzivní exces). To vše platí, i že dotčenou osobou je tzv. osoba veřejného zájmu. „Pro odlišení přípustné kritiky od neoprávněného zásahu je rozhodující hledisko pravdivosti, věcnosti, objektivnosti a legitimnosti kritikou sledovaného cíle, což bude patrné obvykle z obsahu, formy, popřípadě i místa přednesu kritiky.“[96] Vybočí-li kritika z mezí své přípustnosti, jedná se o vybočení (exces), který je neoprávněným zásahem. „Jsou-li v kritice k charakterizaci určitých jevů a osob (jejich jednání a vlastností) použity výrazy, jejichž míra expresivity je ve značném nepoměru k cíli kritiky (tohoto cíle by bylo lze dosáhnout i bez takových výrazů) a z nichž vyplývá úmysl kritizovanou osobu urazit, jde o kritiku nepřiměřenou (tzv. intenzivní exces).“[97] Povinnost tvrzení, břemeno tvrzení, důkazní povinnost a důkazní břemeno nese dotčená fyzická osoba. Naproti tomu původce neoprávněného zásahu musí prokázat, že zde existovala konkrétní okolnost vylučující protiprávnost.

Významné je také řešení otázky vzájemného vztahu práva na svobodu projevu a práva na informace na straně jedné a práva na ochranu osobnosti fyzických osob na straně druhé. Střety vznikají v případech, kdy sdělovací prostředky používají satiru, parodii[98] nebo jiné formy přehánění; karikaturu, tzv. novinářskou kachnu a další. Svoboda projevu je ohraničena určitými výjimkami, které je třeba vykládat restriktivně. Nelze však považovat princip svobody za nadřazený člověku a jeho důstojnosti a dávat

práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 159-160

95 Konkrétní skutečnosti musí být dány v každém případě, abychom mohli mluvit o konkrétní kritice. Výjimkou jsou notoriety; skutečnosti všeobecně známé.

96 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 161

97 23 C 96/95

98 Obě se vyznačují vyšším stupněm nadsázky. Je tedy nutné, aby záměr, který sledují, byl průměrné rozumně uvažující osobě co do obsahu i grafického odlišení srozumitelný do té míry, aby rozpoznal, že sdělení je smyšlené, nikoliv reálné.

mu tak neodůvodněnou přednost před ochranou osobnosti fyzické osoby. „Svoboda projevu a vyjádření vlastních názorů nemá charakter filozofické kategorie, ale jako pojem ústavněprávní při své aplikaci na konkrétní skutkový základ podléhá obvyklým zásadám a pravidlům právní interpretace.“[99]

Neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby se může týkat také tzv. osob veřejného zájmu (Personen des öffentlichen Interesses, Personen der Zeitgeschichte, public figures), kdy ani těmto osobám nemůže být odepřena soudní ochrana. Uplatní se zde však užší meze při posuzování neoprávněnosti zásahu do osobnostního práva. „Osobami veřejného zájmu se většinou rozumí nejen osoby veřejného života v užším smyslu, tj. osoby, které vystupují při řešení různých otázek na veřejnosti, neboli jsou veřejně činny a tím na veřejnost vykonávají svůj vliv v oblasti politické, hospodářské, kulturní, sportovní aj. (např. ministři, poslanci, známí herci, sportovci), nýbrž vůbec osoby, které na sebe upoutávají zájem veřejnosti a tak se ocitají v zorném úhlu zpravodajství hromadných sdělovacích prostředků.[100]

Všeobecné osobnostní právo těchto osob je omezeno do té míry, že tyto osoby nemohou zabránit, aby se jejich osobnost, včetně jejich jména a příjmení, stala předmětem zpravodajské činnosti v rámci podávání informace či kritiky, pokud se tak děje v oprávněném veřejném zájmu.“[101] V poslední době se projevuje v soudní

99 III. ÚS 359/96

100 Aktuální je v této souvislosti spor o ochranu osobnosti týkající se karikatury milostných hrátek manželů Paroubkových otištěný v komiksu Zelený Raul v Reflexu. „Zdá se totiž, že jako součást obranné argumentace obhajující oprávněnost karikatury bylo s úspěchem využito (mimo jiné) právě i to, že sama žalobkyně své těhotenství a narození dítěte veřejně prezentovala a medializovala – tedy vlastním chováním „vykolíkovala“ tuto oblast svého soukromí poněkud úžeji, než jak je v kraji zvykem.“
O mantinelech soukromí a informačním sebeurčení (a taky o chování na veřejnosti, Zeleném Raoulovi a upovídané pacientce)
http://jinepravo.blogspot.com/2010/08/michal-ryska-o-mantinelech-soukromi.html

101 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 366

judikatuře „zřetelná snaha – a třeba dodat, že správná – dále diferencovat mezi osobami veřejného zájmu, a to na ty, které vstoupily do politiky na straně jedné a mezi jinými veřejně činnými osobami na straně druhé.“[102] Osoba veřejného zájmu vykonává tzv. veřejnou činnost, která je veřejností bedlivě sledována a také kritičtěji posuzována. Vstup takové osoby do politiky znamená její konkludentní souhlas s větší a širší mírou zveřejňování informací (pozitivních i negativních) o její osobě. Důsledkem svobody projevu je také fakt, že tyto osoby musí vzít v úvahu, že se stanou veřejnými i některé události z jejich soukromého života, které jsou významné z hlediska posouzení předpokladů a způsobilosti k výkonu veřejné činnosti.[103] U osob veřejného zájmu se proto uplatní širší limity přípustnosti kritiky, tzn. že „měřítka posuzování skutkových tvrzení a hodnotících soudů jsou u těchto osob mnohem měkčí neboli že taková osoba musí počítat ze své strany s vyšší mírou tolerance. V této souvislosti je třeba zdůraznit dvě věci, které spolu navzájem souvisí; za prvé, soudní praxe upozorňuje správně na to, že nelze směšovat informace negativní (nikoliv pozitivní), tj. které zraňují, šokují, popř. znepokojují a informace nepravdivé. Za druhé je třeba rozlišovat hodnotící úsudek (hodnotící soud) na straně jedné a tvrzené skutečnosti (fakta, skutková tvrzení) na straně druhé, neboť u nich existují jiné podmínky přípustnosti. Skutková tvrzení se opírají o fakta objektivně existující, která jsou zjistitelná pomocí dokazování neboli u kterých je jejich pravdivost ověřitelná. Naproti tomu hodnotící úsudek vyjadřuje subjektivní názor původce. Ten nelze jakkoliv dokazovat. U něho je třeba proto vždy zkoumat, zda se zakládá na pravdivých informacích, zda forma, jak byl uveden na veřejnosti, je přiměřená a zda jeho základní a primární motivací není zneuctění či skandalizace dotčené osoby.“[104] Pro jiné veřejně činné osoby (státní zaměstnance, soudce a státní zástupce) neplatí postulát, že se vědomě vystavují stejnému dohledu nad svou činností ze strany veřejnosti jako politici a že by měli být podrobeni stejným kritériím, pokud se jedná o kritiku jejich chování, jako jsou podrobeni politici. Soudci a státní zástupci přispívají k výkonu spravedlnosti a požívají veřejné důvěry. Je tedy nezbytným úkolem státu, aby je chránil před neopodstatněnými obviněními a vytvořil jim podmínky pro

102 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 174

103 Založí-li například politik svou volební kampaň na své rodině.

104 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 174-175

nestranný výkon jejich činnosti. Součástí demokratické společnosti je také hodnocení a kritika justice a jejich představitelů, která však nesmí překročit určité hranice a meze. Odlišně je dále třeba posuzovat ochranu osobnosti fyzických osob, které „se staly předmětem veřejného zájmu nedobrovolně proti své vůli (např. oběti trestných činů).“[105] Požívají stejné ochrany jako všechny ostatní fyzické osoby.

Obdobně zahraniční praxe dělí osoby veřejného zájmu na absolutní a relativní. „Za absolutní osoby veřejného zájmu se považují osoby, jejichž účast na veřejnosti je v obecném zájmu. Jejich osobnostní hodnoty jsou podstatně méně chráněny než ostatní osoby, a to i pokud jde o jejich soukromý život. Meze pro takové zveřejnění představují výseky intimní sféry těchto osob, které jsou chápány jako trvalé součásti soukromé sféry v úzkém slova smyslu (sféra privatissima). Naproti tomu relativní osoby veřejného zájmu poutají zvláštní zájem veřejnosti ohledně určitého dění, nikoliv však ohledně všech okolností jejich života.“[106] Hranice mezi oběma skupinami je proměnlivá. Posunuje se ve prospěch veřejného zájmu[107] v důsledku větší účasti fyzických osob na veřejném životě a vzrůstajícímu počtu protispolečenských jednáních. „Oprávněně je namítáno, že rozlišování mezi absolutními a relativními osobami veřejného zájmu je schématické a tím i do určité míry zjednodušující. Vhodnější se zdá být vycházet z kritéria podmíněnosti veřejného zájmu na informaci těch skutečností, které jsou relevantní pro společenské hodnocení osoby, která na veřejnosti vystupuje.“[108]

K tomu relevantní judikatura dodává; „Práva na ochranu osobnosti se mohou domáhat všichni občané, tedy i politikové a ostatní veřejně činné osoby. Měřítka posouzení skutkových tvrzení a hodnotících soudů týkajících se těchto osob jsou však mnohem „měkčí“. Je to dáno skutečností, že osoby vstoupivší na veřejnou scénu musí počítat s tím, že jakožto osoba veřejně známá bude pod drobnohledem veřejnosti, která

105 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 162

106 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 367

107 Oprávněný veřejný zájem je kategorií relativní a to jak z hlediska předmětu, obsahu, rozsahu, tak z hlediska času.

108 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 367

se zajímá o její jak profesní tak i soukromý život a současně jej hodnotí, zvláště jedná-li se o osobu spravující (nebo mající spravovat) veřejné záležitosti. Zde je volen benevolentnější přístup k posouzení meze přípustnosti uveřejnění informace soukromé povahy, resp. hodnocení jejího jednání právě pro posouzení způsobilosti jak odborné, tak morální tuto funkci zastávat a náležitě obstarávat věci veřejné, přičemž na takovouto osobu jsou kladeny náročnější požadavky. Prezentace těchto údajů a případná kritika však musí souviset s veřejnou činností, kterou daná osoba vykonává. Politik nevyhnutelně a vědomě předkládá široké veřejnosti každé své slovo a čin, a v této souvislosti proto musí projevit vyšší stupeň tolerance.“[109]

„Nelze považovat za rozumné (legitimní) zveřejnění difamační informace o jiné osobě působící ve veřejném životě, pokud (1) se neprokáže, že existovaly rozumné důvody pro spoléhání se na pravdivost difamační informace, (2) pokud se neprokáže, že byly podniknuty dostupné kroky k ověření pravdivosti takové informace, a to v míře a intenzitě, v níž bylo ověření informace přístupné a definitivní a (3) pokud ten, kdo difamační informace zveřejnil, měl důvod nevěřit, že tato informace je pravdivá. Zveřejněním takové informace nelze považovat za legitimní či rozumné i tehdy, pokud si šiřitel takové informace neověří její pravdivost dotazem u osoby, jíž se informační údaj týká a nezveřejní její stanovisko, s výjimkou nemožnosti takového postupu, a nebo tam, kde tento postup zjevně nebyl nutný. Důležité pro posouzení legitimity zveřejnění informace je zkoumání motivu. Legitimitu nelze dovodit, pokud bylo zveřejnění dominantně motivováno touhou poškodit osobu, k niž se informace váže, a pokud šiřitel sám informaci nevěřil a nebo pokud ji poskytl bezohledně a hrubě nedbale bez toho, aby si ověřil zda informace je pravdivá či nikoliv.“[110]

109 30 Cdo 3263/2006
110 IV. ÚS 23/05

5. 3. 1. 4. Příčinná souvislost a zproštění

„Příčinná souvislost (kauzální nexus) mezi neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby objektivně způsobilým vyvolat nemajetkovou újmu, spočívající buď v porušení či jen v ohrožení osobnosti fyzické osoby a vznikem této nemajetkové újmy.“[111] Povinnost tvrzení, břemeno tvrzení, důkazní povinnost a důkazní břemeno tíží dotčenou fyzickou osobu.

Odpovědnost za neoprávněný zásah je založena na objektivním principu. Je tedy irelevantní, zda původce neoprávněného zásahu jednal úmyslně nebo nedbalostně. Sankce nelze vyloučit ani důkazem tzv. omluvitelného omylu. Dobrá víra může vyloučit zavinění, ne však neoprávněnost zásahu.[112] Spočívá-li zásah ve skutkových tvrzeních difamující povahy, zprostí se původce zásahu své odpovědnosti, prokáže-li, že skutková tvrzení jsou pravdivá - tzv. důkaz pravdy[113] (je však vyloučen u kritiky, protože ta má vždy subjektivní povahu), poněvadž „uvádění pravdivých skutečností je v plném souladu s veřejným zájmem.“[114] Žalovaný se nezprostí své odpovědnosti ani formulacemi „říká se“, „údajně se šíří zprávy“ a podobně, kterých použil v tisku. Odlišná situace nastává u tvrzeních týkajících se osobního soukromí, tedy nejinternějšího, intimního rázu osobnosti fyzické osoby, které požívají ochrany vždy bez ohledu na jejich pravdivost, nepravdivost či zkreslenost. Nemohou být činěny ani předmětem dokazování. Tato tvrzení není nikdo oprávněn rozšiřovat, i kdyby odpovídala skutečnosti. To neplatí v případě, kdy by sama dotčená fyzická osoba souhlasila s rozšiřováním informací o svém osobním soukromí.

111 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 163

112 Nemajetková újma je proto stejně závažná bez zřetele, zda původce neoprávněného zásahu jednal zaviněně nebo nezaviněně.

113 Je možný i tzv. částečný důkaz pravdy, týká-li se některých skutkových tvrzení.

114 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 165

5. 3. 1. 5. Subjekt odpovědnosti za neoprávněný zásah

Subjekty neoprávněného zásahu do osobnosti fyzické osoby chráněné všeobecným osobnostním právem mohou být fyzické osoby i právnické osoby. Je-li původcem zásahu fyzická osoba, může být vzhledem k objektivnímu charakteru odpovědnosti[115] odpovědným subjektem i nezletilá fyzická osoba, stejně tak fyzická osoba trpící duševní poruchou nebo fyzická osoba, která je ve své způsobilosti k právním úkonům omezena či zbavena. Jestliže se neoprávněného zásahu dopustí více osob vzniká odpovědnostní vztah každé z nich samostatně; z hmotněprávního hlediska se zde nejedná o solidaritu (společnou a nerozdílnou), z hlediska procesního nepůjde o nerozlučné společenství. „Došlo-li neoprávněným zásahem k porušení nebo ohrožení osobnostních práv více fyzických osob, potom se všechny či kterákoliv z nich – a to nezávisle na ostatních – mohou domáhat na odpovědném subjektu občanskoprávní ochrany podle ustanovení § 11n. OZ.“[116] Pokud však byla neoprávněným zásahem způsobena i majetková újma (§ 16 OZ)[117], je nutné, aby subjekt zásahu byl deliktně způsobilý neboli měl způsobilost k zavinění.

Subjektem prvotního zásahu do osobnostních práv nemusí být přímo žalobci. Taková okolnost však sama o sobě není rozhodná. „V oblasti práva na ochranu osobnosti není nikterak výjimečné, že právní ochrana je poskytována i subjektům, které nejsou přímo v postavení prvotní oběti, vůči níž je nezákonný zásah veden. Ochrana je poté těmto tzv. sekundárním obětem újmy poskytována buď namísto oběti původní (typicky při usmrcení osoby blízké a to z titulu zmaření práva na rodinný život s usmrceným) nebo současně vedle s ní (typicky při způsobené škody na zdraví náleží prvotně poškozenému nároky z titulu ochrany zdraví a osobám blízkým případně

115 Subjektivní předpoklad – rozpoznávací (intelektuální) a ovládací (volní) schopnosti se nevyžadují.

116 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 177

117 Zakládá odpovědnost za škodu podle ustanovení § 420 OZ. Nelze směšovat nemajetkovou újmu podle ustanovení § 11 a 13 OZ, i že byla zmírněna peněžitým zadostiučiněním, s majetkovou újmou podle ustanovení § 16 OZ.

nároky z titulu narušení práva na rodinný život s poraněným). Čím užší je vazba k primární oběti (nikoli pouze příbuzenská), tím spíše musí být oprávněnost nároku zvažována.“[118]

„Jestliže byl neoprávněný zásah do osobnosti způsoben někým, kdo byl vědomě použit právnickou či jinou fyzickou osobou k realizaci činnosti této právnické či jiné fyzické osoby, a takto použitá fyzická osoba jednala v rámci svého pověření (při dodržení požadavku místní, časové a věcné souvislosti), postihuje občanskoprávní odpovědnost podle ustanovení § 13 OZ zásadně tuto právnickou či fyzickou osobu. Zaměstnanec, popřípadě jiná použitá osoba odpovídá jen právnické či fyzické osobě, která je při své činnosti vědomě použila (odpovídá pouze v tzv. vnitřním vztahu).“[119] Jestliže pověřená osoba překročí své oprávnění, odpovídá postižené fyzické osobě jen ona sama. Při určení odpovědného subjektu občanskoprávních sankcí podle § 13 OZ je třeba rozlišovat dvě skupiny případů:

1) „Je-li pisatelem článku v tisku, resp. autorem odvysílané relace osoba rozdílná od zaměstnance vydavatelství, resp. od provozovatele rozhlasového, televizního či filmového vysílání, může se neoprávněným zásahem postižená fyzická osoba domáhat občanskoprávní ochrany své osobnosti podle ustanovení § 13 OZ buď samostatně na pisateli článku, popř. autorovi odvysílané relace, anebo samostatně na vydavateli tisku či provozovateli vysílání[120], anebo – zřejmě nejúčelněji – na obou společně;

2) Bude-li pisatelem článku, resp. autorem odvysílané relace zaměstnanec vydavatele tisku, resp. provozovatele rozhlasového, televizního či filmového vysílání, může se dotčená fyzická osoba domáhat ochrany pouze na vydavateli, resp. provozovateli vysílání za předpokladu, že zaměstnanec byl použit k realizaci jejich činnosti a že k neoprávněnému zásahu při plnění této činnosti skutečně došlo (nelze se domáhat občanskoprávní ochrany podle ustanovení § 13 OZ přímo na samotném zaměstnanci).“[121]

---

118 24 C 66/2001

119 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 178

120 To je účelné v případě, kdy např. postižená fyzická osoba nezná pisatele článku, protože byl napsán pod zkratkou, pseudonymem nebo anonymně.

121 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského

V této souvislosti judikoval Krajský soud v Ostravě, že „vydavatel periodického tisku musí před uveřejněním údajů, resp. kritiky vždy zvažovat, zda vzdor svobodě projevu a šíření informací nepovede uveřejnění takovýchto údajů či hodnocení ke snížení vážnosti a důstojnosti fyzické osoby; není a nemůže být přitom rozhodné, že vydavatel spolu s uveřejněním těchto údajů či kritiky zároveň uvedl, že nevyjadřují názor redakce, popř. že - čímž se při uvádění námitek zvlášť argumentuje – použil přímé řeči autora těchto údajů či kritiky.“[122] Nelze také určit odpovědnost vydavatele, resp. provozovatele za převzatá sdělení, aniž by se soud nezabýval oprávněností a přiměřeností daných výroků. Jestliže předseda politické strany nebo jiný její funkcionář vyslovil určitý názor, který zároveň nepřijal oprávněný orgán politické strany, odpovídá za neoprávněný zásah sám předseda politické strany, resp. její funkcionář. Nikoliv politická strana, protože vyslovený názor nebyl jejím názorem.

5. 3. 1. 6. Občanskoprávní prostředky ochrany osobnosti

5. 3. 1. 6. 1 Občanskoprávní prostředky ochrany osobnosti obecně

Občanskoprávní prostředky ochrany[123] osobnosti fyzické osoby jsou příkladmo (demonstrativně) vypočteny v ustanovení § 13 OZ a náleží k nejčastěji používaným instrumentům ochrany osobnosti. Jejich obecnost spočívá v tom, že slouží k ochraně „nejrozmanitějších hodnot osobnosti fyzické osoby v různých oblastech jejího života (např. v občanském či rodinném životě, při výkonu povolání, v kultuře, politice, sportu).“[124] Podle okolností daného případu není vyloučeno, aby se dotčená fyzická osoba domáhala ochrany pomocí jiných občanskoprávních prostředků, kterými bude možno způsobenou újmu napravit. Vždy se však musí jednat o prostředky na ochranu osobnosti ve smyslu ustanovení § 13 OZ, aby byla dána věcná příslušnost krajského

práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 167-168

122 23 C 102/96

123 Soudní praxe dovodila jejich relativně samostatnou povahu.

124 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 179

soudu (§ 9 odst. 2 písm. a) OSŘ). Právo na ochranu osobnosti je právem jednotným a celistvým, ale prostředky na jeho ochranu jsou různorodé povahy. Bude vždy záležet na dotčené fyzické osobě, který právní prostředek ke své ochraně využije. Volba bude záviset na vůli poškozené fyzické osoby a povaze a intenzitě protiprávního zásahu.

Prostředky občanskoprávní ochrany všeobecného osobnostního práva[125] jsou tyto:

„1) obecné

a) svépomoc (§ 6 OZ, včetně jejího zvláštního druhu nutné obrany - § 418 odst. 2 OZ)[126]

b) ochrana poskytovaná příslušným orgánem státní správy

c) ochrana soudní (petitorní)

aa) ochrana poskytovaná soudem před zahájením řízení,

bb) ochrana poskytovaná prostřednictvím předběžných opatření,

cc) ochrana poskytovaná prostřednictvím jiných žalob

dd) ochrana prostřednictvím žaloby na náhradu škody“[127]

2) zvláštní (specifické)

a) upuštění od neoprávněného zásahu (žaloba zdržovací – negatorní)

b) odstranění nepříznivých následků neoprávněných zásahů, resp. nastalého protiprávního – závadného stavu (žaloba odstraňovací)

c) poskytnutí přiměřeného zadostiučinění (žaloba satisfakční)

Svépomoc, jakožto výjimečný prostředek ochrany subjektivních občanských práv, je možné uplatnit vůči fyzickým a právnickým osobám (s rovným právním postavením), hrozí-li bezprostředně zásah do práva. Ohrožený může sám přiměřeným způsobem zásah odvrátit. Nelze však tímto způsobem prosazovat skutečné, resp.

125 V žádném z případů nejde o určovací žalobu podle ustanovení § 80 písm. c) OSŘ, žalobce proto nemusí prokazovat existenci naléhavého právního zájmu.

126 Ochrana práva uskutečněná vlastní silou a mocí.

127 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 171

domnělé právo, protože ochranu poskytuje státní orgán, který je k tomu povolán, zejména soud (§ 4 OZ). K tomu je třeba ještě dodat, že předpoklad poskytnutí zadostiučinění podle ustanovení § 13 OZ může modifikovat skutečnost případného zhojení následku v té či oné míře tím, že jistou formu zadostiučinění si fakticky poskytne sám poškozený, a to na úkor zájmů škůdce, např. ve formě následného a jinak neakceptovatelného verbálního nebo brachiálního útoku apod. V takovém případě je třeba porovnat míru dotčení osobnosti fyzické osoby a tomu odpovídající předpoklad přiměřenosti odpovídající satisfakce s tím, do jaké míry byl nárok na satisfakci suplován svépomocí poškozeného. Toto posouzení výhradně vychází z předpokladů obsažených v ustanovení § 13 OZ, takže případná aplikace ustanovení § 3 odst. 1 OZ v této souvislosti postrádá opodstatnění.“[128]

Předběžnou právní ochranu poskytuje příslušný orgán státní správy, jestliže došlo ke zřejmému zásahu do pokojného stavu. Tento orgán může předběžně rušiteli zásah zakázat nebo mu uložit, aby byl obnoven předešlý stav. Právo domáhat se ochrany u soudu není tímto rozhodnutím dotčeno a soud jím není vázán. Pravomocným rozhodnutím soudu ztrácí rozhodnutí vydané orgánem státní správy svou právní účinnost. K použití institutu předběžného opatření Městský soud v Praze judikoval, že „předběžné opatření, jímž by žalovanému bylo uloženo zdržet se v jím vydávaném deníku uveřejňování jakýchkoli komentářů a informací týkajících se osoby žalobce, s výjimkou přetiskování zpráv převzatých od oficiálních tiskových agentur, do rozhodnutí ve věci samé, znamená restrikci svobody projevu, která je zaručena Listinou. Je samozřejmé, že svoboda projevu nemůže být zcela bezbřehá, že jsou zde hranice vytvořené i novinářskou etikou, ale s ohledem na sledovaný cíl nelze předem postupovat podle ustanovení § 76 odst. 1 písm. f) OSŘ, a to ani za situace, kdy dané omezení by se netýkalo uveřejňování zpráv od oficiálních agentur.“[129]

Řešení sporů na ochranu osobnosti fyzické osoby náleží ke sporným řízením. Proto zde přichází v úvahu možnost uplatnění činnosti soudů před zahájením řízení podle ustanovení § 67-69 OSŘ. Jestliže to připouští povaha věci, může účastník řízení

128 30 Cdo 3971/2000
129 3 Co 16/94

navrhnout věcně příslušnému (krajskému) soudu, aby provedl pokus o smír. „V těchto případech může podle výslovné úpravy v ustanovení § 67 věta druhá OSŘ provést smírčí řízení a schválení smíru i kterýkoliv okresní soud.“[130] Proti usnesení soudu o schválení smíru není přípustné odvolání (§ 202 odst. 2 písm. h) OSŘ).

Zásadně je přípustné použití předběžného opatření podle ustanovení § 74 OSŘ za účelem zatimní úpravy poměrů účastníků, nebo je-li obava, že by výkon soudního rozhodnutí byl ohrožen.

Dále je možné domáhat se žalobou, aby byla soudem určena pouhá nepravdivost výroku, že bylo určitým způsobem zasaženo do práva na ochranu osobnosti. Nejedná se však o žalobu na určení podle ustanovení § 80 písm. c) OSŘ, proto žalobce není povinen prokazovat existenci naléhavého právního zájmu na určení. Určitý neoprávněný zásah může být zároveň nekalosoutěžním jednáním (§ 44n. ObchZ) nebo porušením obchodního tajemství (§ 18 ObchZ). Žalobní návrhy musí být formulovány dostatečně určitě, aby byl vždy přesně vymezen subjekt neoprávněného zásahu, dotčený subjekt a způsob neoprávněného zásahu a hlavně postižený osobní statek. Typickým případem z této oblasti je problematika evidence v materiálech Státní bezpečnosti. K tomu se vyjádřil Nejvyšší soud v jednom ze svých rozhodnutí. „Poukazuje na skutečnost, že ač soudní řízení o ochranu osobnosti skončí pravomocným rozhodnutím o tom, že žalobce byl neoprávněně evidován jako osoba uvedená v ustanovení § 2 odst. 1 písm. b) lustračního zákona, příslušná zákonná úprava nikterak neumožňuje, aby žalobce získal negativní lustrační osvědčení, nebo nárok, aby Ministerstvo vnitra provedlo změnu, resp. likvidaci (výmaz) příslušných konkrétních údajů v materiálech bývalé Státní bezpečnosti o evidenci občana. Jedinou možností obrany je žaloba na ochranu osobnosti ve formě uplatnění petitu na určení neoprávněnosti takovéto evidence. Jestliže dotčená osoba uspěje a je pravomocným rozsudkem určeno, že tato osoba byla neoprávněně evidována jako spolupracovník státní bezpečnosti, pak zveřejnění osoby v seznamu spolupracovníků bývalé Statní bezpečnosti je v rozporu se zákonem. Soudní rozsudek

130 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 173

má totiž přednost před jakýmikoliv údaji.“[131] K tomu je ještě třeba dodat, že „osvědčení vydané Ministerstvem vnitra nelze považovat za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti ..., neboť vydané osvědčení pouze deklarovalo určitý stav. Žaloba na likvidaci informace, že žalobce byl rezident, agent, držitel propůjčeného bytu, informátor nebo ideový spolupracovník Státní bezpečnosti, je sice žalobou odstraňovací, jejíž přípustnost výslovně ustanovení § 13 odst. 1 OZ uvádí, avšak po obsahové stránce nesměřuje k odstranění následků neoprávněného zásahu do osobnostních práv žalobce, neboť následkem neoprávněného zásahu je nemajetková újma spočívající zejména ve snížení cti a důstojnosti žalobce, která mu právě neoprávněnou evidencí vznikla. V řízení o ochraně osobnosti soud nezkoumá, zda žalobce spolupracoval či nikoli s orgány bývalé Státní bezpečnosti, ale zkoumá pouze oprávněnost či neoprávněnost jeho evidence. Zanesení žalobce do evidence bývalé Státní bezpečnosti není právní úkon. Jde o evidenční akt, a proto není možné zkoumat jeho platnost.“[132] Z tohoto vyplývá, že „význam z hlediska posouzení žaloby na ochranu osobnosti má nikoliv zjištění skutečnosti jakékoliv evidence žalobce v materiálech bývalé Státní bezpečnosti, ale ověření toho, zda jde o evidenci oprávněnou k „zařazení do některé z kategorií“ v zákoně vyjmenovaných.“[133]

Při reparaci majetkové újmy (škody) se postupuje podle ustanovení o obecné odpovědnosti za škodu založené na presumpci zavinění. Jestliže vedle nemajetkové újmy vznikne i majetková újma, hovoříme o tzv. hromadění (kumulaci) nároků. Splnění jednoho nároku nemá vliv na nárok druhý.

„V osobnostněprávní oblasti se klade důraz na soudní ochranu, což je v plném souladu s požadavkem právního státu zvyšovat při ochraně subjektivních práv v moderní demokratické společnosti úlohu nezávislých, nestranných a objektivních orgánů – soudů.“[134] Úsilí moderního právního státu směřuje k zajištění co nejúplnější a nejúčinnější občanskoprávní ochrany osobnosti fyzické osoby. Triáda prostředků

131 30 Cdo 970/2004
132 5 Co 192/93
133 30 Cdo 3254/2007
134 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 175

občanskoprávní ochrany[135] má různorodý charakter (od prostředků ochranných a nepeněžitých v případě žaloby zdržovací a odstraňovací k prostředku satisfakčnímu, který může mít za určitých okolností i peněžitou povahu). Tato různorodost odráží mnohotvárnost projevů osobnosti fyzické osoby, jakož i rozličné projevy neoprávněného zásahu.

5. 3. 1. 6. 2. Upuštění od neoprávněného zásahu

Předpokladem úspěšného použití žaloby na upuštění od neoprávněného zásahu podle ustanovení § 13 OZ je, aby „neoprávněný zásah do osobnostní hodnoty (obojí musí mít vždy zcela konkrétní a individualizovanou podobu) dosud trval či pokračoval, anebo by existovalo konkrétní (reálné) nebezpečí (hrozba) jeho opakování v budoucnu.“[136] Žalobce má povinnost tvrzení, břemeno tvrzení, důkazní povinnost a důkazní břemeno. Žaloba však nepřichází v úvahu v případě, že neoprávněný zásah již skončil (byl dokonán) a netrval, popř. dále nepokračoval a nehrozí ani reálné a bezprostřední nebezpečí jeho opakování v budoucnu. Z povahy věci vyplívá, že tato žaloba nemá své místo v situaci, kdy šlo o jednorázový a již dokonaný zásah. „Žalobní návrh (petit) zdržovací žaloby musí přesně označit dílčí právo na ochranu osobnosti, do kterého je neoprávněně zasahováno, a přesně popsat, v čem konkrétně neoprávněný zásah v daném případě spočívá a zároveň jakých zásahů, k nimž již došlo, se má žalovaný přesně zdržet“ (ad factum omittendum). Následný výrok (enunciát) rozhodnutí soudu musí být ve všech těchto směrech přesně individualizován.“[137] Dále je třeba upozornit, že žaloba v sobě nezahrnuje možnost domáhat se na původci zásahu provedení určitého konkrétního pozitivního jednání, byť by mělo být zábranou dalšímu trvání neoprávněného zásahu.

135 Lze je použít samostatně nebo účelně kombinovat.
136 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 176
137 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 180

Výrok soudního rozhodnutí není spojen s lhůtou, protože vykonatelnost nastává právní mocí rozhodnutí. Avšak až v rámci řízení o výkonu rozhodnutí bude možné posoudit, zda je zvolená forma zdržení dostatečná či nikoliv. Výkon samotné exekuce se řídí ustanovením § 351 odst. 1 OSŘ, který upravuje ukládání pokut povinnému až do výše 100 000 Kč, popř. ukládání i dalších přiměřených pokut až do zastavení výkonu rozhodnutí. „Výše těchto dalších přiměřených pokut ani jejich celkový počet nejsou určeny. Z použitých slov „přiměřené pokuty“ lze dovodit pouze to, že by jejich jednotlivé výše neměly zřejmě překročit částku 100 000 Kč. Jinak bude výše a počet pokut záviset podle okolností konkrétního případu na úvaze soudu.“[138]

5. 3. 1. 6. 3. Odstranění následků neoprávněného zásahu

Použitím odstraňovací žaloby se bude dotčená fyzická osoba domáhat, aby původce zásahu něco konkrétně vykonal a obnovil tak stav, který existoval před neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby. Nezbytnou podmínkou je, aby následky neoprávněného zásahu trvaly a lze je přijatelným způsobem (reálně) odstranit. „Způsob odstranění následků má odpovídat obsahu, formě i rozsahu neoprávněného zásahu s cílem obnovit stav před neoprávněným zásahem“[139] (tzv. restituční cíl). Vlastní nárok se bude odvíjet od povahy závadného stavu. Může spočívat v odstranění neoprávněně vystavené podobizny z výkladní skříně, zničení neoprávněně pořízeného obrazového snímku, zvukového záznamu, vyřazení knihy z prodeje, zničení negativu fotografie, stažení reklamních plakátů s vyobrazením osoby, která k reklamě nedala souhlas.

Výkon rozhodnutí se nejčastěji provádí na základě ustanovení § 350 OSŘ. Ukládá-li vykonávané rozhodnutí, aby povinný provedl pro oprávněného nějaký úkon (práci), přičemž úkon (práci) může vykonat i někdo jiný než povinný, povolí soud oprávněnému, aby jej provedl do určité lhůty sám, a to na náklad povinného.

138 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 180

139 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 181

Oprávněný nebo ten, kým si oprávněný nechal práci provést, je při výkonu rozhodnutí oprávněn ke všemu, co je potřebné k provedení práce, o kterou jde. Soud může povinnému uložit, aby potřebný náklad zaplatil oprávněnému předem.

5. 3. 1. 6. 4. Přiměřené zadostiučinění (morální satisfakce)

Právním prostředkem soudní ochrany všeobecného osobnostního práva je i tzv. satisfakční žaloba, aby bylo dotčené fyzické osobě dáno přiměřené zadostiučinění. „Zákon však nestanoví, co se rozumí zadostiučiněním ani co je třeba chápat pod přiměřeným zadostiučiněním.“[140] Tuto žalobu je možné využít jen v případě, že v důsledku neoprávněného zásahu již nemajetková újma vznikla. Jsou-li všechny zákonné náležitosti pro přiznání přiměřeného zadostiučinění splněny, soud má povinnost žalobě vyhovět. Tomu odpovídá subjektivní právo a nárok postižené fyzické osoby na přiznání přiměřeného zadostiučinění[141] a to pouze na základě podané žaloby. „Pokud dotčená fyzická osoba o přiznání přiměřeného zadostiučinění nepožádá, nemůže o něm soud sám jednat a tudíž o něm s ohledem na ustanovení § 153 odst. 2 OSŘ ani rozhodnout (ne eat iudex ultra petita partium).“[142] Obě formy zadostiučinění (morální a materiální) sledují cíl přiměřeně, tzn. že soud vezme v úvahu jak celkovou povahu, tak i jednotlivé okolnosti daného případu a jeho výrok musí odpovídat danému případu a být postačujícím a zároveň účinným prostředkem nápravy nemajetkové újmy. „Soud přihlédne k intenzitě, povaze a způsobu neoprávněného zásahu, k charakteru a rozsahu zasažené hodnoty osobnosti, k trvání i šíři ohlasu vzniklé nemajetkové újmy pro postavení a uplatnění postižené fyzické osoby ve společnosti atd.“[143] Jinak soud žalobní návrh zamítne. Účinné ochraně brání i skutečnost, že ne vždy je jednotně řešena otázka určování a výše peněžitého zadostiučinění a i fakt, že rozhodnutí nejsou vydávána v přiměřené době. Dotčené osoby ztrácejí v důsledku průtahů řízení důvěru ve spravedlnost. „I spravedlnost má svůj určitý časový rozměr.“[144] Nástroj sloužící k předcházení průtahům v řízení je zakotven v ustanovení § 118b OSŘ, tzv. koncentrace řízení ze zákona.

---

140 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 179

141 To vyplývá z ustanovení § 13 odst. 1 OZ.

142 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 181

143 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 181

144 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 180

Poskytnutí některé z forem morálního zadostiučinění fyzické osobě k přiměřenému zmírnění vzniklé nemajetkové újmy na její osobnosti má přednost (primární způsob zadostiučinění) před materiálním zadostiučiněním. Za podmínky, že je v konkrétním případě dostačující, a tím i účinná. Postižená fyzická osoba musí svůj žalobní návrh (petit) formulovat tak, aby zněl na určitou formu morálního zadostiučinění. Soud na základě učiněných zjištění rozhodne, zda forma morálního zadostiučinění navržená postiženou fyzickou osobou je (objektivně posuzováno) přiměřená a navrženou formu morálního zadostiučinění přizná. V opačném případě, nebude-li žalobní návrh odpovídajícím způsobem změněn, soud žalobu na přiznání navržené formy morálního zadostiučinění zamítne. „Tak tomu však nebude tam, kde určitá forma morálního zadostiučinění, kterou soud na základě svého zjištění považuje za přiměřenou a tím i za účinnou, je v obsahu navrhované formy nároku již zahrnuta (a maiori ad minus continetur).“[145] „Pokud však forma morální satisfakce (omluvný dopis) již nemůže být totožná, příp. srovnatelná s formou, v jaké k zásahu do osobnostních práv dotčené osoby došlo (článek v periodiku), příp. míjí-li se s ohledem na velký časový odstup daný (nepeněžní) způsob satisfakce účinkem, pak zpravidla nezbývá, než vzniklou nerovnováhu kompenzovat zadostiučiněním finančním.“[146]

Za nepřiměřenou omluvu soud označil omluvu, která je pronášena za takových okolností, že se určitá část veřejnosti z této omluvy dozví o zásahu do osobnostních práv fyzické osoby, o němž by se jinak nedozvěděla („Forma omluvy za neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti spočívající písemnosti obsahující omluvu, kterou by žalovaný byl povinen doručit všem občanům obce, je nepřiměřená.“[147]). Jako přiměřené zadostiučinění nelze také „nařizovat doplnění spisu policie; k nápravě případně nesprávných údajů, jež by se podávaly ze spisu příslušného orgánu, slouží především odpovídající procesní prostředky z oblasti trestního, příp. správního práva.“[148]

145 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 181
146 III. ÚS 281/03
147 30 Cdo 2745/2004
148 30 Cdo 1000/2004

Jako přiměřené morální zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 1 OZ přichází v úvahu omluva[149], odvolání difamujícího výroku v určitém kolektivu, v místním, krajském a celostátním tisku, na stejném místě, kde byl difamující výrok učiněn a kde s ním byla veřejnost seznámena, povinnost odstranit následky neoprávněného zásahu, konstatování výroku soudního rozhodnutí, že došlo k porušení práva na ochranu osobnosti žalobce, uveřejnění výroku soudního rozhodnutí na náklady žalovaného v tisku, rozhlasu či televizi atd. „V případě uveřejnění takového výroku soudního rozhodnutí není povinnost původce neoprávněného nést náklady na uveřejnění rozhodnutí v rozporu s morální povahou zadostiučinění, neboť se jedná o příslušenství přiznaného hlavního práva, které morální povahu má.“[150] Může jím být také peněžité zadostiučinění zvolené v mimořádně malém rozsahu (tzv. symbolická satisfakce, např. 1 Kč). Žalobce sporem sleduje morální nápravu svých porušených osobnostních práv a peněžitá náprava u něj nehraje roli. I v takovém případě může soud přiznat žalobci plnou náhradu nákladů soudního řízení s odůvodněním, že výše plnění závisela na úvaze soudu. Výkon soudního rozhodnutí se provádí na základě ustanovení § 350 OSŘ, jedná-li se o omluvu povinného, která má být učiněna na určitém místě. Omluva ve formě osobního dopisu je vykonatelná podle ustanovení § 351 OSŘ.

5. 3. 1. 6. 5. Náhrada nemajetkové újmy v penězích (materiální satisfakce)

Možnost přiznání peněžitého zadostiučinění (tzv. materiální satisfakce) má pro svou satisfakční funkci své nezastupitelné místo a „představuje nesporný přínos k dotvoření komplexního a zároveň účinného moderního systému občanskoprávních

149 „Připojila-li osoba, která se má podle vykonatelného rozhodnutí soudu omluvit, k omluvě kritický komentář, nesplnila tím povinnost uloženou jí vykonávaným rozhodnutím. Splnění povinnosti otisknout omluvu lze dostát pouze při dodržení konkrétní formy, obsahu a rozsahu omluvy, vymezených ve výroku příslušného rozhodnutí, které tímto sleduje samotný smysl ochrany.“ 20 Cdo 3272/2006

150 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 181

sankcí při ochraně osobnosti fyzické osoby.“[151] Její užití předpokládá, že v konkrétním případě se nejeví jako postačující zadostiučinění nepeněžité, z důvodu neexistence jiného právního prostředku, který by přiměřeně a účinně nemajetkovou újmu zmírnil.[152] „Kdy se ukazuje prokazatelně jako nepostačující, takže ztrácí svou účinnost a funkčnost.“[153] Tato nedostatečnost morální satisfakce musí být vždy bezpečně zjištěna. Není proto vyloučeno žalovat na poskytnutí přiměřené náhrady nemajetkové újmy v penězích ihned. Peněžitá satisfakce se stala součástí našeho právního řádu novelou č. 87/1990 Sb., kterou byl zároveň vyřešen dlouholetý spor vedený teorií i praxí o to, zda-li je přiznání peněžitého zadostiučinění přípustné či nikoliv. „Možnost kombinace zadostiučinění ve formě morálního plnění a peněžitého plnění není v konkrétních případech vyloučena; naopak v řadě případů, jak ostatně běžná soudní praxe dostatečně potvrzuje, teprve jejich spojení může vést k účinné nápravě.“[154]

Přiznání peněžitého zadostiučinění soudem předpokládá kumulativní splnění dvou zákonných podmínek upravených v ustanovení § 13 odst. 2 OZ:
a) morální zadostiučinění se v konkrétním případě nejeví postačujícím a tím i účinným
b) neoprávněným zásahem došlo ke snížení důstojnosti fyzické osoby nebo její vážnosti ve společnosti ve značné míře.

Nedostatečnost morálního zadostiučinění představuje „základní a obligatorní podmínku pro úspěšné přiznání zadostiučinění v penězích (tato subsidiarita bývá někdy v nových společenských podmínkách tržního hospodářství a úlohy peněz zpochybňována).“[155] Soud musí a má mít vždy spolehlivě zjištěno, že v konkrétním případě nestačí zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 1 OZ. V souvislosti s touto

151 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 183

152 Tyto případy jsou zvláště vnímány v souvislosti se svobodou hromadných sdělovacích prostředků, aktivitami bulvárního tisku a reklamních společností. Již samotná hrozba uložení peněžitého zadostiučinění působí na adresáty norem (speciální i generální preventivní funkce) a stimuluje je k řádnému plnění povinností.

153 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 182

154 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 183

155 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 184

problematikou judikoval Ústavní soud České republiky, že „se odvolací soud při zachování zásad spravedlivého procesu měl právě s ohledem na nemožnost již odčinit uvedení nepravdivých údajů o žalobkyni rovnocenným způsobem především zabývat otázkou, zda omluva žalovaných, k níž byli pravomocně soudem zavázáni formou osobního dopisu, který však již nemůže v poměru k jiné osobě, než je samotná žalobkyně, vyvrátit nepříznivé účinky uveřejněného článku, je vůbec způsobilá být přiměřeným, a tedy podle ustanovení § 13 odst. 2 OZ postačujícím a tím i účinným, zadostiučiněním.“[156] Soud je tedy povinen zabývat se možností přiznání peněžitého zadostiučinění, je-li primární způsob satisfakce natolik oslaben, že ztratil svou funkci.

Snížení důstojnosti fyzické osoby nebo její vážnosti ve značné míře předpokládá, že půjde o „takovou nemajetkovou újmu na osobnosti fyzické osoby, kterou tato osoba vzhledem k intenzitě, k rozsahu, k trvání a zejména k široce veřejnému ohlasu nepříznivého následku pociťuje a prožívá – objektivně posuzováno – jako závažnou.“[157] [158] Pouhé subjektivní pocity dotčené fyzické osoby nejsou v tomto směru rozhodující. „Újmu ve značné míře závažnou by proto musela pociťovat i každá jiná fyzická osoba nacházející se v postavení a na místě přímo postižené fyzické osoby.“[159] Z dikce ustanovení § 13 odst. 2 OZ vyplývá, že jde o pravidelnou podmínku. Soud při své volné úvaze musí vycházet z konkrétních okolností daného případu a in concreto přihlédne i k dalším aspektům daného případu[160] a to za předpokladu, že tyto další „aspekty budou svým významem a vahou srovnatelné s podmínkou snížení důstojnosti fyzické osoby nebo její vážnosti ve společnosti ve značné míře zákonem výslovně stanovenou.“[161]

Z těchto dvou zákonných podmínek vyplývá, že peněžní zadostiučinění plní

156 IV. ÚS 581/99

157 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 185

158 Peněžité zadostiučinění je možné v určitých případech přiznat bez zjištění, zda byla ve značné míře snížena důstojnost fyzické osoby nebo její vážnost ve společnosti.

159 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 182

160 S ohledem na slovo „zejména“ se jedná o demonstrativní výčet v ustanovení § 13 odst. 2 OZ.

161 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s.. 185

podpůrnou (subsidiární) funkci, tzn. že se uplatní v případě, že se morální zadostiučinění ukáže jako nepostačující. Občanský zákoník nevyžaduje pro vznik odpovědnosti za neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby vedle objektivních kritérií zavinění (úmysl ani nedbalost) jakožto subjektivní předpoklad. A v neposlední řadě zadostiučinění v penězích nereparuje vzniklou škodu, konkrétně ztrátu na výdělku, která je svou podstatou majetkovou újmou. „Přiznaná náhrada této majetkové újmy se nemůže snižovat o vyplacené zadostiučinění v penězích.“[162] Náhrada majetkové i nemajetkové újmy tak vedle sebe obstojí.

Kvalifikovaný následek (újma) vzniká nejčastěji neoprávněnými zásahy učiněnými v hromadných sdělovacích prostředcích se širokým okruhem působení. Častá jsou jednání sledující skandalizační, osočující a pomlouvačné cíle. Soud hodnotí újmu podle celkové povahy a podle jednotlivých okolností konkrétního případu. „V oblasti občanského práva soud hodnotí pociťování a prožívání nemajetkové újmy vždy objektivně s přihlédnutím ke konkrétní situaci, za které k neoprávněnému zásahu došlo (tzv. konkrétní uplatnění objektivního kritéria), jakož i k osobě postižené fyzické osoby, zejména k jejímu věku a k jejímu postavení (tzv. diferencované uplatnění objektivního kritéria).“[163] Uplatňování obou prvků objektivního kritéria odpovídá požadavku spravedlnosti a rovnosti a zároveň vylučuje, aby se hodnotícím kritériem, zda došlo k naplnění zákonné podmínky podle ustanovení § 13 odst. 2 OZ, staly subjektivní pocity samotné dotčené fyzické osoby (subjektivní kritérium). Není tedy možné považovat za „relevantní pouze subjektivní psychické reakce jednotlivých individualizovaných fyzických osob, které se mohou často diametrálně lišit.“[164] Tím je zabezpečeno, aby byly všechny případy hodnoceny podle stejného kritéria. Peněžitá satisfakce však nemůže být přiznána, jestliže je dána jen pouhá možnost snížení důstojnosti nebo vážnosti fyzické osoby, aniž by ke snížení skutečně došlo. Povinnost tvrzení, břemeno tvrzení, důkazní povinnost a důkazní břemeno tíží žalobce.

162 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 186

163 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 188

164 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 188

Platná právní úprava nepřipouští, aby soud přiznal peněžité zadostiučinění namísto postižené fyzické osobě třetímu subjektu (např. nadaci, obecně prospěšné společnosti), která není účastníkem soudního řízení o ochraně osobnosti. Různí se však názory, jestli je přípustné, aby žalobce použil přiznané peněžité zadostiučinění na dobročinné účely. Tuto možnost zákon výslovně nestanoví, proto je třeba ji odmítnout.

Ustanovení § 15 OZ zakotvuje tzv. posmrtnou (postmortální) ochranu. Stanoví, že po smrti fyzické osoby přísluší uplatňovat právo na ochranu její osobnosti manželu nebo partnerovi a dětem, a není-li jich, jejím rodičům. Tyto osoby se mohou s úspěchem svým jménem domáhat upuštění od neoprávněných zásahů, odstranění nepříznivých následků těchto zásahů i různých forem morálního zadostiučinění, nikoliv však peněžitého zadostiučinění. Materiální satisfakce je „natolik úzce spjata s postiženou fyzickou osobou, že její smrtí zaniká.“[165] Právo na peněžité plnění nepřechází na dědice zemřelé dotčené osoby podle ustanovení § 579 odst. 2 a § 460 OZ (nemůže být ani předmětem postupní smlouvy podle ustanovení § 525 odst. 1 OZ za života dotčené zemřelé fyzické osoby). V opačném případě by poskytnutí peněžitého zadostiučinění někomu jinému ztratilo svou satisfakční funkci. „Toto právo by při opačném výkladu již ve skutečnosti nabylo ryze majetkovou povahu.“[166] „Tento závěr ve svých praktických důsledcích znamená, že i právo na peněžité zadostiučinění podle ustanovení § 13 odst. 2, 3 OZ zaniká smrtí postižené fyzické osoby bez ohledu na to, bylo-li původcem neoprávněného zásahu již uznáno či nikoliv, bylo-li zemřelou postiženou fyzickou osobou ještě za života soudně či jinak uplatněno či nikoliv, bylo-li o tomto právu před smrtí postižené fyzické osoby již pravomocně rozhodnuto či nikoliv nebo dokonce byl-li již nařízen výkon rozhodnutí, avšak toto právo nebylo ještě za života postižené fyzické osoby úspěšně vymoženo.“[167] Tento stav však neodůvodněně zvýhodňuje původce neoprávněného zásahu.

165 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 189

166 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 189

167 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 190

5. 3. 1. 6. 6. Výše náhrady nemajetkové újmy v penězích

Občanský zákoník nestanoví pro určení výše náhrady nemajetkové újmy žádné meze, neexistují ani sjednocující sazebníky. Určení výše zadostiučinění v penězích je předmětem volného uvážení soudu. „Soud přitom musí v každém jednotlivém případě vycházet z úplného skutkového stavu a v tomto rámci se opírat o zcela konkrétní a přezkoumatelná hlediska.“[168] Při určování výše peněžitého zadostiučinění jde o volné uvážení soudu, které „se nesmí stát nepřezkoumatelnou libovůlí soudu, vymykající se jakékoliv kontrole.“[169] Zákon také pro zvláštní povahu práva na peněžitou satisfakci vylučuje, aby si soud obstaral znalecký posudek za účelem získání přesnější představy o výši peněžitého zadostiučinění. Tu může posoudit a určit výlučně soud. Dbá na to, aby přiznaná peněžitá částka plnila svou satisfakční funkci a byla přiměřená. Nepřiměřeně nízká výše peněžité satisfakce nemůže účinně napravit nemajetkovou újmu dotčené fyzické osoby, neodůvodněně vysoká částka na druhou stranu by ve svých důsledcích vedla k bezdůvodnému obohacení. Je však přípustné přiznat postižené fyzické osobě i vysokou peněžitou částku citelně postihující původce neoprávněného zásahu.

Pro určení výše peněžitého zadostiučinění má rozhodující význam žalobní žádost (návrh, petit). Samotná dotčená fyzická osoba v něm stanoví určitou přesnou výši částky, kterou požaduje jako peněžité zadostiučinění. Soud je touto částkou (představující maximální hranici) vázán a nesmí ji překročit (zásada „ne eat iudex ultra petita partium“ zakotvená v ustanovení § 153 odst. 2 OSŘ). Soud se tedy při svém rozhodování pohybuje v rozmezí nula až do výše částky, kterou požaduje žalobce a může za účelem přiměřeného zmírnění vzniklé nemajetkové újmy přiznat méně, než činí částka v petitu žaloby (argument „a maiori ad minus continetur“). Co do nepřiznané části žalobního návrhu žalobu zamítne. V soudní praxi se lze setkat i s tzv.

168 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 191

169 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 191

symbolickým zadostiučiněním (např. 1 Kč). Postižená fyzická osoba v takovém případě usiluje především o autoritativní konstatování neoprávněnosti zásahu do osobnosti fyzické osoby soudem a zároveň se tak může vyhnout osočování ze strany třetích osob ze zlatokopectví. Symbolické zadostiučinění je z funkčního hlediska morální formou zadostiučinění, protože pro svůj charakter není schopno plnit satisfakční funkci.

Problematika soudního rozhodování o výši zadostiučinění v penězích je velmi složitá. Jedná se o dlouhodobější časový proces, který již započal. Na soudy je kladen požadavek jednotnosti soudního rozhodování a zároveň musí dostát zákonným kritériím v ustanovení § 13 odst. 3 OZ („musí respektovat jak různorodost stupňů závažnosti vzniklé nemajetkové újmy, tak pestrost okolností, za kterých k porušení práva na ochranu osobnosti došlo“[170]). „U soudu by v žádném případě neměl při rozhodování v odůvodněných případech převažovat pocit, že se výrazné uplatnění satisfakční funkce peněz ocitá v současných společenských podmínkách v rozporu s morálkou.“[171]

Soud musí při svém rozhodování o výši peněžitého zadostiučinění vycházet ze dvou taxativně stanovených kritérií a to závažnosti vzniklé nemajetkové újmy a okolností, za nichž k porušení práva došlo. K těmto dvěma kriteriím je soud povinen přihlížet z úřední povinnosti. Žalobce se nemusí zvlášť domáhat jejich použití. Výše peněžité částky je vždy určena úhrnnou částkou a to jednorázově. Je vyloučeno peněžité zadostiučinění ve formě renty, i kdyby se jednalo o nemajetkovou újmu trvalé povahy. Zároveň je výše peněžitého zadostiučinění po právní moci usnesení konečná neboli definitivní („nejde o jakýsi druh beneficii competentiae“[172]). Výše peněžitého zadostiučinění přiznávaná českými soudy je však ve srovnání s rozhodovací činností vyspělých zahraničních úprav na nižší úrovni. Tuto tendenci silně ovlivnily i limity jednorázového odškodnění zakotvené v ustanovení § 444 odst. 3 OZ (usmrcení blízkých osob).[173]

170 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 193

171 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 184

172 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 193

173 „Z této úpravy začaly některé soudy dovozovat, že újmy způsobené na méně významných

Závažnost vzniklé nemajetkové újmy je výchozím kritériem pro určení výše peněžitého zadostiučinění. „Platí zásada, že čím závažnější je co do své intenzity, rozsahu, trvání a šíře ohlasu újma ve veřejnosti, tím vyšší by měla být i výše zadostiučinění v penězích.“[174]

Kritérium okolností, za kterých k neoprávněnému zásahu do osobnosti fyzické osoby došlo je koncipováno velmi obecně s cílem, aby soud v rámci svého soudcovského uvážení pružně přihlédl ke všem okolnostem (tzn. které jsou v příčinné souvislosti s neoprávněným zásahem a vzniklou nemajetkovou újmou a které „soud považuje podle ustanovení § 13 odst. 3 OZ z hlediska spravedlivého a slušného vyvážení zájmů všech zúčastněných stran pro určení výše peněžitého zadostiučinění za právně relevantní“[175]), za nichž k neoprávněnému zásahu do osobnosti fyzické osoby došlo. Podle soudní praxe se jedná o okolnosti jak na straně původce zásahu tak na straně postižené osoby. V úvahu přichází případy, zda sama dotčená osoba nemá podíl (spolupůsobení) na vzniku neoprávněného zásahu, zda měla možnost difamující zásah odvrátit či si již sama nezajistila určitou formu zadostiučinění. V neposlední řadě hraje důležitou roli i konkrétní situace, za které k neoprávněnému zásahu došlo.

Nemajetková újma vzniklá na důstojnosti nebo vážnosti postižené fyzické osoby ve značné míře působí vždy objektivně nepříznivě bez zřetele k tomu, byla-li původcem neoprávněného zásahu způsobena zaviněně či nezaviněně.“[176] Zákon ze soudcovského uvážení nevylučuje okolnosti subjektivní povahy. Soud by tedy měl při své činnosti

---

osobnostních statcích než je život, je namístě odškodňovat méně. S ohledem na pochybnosti o opodstatněnosti ustanovení § 444 odst. 3 OZ pro jeho mechanický, paušální a tím ve svých důsledcích nespravedlivý přístup, připravovaný občanský zákoník s limitací tohoto druhu v souladu s moderním trendem evropského deliktního práva nepočítá.“ Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 184

174 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 193

175 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 194

176 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 195

rovněž přihlédnout k formě zavinění původce neoprávněného zásahu. Je nutné činit rozdíly mezi tím, jestli byl neoprávněný zásah spáchán z nedbalosti (lehkovážnosti), úmyslně, popř. se zlým úmyslem (ten představuje zvlášť odsouzeníhodné chování), se záměrem získat majetkový prospěch (typické jednání bulvárního tisku). Na druhé straně se zde nejedná o žádnou obdobu ustanovení § 450 OZ a tudíž není na místě přihlížet k majetkovým poměrům původce neoprávněného zásahu ani dotčené fyzické osoby.

Institut peněžitého zadostiučinění byl zákonodárcem patrně zamýšlen jako prostředek ochrany osobnosti fyzické osoby pouze na případy porušení cti a důstojnosti. Je však díky rozsahu institutu ochrany osobnosti „aplikovatelný na prakticky všechna základní lidská práva podle Listiny základních práv a svobod a všech mezinárodních úmluv podobného druhu. Použití zadostiučinění v penězích tímto způsobem se sice nikdy nepodařilo přiznat v rámci práva na život (jediné právo, které nelze podle stávající doktríny nikdy uplatnit), nicméně se tak děje v rámci práva na soukromí a rodinný život. Teoretiky to může překvapovat, ale je třeba upozornit, že pro pozůstalé je praktický výsledek naprosto stejný.“[177] První svého druhu byl rozsudek sp. zn. 23 C 52/96 Krajského soudu v Ostravě, kterým bylo v přiznáno 50 000 Kč každému ze dvou pozůstalých. Soud zároveň vymezil právo na soukromí a rodinný život. „Jestliže mezi fyzickými osobami existují sociální, morální, citové a kulturní vztahy vytvořené v rámci jejich soukromého a rodinného života, může porušením práva na život jedné z nich dojít k neoprávněnému zásahu do práva na soukromí druhé z těchto osob. Právo na soukromí totiž zahrnuje i právo fyzické osoby vytvořit a udržovat vztahy s jinými lidskými bytostmi, zejména v citové oblasti, aby tak fyzická osoba mohla rozvíjet a naplňovat vlastní osobnost. Protiprávní narušení těchto vztahů ze strany jiného představuje neoprávněný zásah do práva na soukromí a rodinný život fyzické osoby.“[178] Nález ústavního soudu II. ÚS 517/99 je považován za Magnu Chartu, co se týče otázky výše peněžité náhrady. S ohledem na jiné okolnosti byl zamítavý, ale vyložil, že „právo na soukromí a rodinný život je součástí práv na ochranu osobnosti a zadostiučinění v penězích je proto použitelným a vhodným prostředkem.“[179] V praxi se nejčastěji

177 Wergeld: Jak to funguje? http://jinepravo.blogspot.com/2008/06/wergeld-jak-to-funguje.html
178 23 C 52/96
179 II. ÚS 517/99

odškodňují tři kategorie případů způsobení smrti; dopravní nehody, lékařské opomenutí a průmyslové nehody, nejčastěji stavební. Zamítavé rozhodnutí ohledně těchto nároků není příliš časté. Cena lidského života je penězi nenahraditelná, ale lepší prostředek nápravy nepříznivého stavu neexistuje. Jinými slovy; v případě úmrtí žádné zadostiučinění (včetně finančního) nemůže napravit skutečně vzniklou újmu. Smyslem peněžité satisfakce je pouze tuto újmu zmírnit.

V soudní praxi se objevují tendence, které podávají obraz o stavu peněžitého zadostiučinění v České republice. „Žalobci žalují velmi nevyrovnaným způsobem; někdy jsou částky tak malé, že v podstatě neumožňují žádnou diskreci; jindy jsou naopak ohromné, řádově miliony. Druhým faktem je, že odvolací instance všeobecně drží hladinu peněžitého zadostiučinění ještě podstatně níž, než soudy prvého stupně.“[180]

5. 3. 2. Škoda na zdraví § 444 občanského zákoníku

Úprava škody na zdraví obsažená v občanském zákoníku slouží jako obecná úprava ve vztahu k některým zvláštním předpisům. Má zvláštní povahu a nelze ji podřadit pod náhradu skutečné škody a ušlého zisku. Ustanovení § 444-449a upravují subjektivní nároky plynoucí z poškození zdraví. Tato ustanovení obsahují dvě kategorie nároků; právo na náhradu majetkové újmy (náhrada za ztrátu na výdělku, na důchodu, na výživném, náklady léčení a pohřbu) a právo na náhradu nemajetkové újmy (bolestné, ztížení společenského uplatnění a odškodnění za úmrtí osoby blízké).

180 Wergeld II: Kolik stojí lidský život? http://jinepravo.blogspot.com/2008/06/wergeld-ii-kolik-stoj-lidsk-ivot.html

5. 3. 2. 1. § 444 – škoda na zdraví

Při škodě na zdraví se jednorázově odškodňují bolesti poškozeného a ztížení jeho společenského uplatnění a reparuje se tak vzniklá nemajetková (imateriální) újma. Zmírňuje se bolest, kterou poškozený vytrpěl při úrazu, léčení nebo odstraňování jejích následků (při rehabilitaci). „Za bolest se přitom považuje každé tělesné a duševní strádání způsobené škodou na zdraví osobě, která tuto škodu utrpěla.“[181] Bolestné je tedy dílčím oprávněním, které vzniklo přímo při škodní události nebo poté, jak již bylo řečeno při léčení či odstraňování následků (např. reoperace). Bolestným však nelze odškodňovat tzv. následek následku, kterým může být například psychická újma vzniklá osobě, která se dozví o smrti osoby blízké, nebo prožije trauma jako očitý svědek tragédie. „Ztížením společenského uplatnění se rozumí následky škody na zdraví, které jsou trvalého rázu, jsou již ustáleného charakteru a mají prokazatelně nepříznivý vliv na uplatnění poškozeného v životě, ve společnosti, v politickém, kulturním a sportovním životě, a to vždy s ohledem na věk poškozeného v době vzniku škody na zdraví.“[182] Tato nemajetková újma může spočívat v omezení ve stravování nebo oblékání, uspokojování životních a sociálních potřeb včetně výkonu dosavadního povolání, přípravy na něj, uplatnění v rodinném životě či volby životního partnera. „Náhrada za ztížení společenského uplatnění vyjadřuje především ztrátu či omezení dosavadních schopností poškozeného uplatnit se v těch formách společenského života, které slouží rozvoji jeho osobnosti. Proto se zohledňuje omezení či ztráta předpokladů, které poškozený měl pro další uplatnění v tomto směru, přičemž výše výdělku nebo jeho snížení následkem poškození zdraví není rozhodující.“[183] Při rozhodování o výši náhrady za ztížení společenského uplatnění se vychází ze srovnání aktivit a způsobu života poškozeného před poškozením zdraví se stavem, který nastal v důsledku poškození a na skutkovém

181 Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. A kol. Občanské právo hmotné 2. 4., aktualizované a doplněné vydání Praha: ASPI, 2006, s. 477

182 Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. A kol. Občanské právo hmotné 2. 4., aktualizované a doplněné vydání Praha: ASPI, 2006, s. 477-478

183 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1147

zjištění, zda a v jakém rozsahu jsou omezeny nebo ztraceny předchozí možnosti poškozeného. Tento proces rozhodování předpokládá zhodnocení projevení trvalých následků zranění v jednotlivých sférách života poškozeného a v jaké míře jsou omezeny či ztraceny možnosti společenského uplatnění v porovnání se stavem před poškozením. Významným kritériem hodnocení je věk poškozeného a to především při úvaze o zvýšení základního hodnocení. Předchozí právní úprava stanovila jako jedno z hledisek posuzování pohlaví poškozeného. Nyní platná vyhláška od toho kritéria upustila. To však neznamená, že by tuto okolnost nebylo možné zvážit v jednotlivém konkrétním případě.

„I když při hodnocení trvalých následků zranění se přihlíží k jejich předpokládanému vývoji, není vyloučen vznik dalšího nároku na náhradu za ztížení společenského uplatnění, jestliže se výrazně zhoršil již ustálený zdravotní stav, popřípadě se projevily další následky v takové intenzitě a takovým způsobem, že původně ani nemohly být předvídané. V důsledku původní škodní události tak může výjimečně vzniknout další nárok na náhradu za ztížení společenského uplatnění, samozřejmě jen za předpokladu, že nově vzniklé nepříznivé následky jsou v příčinné souvislosti s původním poškozením zdraví. V takovém případě se při úvaze o výši náhrady vychází ze srovnání současných možností poškozeného uplatnit se v životě a ve společnosti se stavem před tímto zhoršením.“[184] Nový nárok na další náhradu přichází v úvahu i v případě bolesti.

Podmínky pro poskytování bolestného a náhrady za ztížení společenského uplatnění a výši těchto náhrad upravuje vyhláška č. 440/2001 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění. V příloze vyhlášky jsou obsaženy sazby pro hodnocení výše bolestného a ztížení společenského uplatnění s tím, že utrpěná újma se hodnotí počtem bodů a za každý bod náleží 120 Kč. Maximální hranice odškodnění oproti dřívější úpravě stanovena není. Ustálení zdravotního stavu poškozeného je rozhodným okamžikem pro určení, podle které právní úpravy se bude postupovat. Referenčním datem je účinnost nové vyhlášky č. 440/2001 Sb., tzn. 1.1.2002, „a to bez

184 Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. A kol. Občanské právo hmotné 2. 4., aktualizované a doplněné vydání PRAHA: ASPI, 2006, s. 477

ohledu na to, zda byly způsobeny přímo při úrazovém ději, nebo až jako důsledek léčení, popř. při odstraňování následků poškození zdraví. I u jedné škodní události je tedy možný souběh obou úprav.“[185] Celková výše náhrady se stanoví podle bodového ohodnocení jednotlivých následků, které jsou přílohami vyhlášky. K vydání lékařského posudku je oprávněn lékař a soud většinou za účelem zjištění bodového ohodnocení provede důkaz posudkem znalce podle ustanovení § 127 OSŘ. „Bodové ohodnocení různých následků se sčítá; pokud je ve věci vypracováno více znaleckých posudků, soud tentýž následek ohodnocený ve více znaleckých posudcích započítá do celkového počtu bodů pouze jednou. Vychází přitom ze znaleckého posudku znalce, který je svou specializací nejkompetentnější daný následek hodnotit.“[186] Ustanovení § 7 odst. 3 vyhlášky umožňuje soudu, aby ve zvlášť výjimečných případech hodných mimořádného zřetele výši odškodnění, která je stanovena na základě bodového ohodnocení v lékařském posudku, přiměřeně zvýšil.

Ke zvýšení základního bodového ohodnocení může dojít buď, jak již bylo řečeno, rozhodnutím soudu na základě ustanovení § 7 odst. 3 vyhlášky a nebo na základě závažných okolností, které taxativně vypočítává ustanovení § 6 odst. 1 vyhlášky jako je náročný nebo mimořádně náročný způsob léčení či zvlášť těžké následky. Toto zvýšení provede lékař ve svém posudku.[187] Zvýšení náhrady odůvodňuje stav, při kterém následky újmy na zdraví nelze vyjádřit jen základním odškodněním. Je tedy předpokládána existence dalších okolností, které zapojení do společenského, kulturního, sportovního a jiného života bylo na vysoké úrovni a po poškození zdraví je další pokračování v těchto činnostech velice ztíženo nebo dokonce vyloučeno. Dále je nutné podotknout, že výše náhrady nezávisí na délce doby, která uplynula od úrazu nebo od vydání příslušného právního předpisu ani na růstu cen a mezd od doby úrazu do doby rozhodování o náhradě. Ustanovení § 9 stanoví, že bolest a ztížení

185 Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 995

186 Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 995

187 „V soudním řízení většinou nepanují neshody ohledně samotného bodového ohodnocení. Spory se většinou vedou o zvýšení náhrady podle ustanovení § 7 odst. 3 vyhlášky, kdy poškozený zpravidla požaduje několikanásobky částky přiznané podle základního bodového ohodnoceni. Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 995

společenského uplatnění způsobené škodou na zdraví, které vznikly přede dnem účinnosti této vyhlášky, se posuzují podle dosavadních právních předpisů.

Podle ustanovení § 579 odst. 2 OZ je právo na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění vázáno jen na osobu poškozeného, a proto nepřechází na dědice a je irelevantní, zda tato práva byla přiznána pravomocným rozhodnutím či nikoli. Smrtí zaniká právo na náhradu, nikoliv však povinnost k náhradě. Proto smrtí škůdce nezaniká právo poškozeného. Povinnost zaplatit náhradu přechází na právní nástupce škůdce (jeho dědice). Ve výjimečných případech je dokonce možné přiznat náhradu za ztížení společenského uplatnění z téhož titulu ještě jednou, za předpokladu, že dojde ke zhoršení stavu poškozeného. Na závěr je nezbytné ještě připomenout, že „jednorázová peněžní částka není ekvivalentem způsobené újmy; nejde tedy o reparaci, nýbrž o materiální satisfakci.“[188]

Odstavec třetí byl do ustanovení § 444 OZ vložen zákonem č. 47/2004 Sb. s účinností od 1. 5. 2004 a dopadá na škodní události, ke kterým došlo po tomto datu. Jestliže ke škodní události došlo dříve, mohou se oprávněné osoby domáhat přiměřeného zadostiučinění žalobou na ochranu osobnosti podle ustanovení § 13 OZ. Podle tohoto ustanovení se odškodňuje imateriální (nemajetková) újma pozůstalých spočívající ve ztrátě osoby blízké. „Smrt přitom nemusí nastat přímo při škodní události, ale musí být s ní v příčinné souvislosti.“[189] Jednorázové odškodnění je vyjádřeno paušálními částkami a náleží osobám, taxativně vyjmenovaným v tomto odstavci.[190] Jedná se o originální právo pozůstalých. K peněžitým částkám se ve svém rozhodnutí vyjádřil Krajský soud v Českých Budějovicích; „jednorázové odškodnění poškozeného (pozůstalého) v případě usmrcení některé z osob uvedených v ustanovení § 444 odst. 3 písm. a) až f) OZ jsou sice v citovaném ustanovení vymezena pevnými

188 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1149

189 Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 997

190 Za škodu při usmrcení náleží manželovi nebo manželce 240 000 Kč, každému dítěti 240 000 Kč, každému rodiči 240 000 Kč, každému rodiči při ztrátě dosud nenarozeného počatého dítěte 85 000 Kč, každému sourozenci zesnulého 175 000 Kč a každé další blízké osobě žijící ve společné domácnosti s usmrceným v době vzniku události, která byla příčinou škody na zdraví s následkem jeho smrti 240 000 Kč.

částkami, avšak není vyloučeno jejich snížení podle příslušných ustanovení občanského zákoníku, a to především z důvodu případného spoluzavinění poškozeného (§ 441 OZ), resp. z důvodů hodných zvláštního zřetele (§ 450 OZ).“[191] Horní hranice peněžité částky je však nepřekročitelná. Důležité je také dodat, že touto speciální odškodňovací úpravou není konzumován nárok na nemajetkovou újmu podle ustanovení § 13 odst. 2, 3 OZ.

5. 3. 2. 2. § 445 – ztráta na výdělku

Ztráta na výdělku[192] je zvláštní majetková újma, kterou přiznává občanský zákoník postižené osobě, nebyla-li již tato ztráta uhrazena nemocenskými dávkami nebo invalidním (částečným invalidním) důchodem. Odškodňuje se ztráta na výdělku po dobu pracovní neschopnosti, tak za dobu po jejím skončení. „Jde o dva samostatné dílčí nároky, které vznikají nezávisle na sobě a samostatně se promlčují.“[193] Peněžitý důchod nahrazující ztrátu na výdělku se určí měsíční částkou. Splatné částky ztrát na výdělku se uhrazují zpravidla úhrnnou částkou. Budoucí částky se hradí měsíčně se opakujícím plněním (rentou). Ke vzniku nároku na náhradu za ztrátu na výdělku je zapotřebí, aby se následky poškození zdraví projevily v majetkových poměrech poškozeného. Nestačí tedy jen snížení jeho pracovní způsobilosti, protože to samo o sobě nepředstavuje majetkovou újmu. Dojde-li k podstatné změně poměrů, tzn. trvalé a podstatné změně oproti původnímu rozhodnutí, může se poškozený podle ustanovení § 163 odst. 1 OSŘ domáhat nového rozhodnutí, které bude lépe odpovídat změněným poměrům. „V řízení o změně rozhodnutí však nelze přezkoumávat správnost původního rozhodnutí o náhradě za ztrátu na výdělku.“[194] Průměrný výdělek dosahovaný poškozeným před poškozením je určující pro stanovení výše náhrady za ztrátu na výdělku a to jak po dobu pracovní neschopnosti, tak za dobu po jejím skončení. Občanský zákoník se způsobem zjištění průměrného výdělku nezabývá. Úpravu nalezneme v nařízení vlády č. 258/1995

191 14 To 290/2005
192 Úprava v ustanovení § 445 OZ je speciální vůči ustanovení § 442 OZ (skutečná škoda a ušlý zisk).
193 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1152
194 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1152

Sb., které stanoví, že průměrným výdělkem je průměrný výdělek zjišťovaný podle zvláštního zákona pro pracovněprávní účely. K tomu judikoval Krajský soud v Hradci Králové; „Určení pravděpodobného výdělku je otázkou nejen skutkovou, ale i právní. Určení výdělku, kterého by zaměstnanec „zřejmě dosáhl“, je ovšem v každém případě záležitostí přísně individuální a stává se především otázkou skutkovou. V řízení proto musí být tvrzeny a prokázány rozhodné skutečnosti, ze kterých bude pravděpodobný výdělek zjištěn.“[195]

5. 3. 2. 3. § 446 – náhrada za dobu pracovní neschopnosti

Náhrada za ztrátu na výdělku po dobu pracovní neschopnosti poškozeného činí rozdíl mezi jeho průměrným výdělkem před poškozením a nemocenským poskytovaným podle předpisů o nemocenském pojištění[196]. Pracovní neschopnost[197] je časově ohraničena dobou od uznání neschopnosti k výkonu práce do opětovného uznání práce schopným nebo do přiznání invalidního důchodu. Není rozhodující výše skutečně vyplacených dávek, ale výše nároku na nemocenské podle zákona s tím, že náhrada musí být za každý měsíc skutečně vypočtena.

5. 3. 2. 4. § 447 – náhrada po pracovní neschopnosti

Účelem náhrady za ztrátu na výdělku po skončení pracovní neschopnosti nebo při invaliditě je odškodnit majetkovou újmu, která vznikla poškozenému v důsledku snížení pracovní způsobilosti způsobené újmou na zdraví, tzn. odškodnit trvalé následky poškození zdraví. Důvodem k přiznání odškodnění je fakt, že v důsledku

195 21 Co 493/2001
196 Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, od 1.1.2008 zákon č. 187/2006 Sb.
197 Ustanovení § 77 odst. 4 zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu

úrazu nebo jiného poškození zdraví se snížila, popř. zanikla pracovní schopnost poškozeného a z tohoto důvodu již nemůže dosahovat výdělku v takové výši jako před poškozením. Rozhodující pro vznik nároku na odškodnění je existence příčinné souvislosti mezi škodou (ztrátou na výdělku) a jednáním škůdce či škodní událostí. „Vztah příčinné souvislosti mezi poklesem, popř. ztrátou výdělku a újmou na zdraví není dán, jestliže pracovní uplatnění poškozeného je omezeno, popř. vyloučeno z důvodu jeho jiných nemocí nebo je-li způsobeno nedostatkem vhodných pracovních příležitostí. Určitá predispozice sice nevylučuje závěr o příčinné souvislosti mezi následky úrazového děje a ztrátou na výdělku (tzv. působení na vadný základ), avšak musí být postaveno najisto, že úraz byl vyvolávajícím činitelem poškození zdraví, byť by šlo jen o dovršení již stávajícího nepříznivého zdravotního stavu poškozeného.“[198] Nárok na náhradu za ztrátu na výdělku vznikne i poškozenému, který v době vzniku úrazu nepracoval a neměl tudíž vlastní výdělek, avšak měl prokazatelně nastoupit do konkrétního zaměstnání a utrpěná újma na zdraví mu v tom zabránila.[199] Ztráta možnosti hledat si zaměstnání se neodškodňuje. Občanský zákoník však nezná věkové omezení nároku na náhradu za ztrátu na výdělku.

Průměrný výdělek před poškozením[200] se zjišťuje podle zvláštního zákona pro pracovně právní účely. Jelikož zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění zaměstnanců byl se svou účinností odložen, řídí se nároky přechodnými ustanoveními zákoníku práce, popř. dosavadní právní úpravou. Nelze-li takto průměrný výdělek určit, vychází se z okolností jednotlivého případu, zejména z daňového přiznání.

„Výdělkem dosahovaným po poškození je hrubý výdělek, do něhož se zahrnují všechny druhy mezd, které podléhají dani ze mzdy, všechny obdobné příjmy a honoráře, a to i ty, které byly propláceny po poškození, avšak za činnost před poškozením.“[201] „Minimální mzda vyjadřuje nejnižší možnou hranici výdělku po

198 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1156-1157
199 R 10/1991
200 Poškozením se rozumí ztráta, popř. snížení výdělku.
201 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1157

pracovním úraze. Nemusí vyjadřovat výši mzdy, kterou by zaměstnanec se zachovalou (sníženou) pracovní schopností za příznivější situace na trhu práce pravděpodobně dosahoval při práci, odpovídající jeho schopnostem, kvalifikaci a zdravotnímu stavu, jíž by prokazatelně vykonával, kdyby tomu nebránil nedostatek pracovních příležitostí.“[202] Náhradou za ztrátu na výdělku však nelze odškodňovat nezaměstnanost. Jestliže poškozený pracuje po poškození více a dosahuje vyššího výdělku zvýšeným pracovním úsilím, nelze tento příjem započítat k jeho tíži. Zvýšené úsilí se promítne do výpočtu náhrady za ztrátu na výdělku v tom směru, že od skutečně dosaženého výdělku se odpočítá část výdělku, kterou poškozený získal zvýšeným pracovník úsilím. To bude předmětem znaleckého posudku lékaře. Při stanovení výše náhrady za ztrátu na výdělku se také přihlíží k přiznanému částečnému nebo plnému invalidnímu důchodu. Přiznáním starobního důchodu zaniká nárok na náhradu za ztrátu na výdělku podle ustanovení § 447 OZ.

Při podstatné změně poměrů může poškozený i škůdce podat návrh, aby soud původní rozhodnutí změnil. V souladu se zásadou plné náhrady škody, se náhrada vždy poskytuje do plné výše průměrného výdělku. Vláda je zmocněna nařízením upravit podmínky, výši a způsob náhrady za ztrátu na výdělku po skončení pracovní neschopnosti nebo při invaliditě a to podle změn, které nastaly ve vývoji mzdové úrovně. „Občanskoprávní nárok na náhradu se promlčuje jako celek, nikoli jen nároky na jednotlivá měsíčně se opakující plnění z něj vyplývající, poskytovaná ve formě peněžitého důchodu.“[203]

5. 3. 2. 5. § 447a – náhrada za ztrátu na důchodu

Náhrada za ztrátu na důchodu navazuje na úpravu náhrady za ztrátu na výdělku. Při výpočtu náhrady je rozhodná výše důchodu, na který by poškozenému vznikl nárok, pokud by do jeho výdělků v rozhodném období byla zahrnuta náhrada za ztrátu na

202 21 Cdo 1029/2004
203 R 36/2007

výdělku po skončení pracovní neschopnosti, kterou pobíral. Nárok na náhradu za ztrátu na důchodu vzniká skutečným odchodem do důchodu, nikoliv v době splnění předpokladů pro vznik nároku na starobní důchod.

5. 3. 2. 6. § 448 – náhrada při usmrcení

Při usmrcení živitele se hradí peněžitým důchodem náklady na výživu pozůstalých. Tento nárok vzniká dvěma skupinám pozůstalým; „těm, kterým zemřelý dobrovolně na výživu přispíval (muselo se jednat o pravidelné plnění, nikoliv jen příležitostně poskytované) a těm, kterým byl podle zákona o rodině povinen výživné poskytovat, i když tak nečinil (typicky se bude jednat o děti, manžela, rodiče, rozvedeného manžela, v úvahu přicházejí i vnuci a prarodiče[204]). Příbuzenský nebo jiný vztah k zemřelému není rozhodující.“[205] Při určení výše výživného se vychází ze soudního rozhodnutí, podle kterého zemřelý poškozený výživné poskytoval. Nebylo-li výživné takto určeno, soud o nároku rozhodne podle ustanovení zákona o rodině a to o každé z pozůstalých osob samostatně. Pro výši výživného pozůstalých je určující stav v době smrti poškozeného, nikoli v době jeho poškození na zdraví. Soud při svém uvážení vychází z možností a schopností zemřelého a odůvodněných potřeb oprávněného. Nárok podle ustanovení § 448 nevznikne, jestliže zůstavitel nebyl v době smrti povinen výživu poskytovat a ani ji fakticky neposkytoval, a to ani v případě, že by zřejmě v budoucnu mohl výživu poskytovat.

Výživné (v širším slova smyslu) představuje jeden z dílčích nároků na náhradu škody na zdraví. Jedná se o dlouhodobý nárok, který „má charakter opětujícího plnění, promlčuje se jako celek a stanoví se formou peněžitého důchodu pro každého

204 Podle judikatury náleží výživné i pozůstalé družce, která se zůstavitelem žila ve společné domácnosti, příp. i s jejím nezletilým dítětem jim svými příspěvky doplňoval nebo zlepšoval výživu, ačkoliv k nim neměl vyživovací povinnost.

205 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1165

oprávněného zvlášť s tím, že dospělé dávky ke dni rozhodnutí se vyčíslí celkovou částkou.“[206] Výše výživného se vždy posuzuje podle poměrů, které zde byly v době smrti poškozeného a to i při novém rozhodování odůvodněném změnou okolností nastalých po právní moci rozhodnutí. Celková výše výživného je vyčíslena tzv. čistou částkou (jen v rozsahu vyživovací povinnosti), která se snižuje o z téhož důvodu přiznaný vdovský nebo sirotčí důchod. Jelikož se výše nároku pozůstalých odvozuje od výše nároku na náhradu za ztrátu na výdělku náležejícímu poškozenému, je celková výše náhrady rovna průměrnému výdělku zemřelého a to pro všechny pozůstalé dohromady.

5. 3. 2. 7. § 449 náklady léčení a náklady pohřbu

Při škodě na zdraví se hradí účelné náklady spojené s léčením v rozsahu, který je dán odpovědností škůdce[207]. Účelností se zde rozumí to, že „slouží k obnovení zdraví nebo alespoň ke zlepšení zdravotního stavu poškozeného. Není však podmínkou, aby tohoto stavu bylo skutečně dosaženo.“[208] Náklady léčení podřaditelné pod ustanovení § 449 OZ jsou jen ty, které nejsou kryty všeobecným zdravotním pojištěním. Zároveň je založen regresní nárok zdravotní pojišťovny (podle zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění) vůči třetím osobám, které svým zaviněným jednáním způsobily poškozenému škodu na zdraví a v důsledku čehož musela zdravotní pojišťovna vynaložit náklady na jeho péči. Náklady léčení se hradí i v případě, kdy úraz měl za následek smrt poškozeného. Oprávněným k uplatnění nároku na náhradu nákladů na léčení je ten, kdo je vynaložil, bez zřetele na vztah k léčenému, resp. zesnulému. Poškozenému je možné hradit náklady vynaložené v souvislosti s dietním stravováním, náklady spojené s rehabilitací či s přibráním ošetřovatele.

206 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1166

207 „Rozhodnutí, jímž byl pachatel trestného činu uznán vinným, neznamená, že škoda byla způsobena výlučně jeho zaviněním; jestliže se kromě pachatele trestného činu podílelo na vzniku škody i jednání poškozeného, není soud v občanskoprávním řízení o nároku na náhradu škody při posouzení spoluzavinění poškozeného vázán výrokem o vině pachatele podle ustanovení § 135 odst. 1 OSŘ.“
25 Cdo 818/2004

208 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1169

Podle nařízení vlády č. 258/1995 Sb. se přiměřené náklady spojené s pohřbem určí podle pracovněprávních předpisů upravujících odpovědnost při pracovních úrazech a nemocech z povolání. Jelikož zákon č. 266/2006 Sb., o úrazovém pojištění zaměstnanců je účinný až od 1.1.2013, uplatní se nyní přechodná ustanovení zákoníku práce. Hradí se náklady účtované pohřebním ústavem, náklady na nájem hrobového místa, náklady na zřízení pomníku nebo desky (postačí, že jsou objednány) a úpravu hrobu a osobám blízkým zesnulého cestovní výlohy a jedna třetina přiměřených nákladů na smuteční ošacení a to potud, pokud nejsou hrazeny pohřebným. Oprávněným k uplatnění nároku je ten, kdo peněžní prostředky na pohřeb vynaložil, bez ohledu na dědický či jiný vztah k zesnulému.

5. 3. 2. 8. Odškodnění budoucích nároků a snížení náhrady soudem

Ustanovení § 449a umožňuje oprávněnému a povinnému, aby mezi sebou uzavřely písemnou dohodu o úplném a konečném vypořádání budoucích nároků, tzn. jednorázovém odškodnění. Jedná se o definitivní dohodu, kterou se mezi stranami vyrovnávají veškeré nároky v budoucnu vznikající. Tato úprava se uplatní pro nárok na náhradu za ztrátu na výdělku (§ 446, 447, 447a), náhrady nákladů na výživu pozůstalých (§ 448) a náhrady nákladů spojených s léčením a nákladů pohřbu (§ 449).

V ustanovení § 450 OZ je zakotven tzv. princip moderace, který umožňuje soudu přiměřeně snížit náhradu škody z důvodů zvláštního zřetele hodných.[209] V určitých případech „by uložení povinnosti nahradit škodu v plném rozsahu bylo v rozporu s principy ekvity (spravedlnosti) a preventivními i reparačními účinky odpovědnosti za škodu.“[210] Moderace však neumožňuje, aby soud nepřiznal poškozenému žádnou náhradu škody. Soud při svém rozhodování vezme na zřetel

209 Obchodní zákoník moderační právo soudu nezná.
210 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1172

osobní a majetkové poměry škůdce, přihlédne i k poměrům poškozeného a může vzít v úvahu i jiná hlediska, za předpokladu jejich adekvátního odůvodnění. Snížení nelze provést, jde-li o škodu způsobenou úmyslně. Otázkou je, zda se zřetelem na výchovnou funkci moderačního oprávnění je v konkrétním případě možné snížit škodu způsobenou v opilosti. Ustanovení § 450 OZ „zavádí nerovnost neboť soud může moderovat výši škody směrem dolů ve vztahu k škůdci, jeho dosavadní aplikace však nevedla k moderaci směrem nahoru ve vztahu k poškozenému.“[211]

Mimořádné soudcovské zmírňovací právo užije soud vždy, jsou-li pro něj splněny podmínky, bez ohledu, zda některý z účastníků soudního řízení tento způsob snížení navrhl. Zabrání tak nežádoucím a nepřiměřeným tvrdostem ve vztahu k škůdci.[212] Soud nejdříve vydá mezitímní rozsudek o základu nároku a až v konečném rozsudku řeší otázku aplikace principu moderace. Řídí se přitom zásadou přiměřenosti (proporcionality). „Moderace přichází v úvahu až po odpočtu části, připadající na spoluzavinění poškozeného, a nestanoví-li soud solidární odpovědnost více škůdců, může náhradu škody snížit až po jejím rozdělení na jednotlivé škůdce podle jejich účasti na způsobení škody. Odpovídá-li žalovaný poměrně, náhrada se snižuje poměrně ve všech složkách.“[213]

5. 4. Speciální úprava ve zvláštních zákonech

Významnou úpravu představuje ochrana osobnosti fyzické osoby ve zpravodajství. Zpravodajství zajišťuje šíření informací a působí jako důležitý nástroj kontroly politické moci v demokratické společnosti. Zpravodajská činnost se uskutečňuje ve dvou rovinách; informační a kritiky. V praxi dochází k zájmovým střetům mezi zájmem na zpravodajství na straně jedné a zájmem na ochranu osobnosti

211 Pl. ÚS 16/04
212 To platí i pro rozhodování o nároku na náhradu škody v adhezním řízení v trestních věcech.
213 Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kol. Občanský zákoník I. § 1-459. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2008, s. 1173

fyzické osoby na straně druhé. „Východiskem je určení, co je vlastně veřejný zájem v činnosti hromadných informačních prostředků a jak se uplatňuje. Teorie i soudní praxe chápe zpravodajství jako hájení veřejných zájmů pouze tehdy, týká-li se věcí oprávněného veřejného zájmu a jestliže tomuto oprávněnému veřejnému zájmu také slouží.“[214]

V praxi se objevují časté střety mezi právem na ochranu osobnosti a právem na svobodu projevu. Ústavní soud se k tomu vyjádřil ve svém rozhodnutí; „z hlediska zachování proporcionality práva na ochranu osobnosti a práva na svobodu projevu není možné, aby fakt, že určitá tvrzení jsou již odvetou na tvrzení předchozí, ospravedlňoval a převážil to, že jde o tvrzení urážející a dehonestující jinou osobu. Právo vyjádřit názor k tvrzením, která jsou považována za nepravdivá, nemůže být vykonáno způsobem zjevně překračujícím meze slušnosti.“[215]

5. 4. 1. tiskový zákon

Zvláštní ochrana osobnosti obsažená v zákoně č. 46/2000 Sb., tiskový zákon posiluje a rozšiřuje obecnou občanskoprávní ochranu osobnosti a umožňuje dotčené fyzické osobě účinněji bránit svá práva. Trend zvyšování právní ochrany je v souladu s rozvojem moderní informační společnosti a stále ofenzivněji laděnou investigativní žurnalistikou. Úprava se vztahuje na periodický tisk vydávaný nebo šířený na území České republiky. Periodickým tiskem se ve smyslu ustanovení § 3 písm. a) TiskZ rozumí noviny, časopisy a jiné tiskoviny vydávané pod stejným názvem, se stejným obsahovým zaměřením a v jednotné grafické úpravě nejméně dvakrát v kalendářním roce.

Zákon obsahuje dva specifické prostředky ochrany cti, důstojnosti a soukromí

214 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 349

215 II. ÚS 94/05

fyzické osoby a to odpověď a dodatečné sdělení. Ty jsou konstruovány jako prostředky nemajetkového charakteru, které nahradily tzv. právo na tiskovou opravu.[216] Věcně příslušným je krajský soud a místní příslušnost je určována podle krajského soudu, v jehož obvodu je obecný soud vydavatele, proti němuž žaloba směřuje (obecný soud žalovaného). Odpovědnou osobou je vydavatel, tzn. fyzická nebo právnická osoba, která vydává periodický tisk. „Vydavatel periodického tisku se nemůže zprostit své odpovědnosti za zásah do práva na ochranu osobnosti občana poukazem na to, že autorem difamujících výroků o něm publikovaných ve sdělovacím prostředku je osoba odlišná od vydavatele a jeho redaktora – autora článku. K této okolnosti lze ale přihlédnout při rozhodování o výši náhrady nemajetkové újmy v penězích požadované postiženou fyzickou osobou podle ustanovení § 13 odst. 2 a 3 OZ.“[217]

5. 4. 1. 1. Právo na odpověď

Při posuzování jednotlivého omezení svobody projevu se nevybírá mezi dvěmi protichůdnými zásadami, ale pracuje se s principem svobody projevu, jenž je podroben výjimkám, které musí být vykládány restriktivně. Pro možnost omezení svobody projevu musí být splněny tři základní podmínky; musí být předepsáno zákonem, mít legitimní důvod a je nutné v demokratické společnosti k podpoře tohoto důvodu. Právo na odpověď se má posuzovat v rozsahu ustanovení čl. 10 Úmluvy. Pokud jsou splněny podmínky ustanovení čl. 10 odst. 2 Úmluvy, smí soudní příkaz nařizující zveřejnění práva na odpověď zasáhnout do svobody projevu. To odpovídá pozitivnímu přístupu. „Cílem práva na odpověď je zajistit každému jednotlivci možnost obhájit se proti určitým prohlášením nebo názorům, které jsou šířeny masovými komunikačními prostředky a které by mohly mít škodlivý dopad na jeho soukromý život, čest a důstojnost. Právo na odpověď je zárukou pluralismu informací. Musí být zajištěny zájmy veřejnosti při získávání informací z více zdrojů, a tím zaručen nejúplnější přístup

216 To sloužilo k ochraně proti nepravdivému nebo pravdu zkreslujícímu údaji, který se dotýkal cti fyzické osoby nebo dobré pověsti právnické osoby. Tisková oprava se však v našem mediálním právu bude uplatňovat nadále. Tento institut bude využíván neformálně, aby na návrh nebo z vlastního podnětu byly uvedeny nepravdivé nebo pravdu zkreslující skutečnosti na pravou míru. Pod tiskovou opravu se podepisuje vydavatel, aby čtenáři bylo seznatelné, že došlo k chybě.

217 23 C 102/96

k informacím.“[218] Z toho vyplývá, že opodstatněnost práva na odpověď vyplývá jak ze zájmu jednotlivce, tak společnosti. Úprava práva na odpověď v České republice vychází z německého modelu.[219]

Základní podmínkou pro uplatnění práva na odpověď v periodickém tisku je uveřejnění „skutkového tvrzení (fakt – sdělení), které je objektivně způsobilé dotknout se cti, důstojnosti a soukromí určité (konkrétní, identifikovatelné) fyzické osoby nebo jména či dobré pověsti (tzv. goodwill) určité právnické osoby.“[220] Nestačí subjektivní pocit dotčené osoby. Právo na uveřejnění odpovědi se uplatňuje vůči vydavateli, který je povinen na žádost osoby odpověď uveřejnit a to ve lhůtách stanovených v ustanovení § 13 odst. 2, případně odst. 3, 4 TiskZ. Právo na odpověď se bude typicky vztahovat na zpravodajské a publicistické části periodického tisku, reportáže a dokumenty. Vydavatel však neodpovídá za pravdivost údajů v reklamě a inzerci. Není také možné požadovat uveřejnění odpovědi vůči sdělení, které bylo uveřejněno ve Sbírce zákonů, Sbírce mezinárodních smluv, věstníků a úředních tiskovinách vydávaných na základě zvláštního právního předpisu nebo v periodickém tisku vydávaném výlučně pro potřeby vydavatele. Zákon blíže nevymezuje pojem skutkové tvrzení, ale z povahy věci vyplývá, že musí jít o takové tvrzení, u něhož lze objektivně ověřit jeho existenci, pravdivost a úplnost. Z toho vyplývá, že vzhledem k subjektivnímu charakteru subjektivních tvrzení, hodnotících úsudků, názorů a mínění, které není možné objektivně ověřit, jsou z práva na uveřejnění odpovědi vyloučena. „Předmětem práva na odpověď tedy budou tvrzení nepravdivá (odpověď je uvede na pravou míru), neúplná (odpověď je doplní) nebo zkreslující (odpověď je zpřesní).“[221] Jestliže uveřejněné sdělení obsahuje i subjektivní prvky, musí být tyto prvky zřetelně odděleny od odpovědi

218 Chaloupková, H. Zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a předpisy související. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 36

219 V kontinentálním systému práva je právo na odpověď upraveno podle německého nebo francouzského systému. „Francouzský systém připouští odpověď v případě hodnotících úsudků a mínění. Německý model přiznává jedinci právo na odpověď jen tehdy, jedná-li se o faktická skutková tvrzení.“
Chaloupková, H. Zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a předpisy související. Komentář. 1. vydání Praha : C. H. Beck, 2001, s. 36

220 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 358

221 Chaloupková, H. Zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a předpisy související. Komentář. 1. vydání Praha : C. H. Beck, 2001, s. 37

tak, aby byl průměrný čtenář schopen je od sebe odlišit.

Účelem práva na odpověď je umožnit dotčené osobě, aby mohla uvést uveřejněné skutkové tvrzení na pravou míru, vylíčit rozhodné skutečnosti, upřesnit je či doplnit a nabídnout tak veřejnosti vlastní verzi uveřejněného sdělení, aby si čtenář mohl učinit obrázek o celé události. Zákon omezuje rozsah odpovědi v tom smyslu, že musí být přiměřená rozsahu napadeného sdělení. Je-li napadena jen jeho část, pak této části. Požadavku přiměřenosti dostojí i odpověď, která je širší než uveřejněné sdělení. Neměla by však být ve zjevném nepoměru k publikovanému sdělení. Jestliže dotčená osoba nedodrží zákonné podmínky, má vydavatel právo uveřejnění odpovědi odmítnout. „Otázka přiměřenosti rozsahu odpovědi bude vždy otázkou posouzení konkrétního případu s přihlédnutím k předpokládanému účelu, který má být splněn. Lze mít za to, že by v pochybnostech měla být dána přednost dotčené osobě.“[222] Zákon zakazuje, aby se osoba, na jejíž žádost byla vydavatelem uveřejněna odpověď, dožadovala uveřejnění další odpovědi na tuto odpověď. Tím se brání, aby v praxi nedocházelo k situacím, kdy budou v tisku probíhat dlouhotrvající názorové střety, které by neplnily účel zamýšlené úpravy.

Z odpovědi musí být také patrno, kdo ji činí. Nejde totiž o prohlášení redakce. K formálním znakům odpovědi dále náleží podpis dotčené osoby, bez něhož nemůže být odpověď uveřejněna. Otázkou zůstává, zda je vydavatel oprávněn upravit žádost o odpověď bez dohody s žadatelem v případě, že neodpovídá formálním náležitostem. „S ohledem na charakter odpovědi, která je prohlášením osoby, jíž se sdělení týká, lze mít za to, že vydavatel nesmí text dle svého uvážení upravovat.“[223] Zákon zakotvuje i postmortální ochranu; po smrti fyzické osoby přísluší právo na odpověď manželu a dětem, a není-li jich, jejím rodičům.

Vztah občanského zákoníku a tiskového zákona je vztahem úpravy obecné a

222 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 359

223 Chaloupková, H. Zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a předpisy související. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 39

zvláštní. Záleží na dotčené osobě, jakou právní úpravu zvolí na ochranu svého práva. Nic jí nebrání uplatňovat ochranu paralelně, nezávisle na sobě podle obou úprav. Jestliže je však dotčená osoba uspokojena podle zvláštního zákona, použití občanskoprávních prostředků ochrany osobnosti již nepřichází v úvahu. Její právo bylo tímto konzumováno.

5. 4. 1. 2. Dodatečné sdělení

Nově se v tiskovém zákoně objevuje institut práva na dodatečné sdělení. Tento právní prostředek ochrany vychází ze zásady presumpce neviny, platící pro trestní řízení, přestupkové řízené vedené proti fyzické osobě a také pro správní delikty fyzických a právnických osob. Podmínkou uplatnění dodatečného sdělení je, že žadatele lze podle tohoto sdělení ztotožnit (identifikovat) a řízení dosud nebylo ukončeno pravomocným rozhodnutím. „Pokud by byla uveřejněna informace o pravomocně skončeném řízení, mohlo by se podle povahy jednat o informaci nepravdivou, neúplnou, jinak zkreslenou, případně takovou, která by porušovala všeobecná osobnostní práva, a pak by přicházelo v úvahu uplatnění práva na odpověď, či ochranu osobnosti. Nebylo by možné domáhat se dodatečného sdělení.“[224]

Za splnění těchto podmínek má oprávněná osoba právo požadovat na vydavateli uveřejnění informace o konečném výsledku řízení jako dodatečného sdělení. Zpravidla se tak bude dít po pravomocném skončení řízení. Smyslem tohoto institutu je informovat veřejnost o výsledku skončeného řízení. Tím spíše, když od zahájení řízení do jeho skončení uplynulo delší časové období a hrozí nebezpečí, že veřejnost informovaná jen o zahájení řízení bude negativně hodnotit tuto osobu. Z povahy věci vyplývá, že dodatečné sdělení bude podávat zprávu o výsledku řízení, které dopadlo pro tuto osobu pozitivně. Vydavatel je povinen na žádost osoby informaci o pravomocném rozhodnutí jako dodatečné sdělení uveřejnit. Jestliže vydavatel odmítne dodatečné

224 Chaloupková, H. Zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a předpisy související. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 41

sdělení uveřejnit, může se oprávněná osoba obrátit na soud. Z hlediska obsahu a rozsahu by se dodatečné sdělení mělo omezit pouze na uveřejnění informace o konečném výsledku řízení. Tím je dán zároveň jeho rozsah, který by měl být stručný a přiměřený. Nemělo by být požadováno uveřejnění dalších údajů, hodnocení apod.“[225] Po smrti fyzické osoby přísluší právo na dodatečné sdělení manželu a dětem, a není-li jich, jejím rodičům.

V následujících ustanoveních tiskový zákon upravuje postup při podávání žádosti o odpověď a dodatečné sdělení, jejich formální náležitosti a podmínky uveřejnění. Žádost o uveřejnění odpovědi nebo dodatečného sdělení musí mít písemnou formu. Ze žádosti o uveřejnění odpovědi musí být dále zřejmé, v čem se skutkové tvrzení, obsažené v uveřejněném sdělení, dotýká cti, důstojnosti nebo soukromí fyzické osoby, anebo jména nebo dobré pověsti právnické osoby. Součástí žádosti musí být též návrh znění odpovědi nebo dodatečného sdělení. Žádost o uveřejnění odpovědi musí být vydavateli doručena nejpozději do 30 dnů ode dne uveřejnění napadeného sdělení v periodickém tisku, jinak právo na uveřejnění odpovědi zaniká. Stejně tak žádost o uveřejnění dodatečného sdělení musí být vydavateli doručena nejpozději do 30 dnů od právní moci rozhodnutí, kterým bylo řízení pravomocně skončeno, jinak toto právo zaniká. Bylo-li pravomocné rozhodnutí zrušeno, platí toto ustanovení obdobně. V obou případech se jedná o hmotněprávní lhůty, s jejímž marným uplynutím je spojen zánik (prekluze) tohoto práva. Lhůta pro podání žádosti počíná dnem, který následuje po dni, kdy bylo sdělení v periodickém tisku uveřejněno. Poslední den této lhůty musí být žádost doručena vydavateli. Jestliže oprávněná osoba v této lhůtě žádost nepodá, její právo na odpověď nebo na dodatečné sdělení zaniká a to i v případě, že se o uveřejněném sdělení nedozvěděla. Soud k této skutečnosti přihlíží z úřední povinnosti (ex offo).

Vydavatel je povinen uveřejnit odpověď nebo dodatečné sdělení ve stejném periodickém tisku, v němž bylo uveřejněno napadené sdělení, a to takovým způsobem, aby nové sdělení bylo umístěním a formou rovnocenné a rozsahem přiměřené

225 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 360

napadenému sdělení. Je-li napadena pouze jeho část, pak této jeho části. „Text odpovědi nebo dodatečného sdělení nesmí být vydavatelem upravován. Zákon nevylučuje možnost uveřejnění komentáře k publikované odpovědi nebo dodatečnému sdělení ze strany vydavatele. Je třeba se nicméně vyvarovat jakýchkoli skutkových tvrzení, která by se znovu dotýkala cti, důstojnosti nebo soukromí fyzické osoby nebo jména či dobré pověsti právnické osoby. V takovém případě by dotčené osobě vzniklo právo na novou odpověď k tomuto komentáři.“[226] Vydavatel musí tyto nápravné prostředky výslovně označit jako „odpověď“ nebo „dodatečné sdělení“. Z hlediska formálního zobrazení musí být odpověď nebo dodatečné sdělení uveřejněno ve stejné části periodického tisku nebo místě, kde bylo uveřejněné napadené sdělení, stejným typem písma, velikosti a barvy. Dále musí být uveřejněno v témže jazyce, ve kterém bylo uveřejněno napadené sdělení, spolu s uvedením jména a příjmení nebo názvu osoby, která o uveřejnění odpovědi nebo dodatečného sdělení žádá. Vydavatel činí uveřejnění na vlastní náklady.

Jen rychlá a efektivní náprava může účinně působit. Proto zákon stanoví, že vydavatel je povinen uveřejnit odpověď nebo dodatečné sdělení do osmi dnů ode dne doručení žádosti o jejich uveřejnění. Není-li možné tuto lhůtu dodržet, vydavatel je povinen tak učinit v nejbližším následujícím vydání stejného periodického tisku a zároveň o tomto postupu do osmi dnů ode dne doručení žádosti o uveřejnění písemně informovat osobu, která žádost podala. V informaci musí označit vydání periodického tisku, v němž dojde k uveřejnění odpovědi nebo dodatečného sdělení. Nebude-li z nějakého důvodu (např. zániku periodika) možné uveřejnit odpověď nebo dodatečné sdělení ve stejném periodickém tisku, v němž bylo uveřejněno napadené sdělení, je vydavatel povinen na vlastní náklad zajistit uveřejnění odpovědi nebo dodatečného sdělení za stejných podmínek v periodickém tisku, na němž se dohodne s osobou, která o uveřejnění nápravného prostředku žádá. Tato dohoda musí také obsahovat místo a formu uveřejnění odpovědi nebo dodatečného sdělení.

Neuveřejní-li vydavatel odpověď nebo dodatečné sdělení, anebo nedodrží-li podmínky pro jejich uveřejnění stanovené v ustanovení § 13 odst. 1 až 3 TiskZ,

226 Chaloupková, H. Zákon o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon) a předpisy související. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2001, s. 36

rozhodne o povinnosti uveřejnit odpověď nebo dodatečné sdělení na návrh dotčené osoby soud. Zákon stanoví dotčené osobě patnáctidenní lhůtu k podání návrhu u soudu, která počíná běžet po uplynutí lhůty stanovené pro uveřejnění odpovědi nebo dodatečného sdělení. Marným uplynutím lhůty se toto právo prekluduje (zaniká).

Podle ustanovení § 9 odst. 2 písm. a) OSŘ je věcně příslušným k projednání věci v prvním stupni krajský soud. Místní příslušnost soudu určuje ustanovení § 85a OSŘ. Tím je krajský soud, v jehož obvodu je obecný soud vydavatele proti němuž žaloba směřuje. Je-li žalovaným zahraniční vydavatel, místní příslušnost se bude řídit podle ustanovení § 86 OSŘ.

Zákon také upravuje výjimky z povinnosti uveřejnit odpověď a dodatečné sdělení. Tyto výjimky jsou taxativně vypočteny v ustanovení § 15 TiskZ a nemohou být tudíž dále rozšiřovány. Povinnost uveřejnění vydavateli nevzniká v případě, kdy by uveřejněním navrženého textu byl spáchán trestný čin nebo správní delikt (např. trestný čin podle ustanovení § 355 TZ hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob, dříve ustanovení § 198 TZ). Dále jestliže by uveřejnění navrženého textu bylo v rozporu s dobrými mravy (např. urážky směřované redaktorovi periodika). Dále, kdy napadené sdělení, popřípadě jeho napadená část, je citací sdělení třetí osoby určeného pro veřejnost nebo jeho pravdivou interpretací a jako takové bylo označeno nebo prezentováno („např. interpretace z tiskové konference určená pro média, citování z jednání soudu, ze zasedání vlády ČR apod.“[227]). Další výjimka stanoví, že vydavatel není povinen uveřejnit odpověď, jestliže žádost o její uveřejnění směřuje vůči sdělení uveřejněnému na základě prokazatelného předchozího souhlasu osoby, která žádost podala. Dále není vydavatel povinen uveřejnit dodatečné sdělení, jestliže ještě předtím, než mu byla žádost o jeho uveřejnění doručena, uveřejnil sdělení odpovídající dodatečnému sdělení z vlastního podnětu a dodržel přitom podmínky stanovené tímto zákonem. Poslední výjimka se týká případu, který vyplývá z ustanovení § 5 TiskZ. „Vydavatel není povinen uveřejnit odpověď na sdělení, které bylo obsaženo v reklamě nebo inzerci uveřejněné v periodickém tisku. Vydavatel totiž neodpovídá za pravdivost

227 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 363

údajů obsažených v reklamě a v inzerci uveřejněné v periodickém tisku, neboť nemá možnost pravdivého ověření údajů v nich uvedených. Tato výjimka však neplatí pro reklamu a inzerci samotného vydavatele.“[228]

Svoboda projevu však není bezbřehá, neboť je omezena chráněnými zájmy podle ustanovení čl. 17 odst. 4 Listiny a také ostatními ústavně zaručenými právy a svobodami. V tomto případě vzniká konflikt mezi svobodou projevu ve smyslu ustanovení čl. 17 a právem na ochranu cti a dobré pověsti podle ustanovení čl. 10 Listiny. „Při střetu základního politického práva na informace a jejich šíření s právem na ochranu osobnosti a soukromého života, tedy základních práv, která stojí na stejné úrovni, je věcí nezávislých soudů, aby s přihlédnutím k okolnostem každého jednotlivého případu pečlivě zvážily, zda jednomu právu nebyla nedůvodně dána přednost před právem druhým. Je tedy třeba zvážit, zda výrok dosahuje takové intenzity, že zasahuje do práva na ochranu osobnosti dané osoby, či je situaci přiměřený, tedy zda v daném případě preferovat právo na ochranu cti a dobré pověsti dotčené osoby nebo upřednostnit právo na svobodu projevu a šíření informací. Je pak nutno mimo jiné zkoumat, zda podávaná informace je pravdivá, zda forma její veřejné prezentace je přiměřená a zda zásah do osobnostních práv je nevyhnutelným průvodním jevem. Každé zveřejnění nepravdivého údaje nemusí automaticky znamenat neoprávněný zásah do osobnostních práv. Informace publikované běžným tiskem a určené široké veřejnosti, nemusí být zcela přesné, přičemž pro posouzení, zda jde o neoprávněný zásah je podstatné, jestli uvedené údaje po obsahové stránce vyznívají zásadně shodně a jsou-li způsobilé u běžného čtenáře vyvolat shodný dojem. Významné však je, aby celkové vyznění podávané informace odpovídalo pravdě. Publikování nepravdivých či zavádějících informací nelze zahrnout pod právo veřejnosti na informace a právo na svobodu projevu, neboť obsahem práva na informace je právo na informace pravdivé a objektivní a právo na svobodu projevu je omezeno právě chráněnými právy jiných osob.“[229]

228 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 363

229 30 Cdo 664/2007

5. 4. 2. Zákon o provozování televizního a rozhlasového vysílání

Zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání komplementárně doplňuje tiskový zákon a vytváří tak oblast moderního mediálního práva, které zaručuje právo občanů na informace a šíření informací. Ochrana práv fyzických a právnických osob je pro oblast rozhlasového a televizního vysílání koncipována téměř shodně s úpravou v ustanovení § 10 a následně v tiskovém zákoně. Ve svém výkladu tedy mohu plně odkázat na předešlou kapitolu pojednávající o tiskovém zákoně. Ochrana poskytovaná zákonem o rozhlasovém a televizním vysílání však vykazuje určité rozdíly, které vyplývají z povahy těchto médií. K odlišnosti patří podmínky pro uveřejnění odpovědi a dodatečného sdělení, které se má uskutečnit ve stejném pořadu, v němž bylo uveřejněno napadené sdělení, a nebude-lit to možné, ve stejně hodnotném vysílacím čase, v jakém bylo uveřejněno napadené sdělení, a to takovým způsobem, aby nové sdělení bylo formou rovnocenné a rozsahem přiměřené napadenému sdělení. Druhý rozdíl oproti úpravě v tiskovém zákoně je ten, že uvedení jména a příjmení nebo názvu osoby v odpovědi nebo dodatečném sdělení přichází v úvahu jen tehdy, jestliže tato osoba takový požadavek uplatnila. Poslední odlišnost stanoví zákaz komentování obsahu sdělení označeného jako odpověď nebo dodatečné sdělení v pořadu, ve kterém je toto sdělení uveřejněno.

Z rozhodovací praxe bych zmínila případ, kdy se žalobou na ochranu osobnosti žalobce domáhal satisfakce s odůvodněním, že jej žalovaný ve sdělovacích prostředcích obvinil z podílu na přípravě vraždy tří funkcionářů Místního národního výboru v B. roku 1951. Nejvyšší soud České republiky ve svém rozhodnutí vyložil, že „fyzická či právnická osoba může být činěna odpovědnou za nemajetkovou újmu na osobnosti jiné fyzické osoby pouze tehdy, jestliže neoprávněný zásah spočívající v porušení nebo jen v ohrožení osobnosti fyzické osoby, skutečně vyvolala. Předání obsahu trestního oznámení žalovaným veřejným sdělovacím prostředkům mohlo být vzhledem k obsahu údajů, informacím a úsudkům žalovaného vůči žalobci zásahem do osobnostních práv

žalobce za předpokladu, že by žalovaný pravdivost tvrzení a přiměřenost úsudků neprokázal.“[230]

5. 4. 3. Autorský zákon

V oblasti autorského práva je poskytována ochrana zákonem č. 121/2000 Sb., autorský zákon a to v dílu pátém, který v ustanovení § 40 vypočítává právní prostředky přímé ochrany práva autorského. Autor, do jehož práva bylo neoprávněně zasaženo nebo jehož právu hrozí neoprávněný zásah, se může domáhat svého práva prostřednictvím celé řady právních prostředků. Jejich výčet je demonstrativní a zároveň příznačný pro celou oblast zákonné ochrany práv k nehmotným statkům a hospodářské soutěže. Neoprávněné zásahy v oblasti autorského práva se v praxi označují jako „pirátství“. Jednotlivé skutkové podstaty neoprávněných zásahů do práva autorského jsou velmi rozmanité; ohrožující i porušující právo autorské nebo zasahující do výlučných osobnostních či výlučných majetkových práv autorských.

Nároky z ochrany autorského práva lze uplatnit samostatně, ale i společně vedle sebe. Patří k nim nárok určovací, zápůrčí, informační, odstraňovací, zvláštní zápůrčí, atypický a nárok na přiměřené zadostiučinění, o kterém bude pojednáno následně. Všechny nároky vychází z principu objektivní odpovědnosti. Z toho vyplývá, že zavinění se nevyžaduje a ani nikterak nepředpokládá.

Základním předpokladem pro přiznání práva na přiměřené zadostiučinění (satisfakci) autorovi nebo jeho právnímu nástupci je, že mu neoprávněným zásahem do autorského práva vznikla nebo alespoň reálně hrozila újma imateriálního charakteru. „To je všeobecný hmotněprávní předpoklad. Satisfakční nároky nejsou v našem právu považovány za nároky vyplývající ze způsobené hmotné škody.“[231] V případě neoprávněného zásahu do autorského práva se přednostně uplatní morální

230 30 Cdo 2951/2006
231 Telec, I., Tůma, P. Autorský zákon. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 421-422

zadostiučinění. Přestože autorský zákon výslovně zmiňuje jen omluvu, přichází v úvahu i jiné formy morálního zadostiučinění. Omluva může spočívat ve veřejné omluvě před soudem, prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků, v okruhu zájmových osob, v zaslání osobního dopisu dotčenému autorovi, ale také v poskytnutí určitého nepeněžitého plnění (služby) nebo výhody. Zvláštní formou satisfakce je uveřejnění rozsudku na účet žalovaného, které upravuje ustanovení § 40 odst. 3 AZ. Pokud by se přiznání jiného zadostiučinění nejevilo postačujícím, přizná soud zadostiučinění v penězích. Při určení výši peněžitého zadostiučinění přihlédne soud zejména k závažnosti vzniklé újmy a k okolnostem, za nichž k zásahu do autorského práva došlo. „Například proto, že neoprávněným zásahem byla ve značné míře snížena literární, jiná umělecká nebo vědecká pověst autora na veřejnosti či v uměleckých kruzích, protože veřejnost či tyto kruhy, jako část veřejnosti, se mohly domnívat, že autor k takovémuto zásahu udělil svolení.“[232]

Je nutné zdůraznit, že účelem každého zadostiučinění je poskytnout dotčené osobě satisfakci (uspokojení) nikoli reparaci nebo restituci. Předpokladem uplatnění je, jak již bylo řečeno, vznik nemajetkové újmy nebo alespoň její reálná hrozba, kterou lze již samu o sobě chápat jako nemajetkovou újmu. Zadostiučinění má tedy vyrovnat morální následky, které rušitel dotčené osobě svým jednáním způsobil. „Účelem zadostiučinění by neměl být fund raising, neboli získávání finančních zdrojů k další činnosti, což by mohlo být považováno, s ohledem na jiné soutěžitele, kteří tento finanční zdroj nepoužívají, přichází-li v úvahu soutěžněprávní postavení, za nekalé či, v obecném soukromoprávním pojetí, v rozporu s dobrými mravy podle ustanovení § 3 odst. 1 OZ. Zadostiučinění se váže k osobnímu vyrovnání s minulostí, a to na obou stranách.[233] Aby mohlo zadostiučinění plnit svou funkci, musí být přiměřené. Přiměřenost se bude odvíjet od okolností jednotlivého případu. Za zjevně nepřiměřené zadostiučinění je nutné považovat takové, u něhož by důsledky poskytnutí mohly vyvolat neospravedlnitelnou újmu na straně rušitele nebo třetích osob.

232 Telec, I., Tůma, P. Autorský zákon. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 422
233 Telec, I., Tůma, P. Autorský zákon. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 422

Zákon umožňuje dotčené osobě a rušiteli uzavřít dohodu o narovnání. Pokud k dohodě nedojde, určí výši peněžitého zadostiučinění soud sám. Přihlédne přitom k závažnosti vzniklé nemajetkové újmy, okolnostem, za nichž k neoprávněnému zásahu do autorského práva došlo a k jiným skutečnostem, kterými mohou například být způsob provedení či forma zavinění. Soud je při svém rozhodování vázán žalobním návrhem, neboť se jedná o sporné řízení návrhové. Může však v souladu s ustanovením § 153 odst. 2 OSŘ, podle kterého může soud překročit návrhy účastníků a přisoudit něco jiného a nebo více, než čeho se domáhají, jestliže z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky, přisoudit ultra petitum vyšší zadostiučinění, než navrhl žalobce. V úvahu přichází i aplikace ustanovení § 136 OSŘ, podle níž, lze-li výši nároku na přiměřené peněžité zadostiučinění objektivně zjistit jen s nepoměrnými (skutkovými) obtížemi nebo nelze-li (skutkově) ji zjistit vůbec, určí ji soud podle své úvahy. „Soudcovská úvaha je ovšem vymezena hmotněprávními legálními kritérii, uvedenými demonstrativně v autorském zákoně. Teprve v jejich zákonném rámci je volná. Podléhá ale hodnocení a jejím základem jsou taková skutková zjištění soudu, která mohou vést ke kvantifikaci zadostiučinění.“[234]

Právo na peněžité zadostiučinění smrtí dotčené fyzické osoby zaniká a nepřechází na dědice. K zániku dojde bez ohledu na to, zda právo bylo uznáno či nikoli nebo zda o něm bylo před smrtí fyzické osoby pravomocně rozhodnuto či nikoli. Po smrti dotčené osoby je znemožněno pokračovat i v nařízeném výkonu rozhodnutí. Podle ustanovení § 9 odst. 2 písm. b) OSŘ je k projednání a rozhodnutí věcně příslušný krajský soud.

Posledním satisfakčním nárokem nepeněžité povahy, který autorský zákon upravuje, je uveřejnění rozsudku na náklady žalovaného. Ten je však „z hlediska legislativně systematického vyčleněn.“[235] Zákon stanoví, že autorovi, jehož návrhu bylo vyhověno, může soud v rozsudku přiznat právo uveřejnit rozsudek na náklady účastníka, který ve sporu neuspěl, a podle okolností určit i rozsah, formu a způsob uveřejnění. Přiznání tohoto nároku je také ovládáno zásadou přiměřenosti, což je

234 Telec, I., Tůma, P. Autorský zákon. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 423
235 Telec, I., Tůma, P. Autorský zákon. Komentář. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 2007, s. 432

předmětem soudního uvážení. Rozsudek může být uveřejněn v hromadných sdělovacích prostředcích, adresně vymezeným osobám nebo určitému okruhu osob.

6. Předpoklady uplatnění právních prostředků ochrany

Řízení na ochranu osobnosti fyzické osoby je návrhové řízení. Před tzv. velkou novelou OSŘ (zákon č. 7/2009 Sb. účinný od 1.7. 2009) se uplatnilo následující. Řízení bylo ovládáno zásadou zákonné koncentrace řízení zakotvené v ustanovení § 118b OSŘ, podle kterého musí účastníci řízení s ohledem na veřejný zájem uvést rozhodné skutečnosti o věci samé a označit důkazy k jejich prokázání nejpozději do skončení prvního jednání, které se o nich konalo ve vztahu k celému předmětu řízení. K později uvedeným skutečnostem a důkazům se nepřihlíží. Tato zásada se neuplatní, jde-li o skutečnosti nebo důkazy, jimiž „má být zpochybněna věrohodnost provedených důkazních prostředků, které nastaly po prvním jednání nebo které účastník nemohl bez své viny včas uvést.“[236] O následcích nesplnění těchto povinností musí být účastníci poučeni v předvolání k prvnímu jednání ve věci (§118b odst. 2 OSŘ). Nyní se uplatní obecná ustanovení o zákonné koncentraci řízení.

Věcně příslušným soudem v prvním stupni je krajský (městský) soud (§ 9 odst. 2 písm. a) OSŘ). Často se stává, že žalobce spojí s nároky na ochranu osobnosti i jiný nárok, který nelze pod ustanovení § 13 OZ podřadit. Soud v takovém případě žalobce poučí a po odstranění vad žalobního petitu rozhodne ohledně nároku nepatřícího do jeho příslušnosti, o své věcné nepříslušnosti a věc postoupí k jednání a rozhodnutí příslušnému okresnímu soudu. Pokuty připadají státu.

Podání žaloby na ochranu osobnosti je spojeno s úhradou soudních poplatků. Jejich výši stanoví sazebník soudních poplatků. „Návrh na zahájení řízení o ochranu osobnosti bez žádosti o náhradu nemajetkové újmy je zpoplatněn částkou 1 000 Kč, se žádostí o náhradu nemajetkové újmy ve výši do částky 15 000 Kč včetně 600 Kč, zatímco v částce vyšší než 15 000 Kč 4 % z požadované částky, nejvýše však 1 000 000 Kč. Hodnotou věci není v těchto případech výše požadovaného zadostiučinění v penězích žalobcem, neboť to je pouze jeden z přípustných prostředků ochrany pro

236 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 176

případ neoprávněného zásahu do osobnosti fyzické osoby, a dále, že právo na ochranu osobnosti je hodnota, u které je pojmově vyloučené její vyjádření v penězích.“[237] Žalobci nemají postavení nerozlučných společníků a každý z nich je zpoplatněn podle ustanovení § 2 odst. 1 písm. a) zákona o soudních poplatcích. Žaloba směřující proti dvěma žalovaným, avšak každý z nich se měl dopustit jiného neoprávněného zásahu, není jeden poplatný úkon podle ustanovení § 4 písm. a) zákona o soudních poplatcích.

Soud při rozhodování o nákladech řízení ve sporu o ochranu osobnosti vychází ze zásady, podle které nelze v penězích ocenit spor na ochranu osobnosti. Domáhal-li se žalobce morálního i peněžitého zadostiučinění a měl-li úspěch jen ohledně morálního zadostiučinění, popř. mu soud přiznal jen část požadované peněžité částky, nic nebrání soudu s ohledem na ustanovení § 142 odst. 3 OSŘ, aby žalobci přiznal plnou náhradu nákladů řízení, protože nepřiznání peněžitého zadostiučinění či jen jeho části záviselo na úvaze soudu.

„Možnost přiznání úroků z prodlení při peněžitém zadostiučinění nepřichází v úvahu, neboť do právní moci rozhodnutí soudu (ať nalézacího či odvolacího), není zatím povinnost plnit peněžité zadostiučinění závazně stanovena“[238] (rozhodnutí má konstitutivní povahu). Jiná situace nastává po právní moci rozhodnutí a po jeho vykonatelnosti. Povinný subjekt musí zaplatit peněžité zadostiučinění a v případě prodlení s plněním také úroky z prodlení. Podání dovolání nemá na odložení placení peněžitého plnění vliv, ledaže by žalovaný spolu s dovoláním podal nebo v jeho průběhu i návrh na odklad vykonatelnosti rozhodnutí[239] podle ustanovení § 243 OSŘ, kterému soud vyhověl. V případě výkonu rozhodnutí záležejícím v peněžitém plnění ho lze vykonat všemi formami výkonu rozhodnutí, které se mohou uplatnit při vymáhání peněžité pohledávky.

237 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 197

238 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 196-197

239 Samotným podáním dovolání se právní moc ani vykonatelnost napadeného rozhodnutí neodkládá. Soud může vykonatelnost odložit i bez návrhu.

7. Časové hledisko

Dílčí osobnostní práva všeobecného osobnostního práva jakožto práva nemajetkového charakteru jsou, s ohledem na ustanovení § 100 odst. 2 OZ, nepromlčitelná. Občanský zákoník nestanoví ani prekluzi. Lze však nicméně usuzovat na ztrátu vynutitelnosti těchto práv. Ta nevyplývá z hmotněprávní úpravy, „nýbrž z principu, který ovládá oblast občanského soudního řádu a podle něhož úspěšné uplatnění každého práva vždy nutně předpokládá existenci právního zájmu.“[240] Pro právo na peněžité zadostiučinění vhledem k její podobnosti s reparační funkcí majetkových nároků však platí výjimka. Podléhá promlčení ve tříleté promlčecí době, která začíná běžet ode dne, kdy právo mohlo být vykonáno poprvé (§ 101 OZ). Podle rozsudku Vrchního soudu v Olomouci sp. zn. 1 Co 63/2003 „je právo na náhradu nemajetkové újmy s penězích podle ustanovení § 13 odst. 2 OZ právem majetkové povahy, které se promlčuje v obecné promlčecí době.“[241] Na druhé straně Nejvyšší soud několikrát judikoval, že se právo na poskytnutí peněžitého zadostiučinění nepromlčuje. Příkladem budiž rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 1542/2003, ve kterém argumentuje, že „smyslem náhrady nemajetkové újmy v penězích je dát do vztahu míru újmy na hodnotách lidské osobnosti s konkrétním finančním vyjádřením náhrady takovéto nemajetkové újmy. I tak však jde vždy o právní instrument, jehož úkolem je zabezpečit respektování a ochranu osobnosti fyzické osoby. Nelze je proto jako právo ryze osobní povahy osobnosti fyzické osoby, na něž se vztahují ustanovení § 11 násl. OZ, vydělit z okruhu nepromlčitelných nemajetkových práv, byť se satisfakce vyjadřuje prostřednictvím finančních prostředků.“[242] Či rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 154/2007, ve kterém opět proklamuje, že právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích se nepromlčuje, aniž by ve svém rozhodnutí toto stanovisko právně odůvodnil.

240 Knap, K., Švestka, J., Jehlička, O., Pavlík, P., Plecitý, V. Ochrana osobnosti podle občanského práva. 4. podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha : Linde, 2004, s. 198
241 1 Co 63/2003
242 30 Cdo 1542/2003

Otázku promlčení vyřešil závazným právním názorem[243] Nejvyšší soud, avšak po jeho vydání bylo občanskoprávním a obchodním kolegiem Nejvyššího soudu přijato dne 14.11.2007 k zařazení do Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek rozhodnutí vrchního soudu ze dne 17.2.2004, sp. zn. 1 Co 63/2003. V pozdějších rozhodnutích tedy již Nejvyšší soud judikuje, že nemajetková újma v penězích promlčení podléhá a dodává, že „je-li obsahem nároku na náhradu nemajetkové újmy požadavek na zaplacení peněžité částky, pak princip právní jistot vylučuje, aby plynutí času nebyly přiznány žádné právní účinky. Přípustnost námitky promlčení proti takovému nároku umožňuje přihlédnout k omezeným možnostem prosaditelnosti práva a obrany proti němu. Je to obsah nároku, a nikoliv předmět jeho ochrany, co činí pro povahu nároku určující, zda se uplatní obecný právní institut (promlčení) oslabující jeho vymahatelnost v závislosti na okamžiku jeho uplatnění u soudu a na dispozitivním chování žalovaného.“[244]

Jestliže fyzická osoba v průběhu řízení zemře, musí soud řízení podle ustanovení § 107 odst. 1, 5 OSŘ zastavit.

243 „Vázanost právního názoru nadřízeného soudu není na místě chápat formalisticky, nýbrž materiálně dynamicky.“ 31 Cdo 3161/2008

244 30 Cdo 1217/2008

8. Úprava v návrhu nového občanského zákoníku

Návrh nového občanského zákoníku na straně jedné zavádí široce pojaté klausule týkající se ochrany osobnosti fyzické osoby, které umožňují v důsledku ustanovení § 24 spolu v kombinaci s ustanovením § 14 žalovat v rámci této oblasti prakticky cokoliv. Zákoník ponechal v ochraně osobnosti „tělesnou integritu“ a „ochranu podoby a jména“. Na druhé straně není věnována bližší pozornost dvěma nejčastějším typům zásahů do práva na ochranu osobnosti a to jednak cti a důstojnosti a také soukromí a rodinnému životu.

Hlava třetí občanského zákoníku bude ve svém 5. díle pojednávat o nápravě nemajetkové újmy. Snahou autora je sjednotit roztříštěnost dosavadní úpravy. Ve skutečnosti však v ustanoveních o škodách; ustanovení § 2401, konkrétněji poté v ustanovení § 2450 jen nenápadně naznačuje možnost hradit nemajetkovou újmu. Jisté zdvojení se objevuje v ustanovení § 2453 týkající se ochrany osobnosti. Zůstane zachována objektivní odpovědnost škůdce. V případě rozhodování soudu o přiznání peněžité satisfakce, bude záležet na okolnostem konkrétního jednotlivého případu, s tím, že v pochybnostech je třeba okolnosti případu vykládat k tíži škůdce, ale také na chování poškozeného.

Náhrada škody na zdraví má být v novém občanském zákoníku upravena v pododdílu „náhrada na přirozených právech člověka“, v ustanoveních § 2643 až 2655. Vychází ze zásady plné náhrady všech škod a nemateriální újmy. Limity náhrad jsou zakotveny tam, kde jejich použití plyne z povahy věci. V ustanovení § 2643 je obecně zakotveno právo na náhradu škody i nemajetkové újmy způsobené zásahem do osobnostních práv, která jsou vymezena v obecné části zákoníku. Ochrana osobnosti je tedy ponechána na počátku občanského zákoníku a neoprávněným zásahem do osobnostních práv vzniká dotčené osobě právo na přiměřené zadostiučinění. „Termín „škoda na zdraví“ je nahrazen termínem „ublížení na zdraví“, což je v souladu s pojetím celé úpravy, která na rozdíl od současného občanského zákoníku daleko více dbá i na

odškodnění nemajetkové újmy. V ustanovení § 2634 pak také výslovně stanoví, že jako nemajetkovou újmu odčiní škůdce i způsobené duševní útrapy. Jako obecné pravidlo platící pro všechna dílčí oprávnění je upraveno případné zvýšení náhrady. Je pojato jako právo poškozeného na zvýšení náhrady, byla-li škoda způsobena úmyslně, zvláště s použitím lsti, pohrůžky, zneužitím závislosti poškozeného na škůdci nebo autority škůdce, diskriminací poškozeného z důvodu pohlaví, zdravotního stavu, etnického původu, víry nebo obdobných závažných důvodů; přihlédne se rovněž k obavám poškozeného ze ztráty života nebo vážného poškození zdraví (§ 2644 odst. 1 a 2). Zcela nově je upraven institut odbytného (§ 2655), který umožňuje soudu, aby z důležitého důvodu a na žádost poškozeného přiznal náhradu, která se jinak plní peněžitým důchodem, jako jednorázovou částku. Naproti tomu dohoda o jednorázovém odškodnění ve smyslu ustanovení § 449a OZ upravena není, tím se však de lege ferenda nevylučuje její uzavření. Nově je zakotveno právo osoby, jíž byla osoba zemřelá v důsledku ublížení na zdraví povinna konat bezplatně práce v domácnosti či závodu, na náhradu toho, oč přišla; tato náhrada se hradí peněžitým důchodem (§ 2652).“[245]

„Náhrada za bolest a ztížení společenského uplatnění je upravena v ustanovení § 2645 návrhu nového občanského zákoníku. Stanoví výslovně, že se hradí relutárně, tedy peněžitou náhradou (což je speciální úprava k obecnému pravidlu odčinění nemateriální újmy primárně přiměřeným zadostiučiněním, zakotveném v ustanovení § 2638 odst. 2). Při ublížení na zdraví se hradí nejen bolestné, ale i náhrada za všechny vytrpěné nemajetkové újmy. Pokud vznikly trvalé následky („překážka lepší budoucnosti poškozeného“), hradí se ztížení společenského uplatnění poškozeného.

V případě usmrcení nebo zvlášť závažného poškození zdraví mají osoby blízké (výslovně je uveden manžel, rodiče a dítě) právo na odčinění útrap peněžitou náhradou. Výše náhrady není stanovena konkrétní částkou, má však plně vyvažovat jejich utrpení.“[246]

245 Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 997-998

246 Eliáš, K. a kol. Občanský zákoník. Velký akademický komentář. 1. svazek. § 1- 487. 1. vydání. Praha : Linde, 2008, s. 998

9. Úvahy de lege ferenda

9. 1. Principy evropské skupiny deliktního práva

V posledních desetiletích se v Evropě, zejména v rámci Evropské unie objevují stále silnější tendence usilující o sjednocení nebo alespoň o harmonizaci práva. Děje se tak směrnicemi, které v mnohých případech ponechávají národnímu zákonodárci jen velmi omezený prostor k vlastní normotvorbě a ovlivňují i oblast občanského práva. K prohloubení sjednocujícího procesu má význam také judikatura Evropského soudního dvoru. Proces harmonizace s sebou nese i některá úskalí; právní předpisy se týkají úzce vymezených oblastí a to vede k dvojímu právnímu štěpení. „Nejenže se prosazují velmi odlišné národní právní řády se svými často neobvyklými úpravami, ale také samotné směrnice nebo nařízení nespočívají na jednom konečném, důsledném celkovém konceptu, a tak vnášejí do právních řádů rozpory.“[247] Celoevropský koncept naráží na oprávněné odmítavé stanovisko, že právní řád představuje podstatný kulturní statek každého státu, který vyjadřuje jeho právní tradici a soužití.

V roce 1993 byla svoláno zasedání pracovní skupiny (Europian Group on tort law) pod vedením Jaapa Spiera, která si kladla za cíl vypracovat principy evropského deliktního práva. Ty by měly posloužit jako základ budoucího evropského odpovědnostního práva. Pomocí vyplněných dotazníků a vypracování národních zpráv o základních otázkách náhrady škody byl získán přehled o rozdílných právních systémech jednotlivých členských států, včetně států přistoupivších do Evropské unie v roce 2004.

V části I je obsažena obecná základní norma, která stanoví, že každý je povinen k náhradě jím způsobené škody, jestliže tato škoda je mu právně přičitatelná. To je v souladu se zásadou casum sentit dominus[248], která dále stanoví, že škodu je třeba přičítat tomu, kdo ji způsobil sám v důsledku zaviněného jednání nebo v důsledku mimořádné

247 Tichý, L. Vývoj práva deliktní odpovědnosti za škodu v České republice, Rakousku a Evropě. PRAHA : Vodnář, 2005, s. 8

248 Každý je povinen snášet utrpěnou škodu.

nebezpečné činnosti anebo jehož pomocníci tuto újmu způsobili v rámci na ně přenesené činnosti. K základním předpokladům odpovědnosti náleží existence škody, zapříčinění škody a uskutečnění důvodu přičitatelnosti. Zdůrazněna je vyrovnávací funkce náhrady škody. Pojem škoda není definován. Náhrada škody přichází v úvahu jen tam, kde došlo k poškození zájmů, které právní řád chrání. Proto je definována tzv. nahraditelná škoda, která odpovídá tomuto konceptu. Principy výslovně nezmiňují pojem protiprávnost s ohledem na velké rozdíly v jednotlivých právních řádech, i když ji uznávají za jeden z podstatných znaků přičitatelnosti. Principy definují škodu velmi obecným způsobem v duchu právního pojetí. V případě porušení chráněných zájmů náleží dotčené osobě náhrada škody a to jak za materiální tak i imateriální újmu. Ušlé výhody, které mohly být docíleny nedovoleným jednáním, nelze nahrazovat. Právní řád také neposkytuje ochranu zájmu osoby, aby nežila, a nikomu nepřísluší právo, aby byl před svým narozením usmrcen. Chráněné zájmy lze definovat dvojím způsobem. Buď může zákonodárce „zakázat určité jednání nebo vymezit chráněná práva a zájmy a požadovat jejich respektování spíše obecným způsobem, pokud je to relevantní.“[249] Principy nezmiňují žádné zákony na ochranu ani dobré mravy (s poukazem na nadbytečnost tohoto ustanovení a že samy o sobě neposkytují ochranu). Definice chráněných zájmů v sobě odráží dva protichůdné zájmy; zájem na maximální ochranu a na maximální svobodu. „Je proto třeba přihlížet k hodnotě chráněných zájmů, jasnému vymezení zájmů a jejich zřetelnosti a transparentnosti, způsobu odpovědnosti, která postihuje pachatele, zejména zda pachatel je brán k odpovědnosti v důsledku jeho nedbalosti nebo úmyslného poškození, zájmy pachatele, zejména zájmy na jeho svobodě a výkonu jeho práv a i veřejné zájmy.“[250] Nejvyšší právní ochrany požívá život, tělesná a duševní integrita, důstojnost a svoboda. Za nimi se nacházejí majetková práva a na posledním stupni jsou čistě majetková práva.

Kauzalita ve vlastním slova smyslu se odvíjí od klauzule conditio sine qua non, jejíž existenci je zapotřebí v každém konkrétním případě zkoumat. Principy také

249 Tichý, L. Vývoj práva deliktní odpovědnosti za škodu v České republice, Rakousku a Evropě. Praha : Vodnář, 2005, s. 19

250 Tichý, L. Vývoj práva deliktní odpovědnosti za škodu v České republice, Rakousku a Evropě. Praha : Vodnář, 2005, s. 20

definují odchylky od požadavků kauzality. Jde o problematiku tzv. kumulativní kauzality, kdy dvě události nastanou současně a každá z nich by mohla sama o sobě způsobit nastalou škodu. Problém tkví v tom, že žádná z těchto událostí není conditio sine qua non, protože škoda by mohla být způsobena i druhou z těchto událostí. Proto je každá z těchto událostí chápána jako příčina a zakládá solidární odpovědnost více škůdců. Uplatní se i podílová odpovědnost v případech, kdy škůdce způsobí jednu škodu oběti, ale nelze určit, která z vícero obětí to byla. Musí poté odškodnit všechny oběti podle podílu. Případ přesahující kauzality předpokládá, že plně odpovědným je první škůdce, jestliže druhé jednání, které by také jinak způsobilo škodu, se uskutečnilo až po vzniku škody způsobené prvním škůdcem. K dodatečným jednáním se bude přihlížet jen, když jimi byla způsobena dodatečná škoda nebo trvalé poškození od okamžiku, který vedl k újmě. Jestliže škodu způsobilo více událostí obdobného charakteru, ale nelze zjistit, kterou újmu každá z nich způsobila, uplatní se tzv. minimální kauzalita. V jejím důsledku je stanovena podílová odpovědnost, protože žádná z událostí sama o sobě nemohla způsobit celou škodu. Přičitatelnost a rozsah odpovědnosti za škodu se bude odvíjet od předvídatelnosti škody, způsobu a hodnotě chráněných zájmů, základů odpovědnosti, obecného životního rizika a ochranného účelu porušené normy.

Vznik odpovědnosti za zavinění předpokládá porušení požadovaného standardu chování (povinnosti chování). Vychází se přitom z chování tzv. rozumné osoby (reasonable person) za konkrétních okolností, která nesleduje pouze vlastní zájmy, ale také zájmy jiných, jakožto určitého měřítka. Tím nemůže být sám škůdce či průměrná osoba. Důvody vylučující odpovědnost jsou upraveny v oddíle o obraně. Principy se také zabývají problematikou protiprávnosti opomenutí. Neexistuje žádná obecná povinnost k aktivnímu předcházení vzniku škody, protože by tím byla omezena svoboda rozhodování osoby. Modernímu právnímu řádu plně odpovídá princip, že za určitých předpokladů by mohla vzniknout povinnost k aktivnímu chování. Tím zůstává adresátovi normy svoboda volby mezi různými jinými způsoby jednání. Tato úprava představuje „na jedné straně dostačující východiska či vztyčné body tím, že uvádí relevantní kritéria a činí proto rozhodnutí předvídatelnými a pochopitelnými, na druhé

straně zůstávají pravidla elastická a nechávají dostatečný prostor pro další rozvoj.“[251] Zavinění je zmíněno jen ohledně dětí a duševně a tělesně poškozených, kteří nejsou vždy způsobilí k náhradě, jestliže nedodrželi objektivní standard v chování, protože u nich lze požadavky péče přizpůsobit.

Odpovědnost za zavinění, objektivní odpovědnost a odpovědnost za třetí osoby stojí na stejné úrovni. Je nutné poznamenat, že subjektivní a objektivní odpovědnost nepředstavuje dva protichůdné typy odpovědnosti, ale že mezi nimi existuje plynulý přechod. Jelikož existují značné rozdíly mezi evropskými právními řády v oblasti objektivní odpovědnosti, omezila se úprava na tzv. malou generální klauzuli pro případy pramenů mimořádných nebezpečí, která bude doplněna národní úpravou pro prameny zvýšeného nebezpečí. V případech menší nebezpečnosti o zpřísněné odpovědnosti za zavinění, která stojí mezi objektivní a subjektivní odpovědností a postihuje osoby povinné dohledem nad dětmi a duševně postiženými. Zároveň zde platí obrácené důkazní břemeno. Nejpřísnější trend našel odezvu v ustanovení, které zakládá přísnou odpovědnost odpovědných manažerů za pochybení jejich zaměstnanců (pomocníků), jestliže jednají v rámci na ně přenesené množiny úkolů. Nezávislý podnikatel není chápán jako pomocník.

Zprošťující a exonerační důvody jsou upraveny velmi rámcově. Vyloučení odpovědnosti bude záviset na závažnosti vyviňovacích důvodů a odpovědnostních důvodech. V případě objektivní odpovědnosti jsou liberačními důvody vyšší moc a jednání třetí osoby. Ty mohou vést k plnému vyvinění škůdce nebo k omezení jeho odpovědnosti.

Náhrada škody se zásadně plní v penězích. Jestliže je to možné a zároveň nezatěžuje příliš škůdce, může poškozený požadovat také naturální restituci. Náhrada škody má obecnou preventivní funkci a její výše má odpovídat situaci, aby byl poškozený ve stejné pozici jakoby ke škodě nedošlo. Povaha plnění, ať jednorázové částky nebo v podobě renty, se bude odvíjet od zájmů poškozeného. Je také třeba

251 Tichý, L. Vývoj práva deliktní odpovědnosti za škodu v České republice, Rakousku a Evropě. Praha : Vodnář, 2005, s. 25

odečíst výhody (jejich započitatelnost) získané v důsledku škodlivého jednání. Majetková škoda je definována jako zmenšení majetku poškozeného. To plně odpovídá vymezení imateriální újmy, která má být vyjádřitelná v penězích. Majetková škoda musí být vypočítána v konkrétní výši. Připouští se též abstraktní výpočet, zejména z tržní ceny.

Při škodě na zdraví a usmrcení se poskytuje peněžitá náhrada, jestliže došlo k narušení výdělečné způsobilosti, ale i tehdy, kdy neexistuje žádná faktická ztráta příjmu. Při usmrcení se přiznává nárok na náhradu ušlého výživného také těm, kterým právo na výživné nepříslušelo, avšak jim bylo fakticky poskytováno nebo by bylo fakticky poskytováno. Účelem náhrady věcných škod je vyrovnat zmenšení hodnoty. Principy konstruují zvláštní pravidlo, podle kterého je „v případě ztráty nebo zničení přiznána hodnota věci, nezávisle na tom, zda poškozený zamýšlí nové pořízení věci. Zanedbává se tímto závažné rozlišování: nemá-li poškozený zájem o nové nabytí odpovídající věci, je rozhodný pouze jeho zájem na kompenzaci a pak by měl mít nárok jen na hodnotu při zcizení takovéto věci; pouze má-li zájem na restituci, je třeba nahradit pořizovací hodnotu. Dále je možné požadovat i vyšší náklady za znovuvyrobení, pokud jsou v dané situaci oprávněné.“[252] Poskytuje se také náhrada za upotřebení.

Při porušení osobnostních práv se přiznává náhrada za ideální (imetiriální) škody v podobě peněžitého zadostiučinění prostřednictvím adekvátních částek. Úprava náhrady za imateriální škody je provedena velmi flexibilním způsobem a při jejím přiznání musí být respektována ochrana poškozeného statku. Při výpočtu výše peněžité náhrady se přihlíží k závažnosti a době poškození a k jejím následkům. Závažnost zavinění se bere na zřetel v případech, kdy je relevantní pro výši utrpěné újmy, jak je tomu v případě úmyslného poškození. Náhrada ideální škody se také poskytuje blízkým příslušníkům usmrceného nebo těžce zraněného. V případě tělesného poškození[253] se výše peněžitého zadostiučinění odvíjí od utrpení oběti a poškození jejího tělesného a duševního zdraví. Zmírňovací klauzule umožňuje ve výjimečných případech redukci

252 Tichý, L. Vývoj práva deliktní odpovědnosti za škodu v České republice, Rakousku a Evropě. Praha : Vodnář, 2005, s. 32

253 Náleží i tomu, kdo upadne do bezvědomí.

náhrady škody.

9. 2. Úprava institutu ochrany osobnosti fyzické osoby

De lege ferenda jsou dvě možnosti, jak upravit institut ochrany osobnosti fyzické osoby. A to buď zahrnout všechna protiprávní jednání (újmu, škodu) pod pojem škoda a systematicky ji zařadit na konec občanského zákoníku, kdy k projednání budou příslušné okresní soudy, anebo ponechat institut ochrany osobnosti v úvodních ustanoveních občanského zákoníku. K rozhodování sporů by byly příslušné krajské soudy a do jejich působnosti by se dále zahrnulo projednávání případů škod na zdraví. Spolu se zachováním volné úvahy soudů, vztahem k Listině základních práv a svobod představuje druhé směřování progresivnější a pružnější cestu k zachování a rozšiřování důkladnější a širší ochrany lidských práv.

Víceméně slovní otázkou je problém, zda chápat peněžité zadostiučinění jako specifický typ škody, jak je chápáno ve většině západních zemí a nebo ponechat pro dva odlišné instituty dva odlišné pojmy. Není však vhodné upravit peněžité zadostiučinění společně se škodami, protože se vystavíme nebezpečí, že by tento institut „ztratil svůj zvláštní charakter a vztah k základním právům a zejména by mohlo docházet k jeho nenápadnému výkladovému omezování (není škoda = není nárok).“[254]

Přínosné by bylo rozšíření náhrady nemajetkové újmy i na další případy než dosavadní.

254 Wergeld III. - jak dál? http://jinepravo.blogspot.com/2008/06/wergeld-iii-jak-dl.html

10. Závěr

Současná úprava morální a materiální satisfakce je nepřehledná. Na jedné straně se jednotlivé instituty překrývají, na straně druhé však v mnohých zákonných úpravách stále chybí. Je tedy na zákonodárci, aby napravil tento nežádoucí stav a zakotvil institut satisfakce tam, kde se jeví jako opodstatněný a žádoucí a umožnil tak poškozenému, aby mohl účinně bránit svá práva proti neoprávněnému zásahu do jeho osobnosti. To bude odpovídat požadavkům demokratického právního státu a zajištění plné ochrany osobnosti fyzické osoby.

Lze konstatovat, že ochrana osobnosti fyzické osoby v českém právním řádu je na dobré úrovni. Dotčené fyzické osobě se dostává poměrně široké možnosti uplatnění práva na její ochranu. Především úprava v občanském zákoníku se etablovala na důležitý základní kámen, od kterého se odvíjí další prostředky ochrany práva fyzické osoby. Po listopadu 1989 došlo v této oblasti k významným změnám, které podtrhují demokratické uspořádání České republiky. Významným způsobem vzrostla judikatura obecných soudů a Ústavního soudu. Od prvních nesmělých krůčků až po velmi obsáhlé a interpretačně cenné výklady jednotlivých institutů a jejich vzájemných souvislostí. Ochrana osobnosti byla též významně propracována akademickou obcí, jmenovitě prof. JUDr. Jiřím Švestkou, DrSc. Problematika ochrany osobnosti fyzické osoby se také dostala do širšího povědomí laické veřejnosti, která již neztrácí ostych a je připravena bránit svá dotčená práva.